

Onko Suomi katsonut Venäjää sinisin silmin? Olemmeko tarkkailleet tapahtumia kapeasta näkökulmasta ja sivuuttaneet tutkijoiden sekä venäläisen kansalaisyhteiskunnan kriittiset äänet? Olemmeko uskoneet parempaan silloinkin kun Venäjällä kehitys on kulkenut kohti suurempaa autoritäärisyyttä, räikeämpää voimankäyttöä ja vakavampia ihmisoikeusrikkomuksia?

Venäjä vihrein silmin -artikkelikokoelma kuvaa Venäjän kehittymistä ja Suomen idänpolitiikkaa tutkijoiden, poliitikkojen ja uuden polven Venäjä-harrastajien kertomana.

Kirjassa omia kokemuksiaan jakavat muun muassa **Heidi Hautala** ja **Pekka Haavisto**, joilla on vuosikymmenien ajan ollut tiivis yhteys venäläisiin kansalaisjärjestöihin. **Ville Niinistö** arvioi kriittisesti erityisesti Suomen energiapoliittisia linjauksia ja **Tarja Cronberg** avaa ydinaseiden käyttöön liittyvää päätäntävaltaa.

Artikkelit kuljettavat lukijan läpi laajan maan Karjalaan ja Kaukasukselle. Oman lukunsa saavat Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä energiakysymykset. Mukana ovat myös vähemmän puhutut aiheet rajaseudun karjalaisesta vähemmistöstä sekä arktisen alueen tulevaisuudesta.

VISIO

ajatuspaja ISBN 978-952-5078-53-4

VENÄJÄ
VIHREIN
SILMIN

VENÄJÄ VIHREIN SILMIN

TOIMITTANUT SANTERI LEINONEN

VENÄJÄ
VIHREIN
SILMIN

VENÄJÄ
VIHREIN
SILMIN

TOIMITTANUT SANTERI LEINONEN

VISIO
ajatuspaja

Sisällys

Esipuhe – **ulkoministeri Pekka Haavisto**

1. Yuri Birjulin	
Arvot ja ideologia Venäjän ulkopoliitikassa – Mitä tulee putinismiin jälkeen?.....	9
2. Ville Niinistö	
Toiveajattelusta arvopohjaiseen realismiin – Suomen Venäjä-suhde ja energia	19
3. Riikka Kevo	
Kaspianmeren kaasu – alueen historia, talous ja tulevaisuus	32
4. Santeri Leinonen	
Suomi Venäjän naapurina.....	49
5. Andrei Sergejeff	
Venäjän politiikka ja voima	60
6. Atte Harjanne	
Nato-Suomen maanpuolustus Venäjän naapurina	72
7. Emil Kastehelmi	
Pelon asepolitiikka ja Venäjän eskalaationarratiivi Ukrainassa	82
8. Tuomo Kondie	
Karjalaiset konfliktin jaloissa – raja-alueen etnisyyden nationalismien puristuksessa.....	89
9. Johanna Sumuvuori	
Arktinen politiikka muuttuneessa turvallisuusympäristössä... ..	97
10. Tarja Cronberg	
Ydinaseet ja yhden ihmisen monopoli.....	104
11. Heidi Hautala	
Yksinäisen tsaarin varjoissa – Venäjän opposition menetetyt vuosikymmenet.....	110
Kirjoittajat	116

Julkaisija:
Ajatuspaja Visio,
Vihreä Sivistysliitto ry
Mannerheimintie 15b A
00260 Helsinki
visio@ajatuspajavisio.fi
www.ajatuspajavisio.fi

© 2023 Vihreä Sivistysliitto ry ja kirjoittajat

Ulkoasu: Heikki Sallinen
Kansikuva: Johanna Porkkala

ISBN 978-952-5078-53-4

Picaset, Helsinki 2023

Esipuhe

Olen harrastanut Venäjää kauan – olen ennen kaikkea ollut kiinnostunut sen historiasta, kulttuurista ja ympäristön tilasta. Tein ensimmäisen bussimatkani Pietariin ylioppilaskeväänä 1976, kun ylioppilaskirjoituksista oli selvitty.

Vuonna 1986 sain ensimmäiset kontaktit Venäjällä nousevaan vihreään liikkeeseen. Yksi asia johti toiseen, ja kesällä 1992 järjestimme Pietarissa suuren ”Yhteinen ympäristömme” -tapahtuman, johon otti osaa 600 venäläistä ympäristöaktivistia juuri hajonneen Neuvostoliiton eri alueilta.

Venäläinen ympäristöliike oli silloin osa suurta murrosta, jonka päämäärä oli selvä: uusi, demokraattinen Venäjä, joka huolehtisi hyvin myös ympäristöstään. Samaan aikaan talous natisi liitoksissaan, ja jokaisen Venäjän-käynnin yhteydessä vietiin tuttavaperheille appelsiineja, shampoota ja peruselintarvikkeita – tuotteita, joita ei enää kaupoista saanut.

Uudet mediat syntyivät, osa niistä aiemmin kiellettyjen maanalaisten samizdat-julkaisujen pohjalle. Kansalaisvapaudet kukoistivat, uusia poliittisia ryhmittymiä ja puolueita syntyi. Tuntui tärkeältä olla mukana tukemassa noita muutoksia.

1980- ja 1990-luvun optimismi on nyt tiessään. Monet kriittiset äänet ovat siirtyneet länteen, osa vaiennettu lopullisesti. Meillä on aggressiivinen naapuri, joka käy julmaa hyökkäyssotaa Ukrainaa ja sen siviilejä vastaan. Euroopan turvallisuusjärjestys on murtunut.

Varhaisia merkkejä käänteestä huonompaan oli nähtävissä 1990-luvun lopulta alkaen. Muistan Venäjän Amnestyn kokouksen Voronezhissa – pitkään Neuvostoliiton aikana vankilassa olleet ihmisoikeusaktivistit sanoivat nuoremmilleen: vielä tekin tulette kaikki kauhut kokemaan. Valitettavasti he taisivat olla oikeassa.

Elämme taas murrosaikaa – ja joskus murrokset kestävät kauan. Aikaa vuoden 1905 verisunnuntaista – kun väkijoukko vei tsaari Nikolai II:lle anomusta lakiasäättävän kokouksen koollekutsumisesta ja joutui tulitetuksi – vuoden 1917 vallankumoukseen kului 12 vuotta.

Rajanaapuriin Suomeen Venäjän murrokset vaikuttavat aina. Venäjän 24.2.2022 alkanut hyökkäyssota Ukrainaan käynnisti meillä nopean turvallisuuspoliittisen keskustelun, joka huipentui toukokuussa 2022 jätettyyn jäsenysshakemukseen Natolle.

Sota tulee aikanaan päättymään. Jo nyt on tärkeää miettiä Euroopan turvallisuusarkkitehtuuria, joka takaisi Ukrainalle ja muille maille rajojen kunnioituksen sekä oikeuden valita oma liittoutumisensa. Tämä asia on viimeistään omalla työpöydällämme vuonna 2025, kun Suomi on ETYJ:n puheenjohtajamaa.

Negatiivinen kehitys Venäjällä tuottaa helposti torjuvan reaktion: ”tuosta en halua kuulla yhtään enempää”. Emme voi kuitenkaan kääntää Venäjälle selkäämme. Kansalaisyhteiskunnan ja kansalaiskontaktien kautta voimme paitsi ymmärtää ja analysoida Venäjän murrosta, myös vaikuttaa tulevaan.

Ja lopulta tiedämme, että Venäjän tulisi olla mukana myös suurissa globaaleissa ratkaisuisissa – luontokadon pysäyttämisessä, ilmastonmuutoksen torjumisessa, arktisten alueiden suojelussa. Mereen upotetut ydinjätteetkin Novaja Zemljan ympärillä olisi vihdoin hyvä nostaa ylös.

Tämä kirja ja sen asiantuntevat kirjoitukset ovat tärkeä osa Suomessa käytävää Venäjä-keskustelua. Se antaa eväitä ennakoida ja valmistautua tulevaan sekä tehdä oikeita ratkaisuja tulevissa muutoksissa.

Pekka Haavisto

Ulkoministeri

Arvot ja ideologia Venäjän ulkopoliitikassa - Mitä tulee putinismiin jälkeen?

YURI BIRJULIN

”Venäläiset voivat olla vapaita vain, jos he murskaavat Kremlin omasta päästään”.

Puheessaan Yhdysvaltain kongressille joulukuussa 2022 Ukrainan presidentti Volodymyr Zelenskyi tiivistäi oleellisen: jotta Venäjä muuttuisi, sen perustana olevien ideoiden, arvojen ja ajattelutapojen on muututtava. Venäjän tekemien sotarikosten, ihmisoikeusloukkausten ja pommi-iskujen lisäksi uskomattominta Ukrainan sodassa on ollut se, että Venäjän tarjoamat perustelut sodalle vaikuttaisivat uppoavan suureen osaan venäläisistä.

Vain reilut 30 vuotta sitten Venäjän valtavirtaa määrittivät toisenlaiset arvot kuin nykyään. 90-luvun taitteessa puhuttiin uudelleenrakentamisesta, avoimuudesta, Kylmän sodan päättämisestä, asevarustelun kierteen katkaisusta ja demokratiastakin. Neuvostoliitossa puhalsivat vapauden tuulet ja Berliinin muuri murtui. Suuri osa muutoksista jäi kuitenkin Venäjällä lyhytaikaisiksi, ja viimeiset toivon rippeet uudelta Venäjältä taisivat hävitä Ukrainan täysimittaisen sodan käynnistyttyä.

Miksi Venäjää määrittelevät ideat muuttuivat niin nopeasti, vai muuttuivatko ne? Ja miten Zelenskyin mainitsema henkinen Kreml voitaisiin ”hävittää venäläisten päästä”?

Tässä luvussa käsittelen Venäjän ulkopoliitikkaa ohjanneiden arvojen ja ideoiden kehitystä maailmanpolitiikan tutkimuksen

konstruktivistisen teorian kautta. Käyn läpi sitä, minkälainen paikka Euroopalla on ollut Venäjän ulkopoliittisessa ajattelussa, ja pohdin lopuksi, mitä kaikki tämä voisi merkitä tulevaisuuden kannalta. Tulevaisuudessa Venäjä tulee muuttumaan, ja onkin suomalaisten ja eurooppalaisten intresseissä pohtia, miten saataisiin aikaan muutokset parempaan.

Venäjän ulkopoliittikka sosiaalisena rakenteena

Konstruktivistinen teoria lähtee liikkeelle ajatuksesta, että kansainvälisen politiikan ilmiöt syntyvät ensisijaisesti sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena. Keskeistä on tutkia eri toimijoiden intressejä ja identiteettejä, jotka syntyvät vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden, eli ”Toisten” kanssa. Myönteinen, kielteinen tai jonkin muunlainen suhde ”Toiseen” vaikuttaa myös toimijoiden käsityksiin itsestään. Samalla myös valtioiden paikallinen konteksti, taloudellinen tilanne, sosiaalisten ryhmien väliset suhteet tai poliittisen järjestelmän luonne vaikuttavat myös valtioiden omiin intresseihin ja identiteetteihin.

Tunnetun konstruktivistin Alexander Wendtin esimerkki kylmästä sodasta auttaa havainnollistamaan, miten sosiaalisella kontekstilla on väliä. Ydinaseet ovat vaarallisia kaikissa tapauksissa, mutta siitä huolimatta Yhdysvallat ei pitänyt Iso-Britannian ydinaseita itselleen samanlaisena uhkana kuin Neuvostoliiton ydinaseita. Syy tähän tuntuu itsestäänselvyydeltä, mutta maailmanpolitiikan kannalta havainto alleviivaa oleellisen: toiset valtiot ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessaan rakentaneet toisiinsa ystävälliset välit ja toiset eivät. Sama kaava on helppo havaita, kun vertaa esimerkiksi Suomen ja Ruotsin välisiä suhteita Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin.

Kansainvälisessä politiikassa huomio keskittyy usein sen ”kovaan” ytimeen, kuten geopolitiikkaan, maantieteeseen, valtakamppailuihin ja resursseihin. Konstruktivismi ohjaa sen sijaan ajattelemaan sitä, mitkä ideat, arvot ja identiteetit ohjaavat vaikkapa Venäjän toimintaa kansainvälisessä politiikassa. Mistä ainesosista ja tarinoista Venäjän kansallista identiteettiä on rakennettu? Ket-

kä on Venäjällä nähty ystävinä ja ketkä vihollisina, ja miten nämä kategoriat ovat historian saatossa muuttuneet? Kehen Venäjä on verrannut itseään hyvässä ja pahassa?

Arvojen ja identiteettien tarkastelu mahdollistaa ainakin kaksi oleellista asiaa Venäjän suhteen. Ensinnäkin, konstruktivistinen lähestymistapa mahdollistaa Venäjän tutkimisen tavalla, joka paremmin huomioi kulttuurisen ja sosiaalisen kontekstin. Toiseksi, konstruktivistinen ajattelu antaa myös mahdollisuuden etsiä polkuja muutokseen, sillä arvot ja identiteetit myös muuttuvat jatkuvasti. Venäjä on tästä itsessään mainio esimerkki: 1900-luvulla sitä ovat määritelleet jyrkkä siirtymä talonpoikais-porvarillisesta yhteiskunnasta kommunistisiin arvoihin ja niitä seurannut siirtymä markkinatalouteen Neuvostoliiton kaaduttua. Samalla voidaan havaita, että jotkut arvot ja identiteetit ovat olleet kestäneet Venäjällä kauemmin.

Venäjän tapauksessa kaikista tärkeintä on kiinnittää huomio siihen, että sen ainoana keskeisenä ja oleellisena vertailukohtana on ollut Eurooppa ja länsimainen kulttuuri. Tämä erottaa sen esimerkiksi Turkista, jossa toisena suuntana on Lähi-itä, tai Kiinasta, joka on ollut historiallisesti länsimaista kaukana ja erillään. Konstruktivistisen teorian mukaisesti siis Eurooppaa on ulkopoliittikan tutkijoiden piirissä melko yksimielisesti pidetty Venäjän keskeisenä ”Toisena”, jota vasten Venäjä on verrannut omaa kansallista identiteettiään niin myönteisessä kuin kielteisessäkin mielessä. Eri aikakausina Eurooppa on nähty niin vihollisena kuin myös ihanteellisena versiona Venäjästä, ja monissa nykypäivänkin keskusteluissa on löydettävissä kaikuja esimerkiksi historiallisesta *slavofilien* ja *zapadnikkien* koulukuntien vastakkainasettelusta 1800-luvulta.

Slavofilien ajattelu liittyi vahvasti kansallisaatteeseen ja korosti Venäjän ja venäläisyyden omaperäisyyttä. Tärkeänä elementtinä historiallisesti oli ajatus Moskovasta kolmantena Roomana, joka kantaa kristinuskon perinteitä ”turmeltuneen” Euroopan sijaan. Slavofilien mielestä Venäjä, toisin kuin länsi, kykeni säilyttämään hengellisen kristittyjen yhteisön ja kirkon ykseyden (*sobornost*). Usein slavofileilla esiintyi myös ajatuksia kansan epäpoliittisuu-

desta ja rajattoman monarkian välttämättömydestä, mikä vapauttaisi kansan politiikasta.

Zapadnikit, eli ”länsimieliset”, sen sijaan näkivät Euroopan ja länsimaiset arvot ihanteellisina, ja näkivät Venäjän historian matkana kohti modernisaatiota ja sitä kautta Eurooppaa. Tunnettuja länsimaalaistajia Venäjän historiassa ovat olleet esimerkiksi Pietari Suuri, Aleksanteri II ja tietysti Mihail Gorbatšev. Aatteiden jatkumo näkyy myös slavofiilien osalta, ja monet tutkijat ovat tätä korostaneetkin: ”koko vuosisatamme venäläinen poliittinen ajattelu, neuvostoaikainen marxismi-leninismi ja nykyinen ristiriitainen yhteiskuntakeskustelu mukaan luettuna, voidaan nähdä jatkoa zapadnikilaisten ja slavofiilien kamppailulle venäläisen idean olemuksesta” (Pursiainen, 1998).

Venäjän aatehistorian jakaminen länsimielisyyteen ja länsivas-taisuuteen on kuitenkin näkökulmana liian yksinkertaistava, mikä johtuu siitä että Venäjän ja Euroopan käsitteet ovat olleet usein päällekkäisiä. Venäjän on usein ajateltu olevan osa Eurooppaa, mutta Venäjällä länsimaiseen rationalismiin ja valistuksen arvoihin perustuvan ajattelun on usein sanottu vievän Eurooppaa väärään suuntaan. Esimerkiksi Prozorov (2007) kuvaa, että venäläisessä ajattelussa Eurooppa jakautuu ”oikeaan” Eurooppaan (eri aikoina liberaali, konservatiivinen tai sosialistinen) ja ”väärään” Eurooppaan (jonka vastakohtana ollaan). Tässä kontekstissa Venäjä ei siis välttämättä pidä eurooppalaisuutta itsessään kielteisenä asiana, vaan pyrkii itse olemaan ”oikea Eurooppa”. Asetelma muistuttaa jossain määrin ortodoksisen (nimensä mukaisesti ”oikeauskoisen”) kirkon suhteesta katoliseen kirkkoon kristillisen maailman sisällä.

Erilaisista näkökulmista ja muuttuvasta Euroopan roolista huolimatta suhteellisen muuttumattomana ja pysyvänä elementtinä Venäjän kansallisessa identiteetissä pidetään suurvalta-ajattelua (*velikoderžavnost*) ja valtiokeskeisyyttä. Monet tutkijat ovat nostaneet esiin sen, että venäläisen identiteetin keskeinen osa on kytkös valtioon ja ryhmän edun asettaminen etusijalle: jos valtio kykenee turvaamaan ryhmän hyvinvoinnin, sen autoritäärisyyttä ollaan valmiimpia sietämään demokratian menettämisenkin kustannuksella. Tämä on keskeinen ideologinen ero länsimaisiin yhteiskuntiin, jossa yksilöllä on keskeisempi rooli yhteiskunnan perusyksikkönä.

Liberalismista uuskonservatismiin

Aaltoliike länsimaalaistamisen ja venäläistämisen välillä on helppo havaita, kun tarkastelee viimeistä reilun 30 vuoden ajanjaksoa Neuvostoliiton loppuvaiheista nykypäivään. 1980-luvun puolivälissä Mihail Gorbatšov aloitti perestroikana, eli uudelleenrakentamisena tunnetun aikakauden, jonka keskeisinä osina olivat kansalaisvapauksien lisääminen ja talousjärjestelmän uudistaminen markkinavetoisempaan suuntaan. Ulkopoliitikassa Gorbatšov pyrki liennytyksipolitiikkaan Yhdysvaltojen kanssa ja puhui ”yhteisestä eurooppalaisesta kodista” vastapainona rautaesiripulle.

Neuvostoliiton romahtaminen ja 1990-luvun Venäjän ongelmat kuitenkin johtivat tilanteeseen, jossa Gorbatšovin retoriikka sai väistyä erityisesti Vladimir Putinin tultua presidentiksi vuosituhaten vaihteessa. Syitä tälle on nimetty monenlaisia: monet arvioivat esimerkiksi, että 90-luvun hallitsematon siirtymä markkinatalouteen aiheutti Venäjällä niin paljon ongelmia, että venäläiset pettyivät ”demokraatteihin” politiikassa. Toiset ovat myös tuoneet esiin sen, että länsimaiden heikentynyt kiinnostus ja varauksellinen suhtautuminen Venäjää kohtaan tarjosivat hyvän kasvualustan länsivastaiselle ajattelulle. Oleellista on toki myös pitää mielessä se, että monet muutokset eivät olleet luonteeltaan demokraattisia, vaan paljon on ollut kiinni valtaapitävien itse asettamista tavoitteista. Selvää on kuitenkin se, että Putinin aikakaudella Venäjä alkoi liukua kohti autoritarismia ja myöhemmin käytännössä valtionideologian saavuttanutta uuskonservatismia.

Venäjän ”konservatiivinen käänne” alkoi 2010-luvun vaihteessa, jolloin monessa entisen Neuvostoliiton alueen maassa tapahtui liberalismia, demokratiaa ja länsimaisia arvoja korostaneita vallanvaihdoksia, ja Moskovassa osoitettiin mieltä Putinia vastaan. Kuten Ukrainan sodan kynnyksellä ja sen aikana on näkynyt, Kremlin ja Putinin inspiraation lähteinä on pidetty ajattelijoina sadan vuoden takaa, kuten Nikolai Berdjajevia (1874–1948), Ivan Iljiniä (1883–1954) ja Konstantin Leontjevia (1831–91). Nykypäivän Venäjän ylläpitämät konservatiiviset narratiivit muistuttavatkin yllättävän paljon 1800-luvun narratiiveja, joissa Länsi-Eurooppa tuomitaan

liberalistiseksi, materialistiseksi ja kulutuskeskeiseksi, ja Venäjä edustaa alkuperäisiä eurooppalaisia arvoja. Samalla merkillepantavaa on se, miten Venäjän narratiivit ovat sidottu tähän aikaan, jossa myös länsimaissa vaikuttaa voimakas oikeistopopulistinen poliittinen liikehdintä, jota Venäjä tukee.

Tutkijat korostavat, että venäläisessä konservatismissa on merkillepantavaa valtion suuri merkitys, mikä eroaa esimerkiksi Yhdysvaltojen konservatismista, jossa valtion roolia pyritään tyypillisesti rajaamaan mahdollisimman paljon. Toisin kuin länsimaissa liberalismissa, vapauden käsitettä ei yhdistetä venäläisessä konservatismissa yksilön emansipaatioon, vaan ryhmän vaikutusvaltaan. Yhteistä kuitenkin on toistuva postmodernismin ja ”uuden vasemiston” kritiikki: kielteisinä ilmiöinä nähdään niin ”hyperfeminismi”, ihmisoikeusdiskurssit, ympäristöajattelu, kulutusmyönteisyys, ”luonnollisen järjestyksen” rajojen ylittäminen (mm. seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet ja abortit) sekä valtioiden suvereniteetin vähentäminen (globalisaatio, ihmisoikeudet ja ympäristödiskurssit).

Venäjän aatehistorian monipuolinen kehitys havainnollistaa sen, mikä tuntuu Ukrainan sodan aikana erityisen kaukaiselta: muutoksia on tapahtunut ja ne ovat todennäköisiä jatkossakin. Tiivistettynä ja hyvin yksinkertaistettuna Venäjän suhtautuminen Eurooppaan on kulkenut eräänlaista aaltoliikettä, jossa Venäjän erillisyyttä ja erilaisuutta korostavat voimat ovat olleet toistuvasti niskaan päällä. Arvot ja identiteetit eivät ole kuitenkaan millään tavalla lukkoon lyötyjä, vaan niitä neuvotellaan ja käsitellään jatkuvasti uudelleen. Tässä mielessä keskittyminen arvoihin ja identiteetteihin antaa Venäjän suhteen toivoa paremmasta.

Ukraina on itse asiassa mainio esimerkki samasta ilmiöstä: sen siirtyä kohti länsiorientoituneisuutta on ollut nopea, ja sitä on lietsunut suoraan vuorovaikutus Venäjän kanssa. Ennen vuoden 2014 vallankumousta Ukrainassa oli aina ollut niin länteen kuin itään päin kallistuvia poliittisia voimia, mutta Venäjän sotatoimet Ukrainaa kohtaan muuttivat tätä perusteellisesti. Usein myös arvioidaan, että samassa vuorovaikutustilanteessa Ukrainan länsiorientoituneisuuden kasvu vaikutti myös Venäjän omiin arvoihin

ja identiteettiin: kun Venäjä pelkäsi vastaavanlaista demokraattista vallankumousta, se kehittyi itse autoritäärisemmäksi ja lisäsi länsivastaista retoriikkaansa.

Myönteisempänä esimerkkinä voidaan pitää Euroopan unionin syntyä Toisen maailmansodan raunioille. Vain muutama vuosi sodan päättymisen jälkeen perustetun Euroopan hiili- ja teräsyhteisön ideana oli sitoa Ranska ja Saksa taloudellisesti toisiinsa niin, ettei sotiminen maiden välillä olisi enää kannattavaa. On suorastaan uskomatonta, miten niin lyhyessä ajassa toisesta Natsi-Saksan seuraajavaltioista tuli Euroopan unionin perustajamaa. Siirtymä tietysti tapahtui Länsi-Saksan tapauksessa länsimaiden pakottamana, mutta se havainnollistaa siitä huolimatta sen, miten nopeasti yhteiskunnassa vallitsevat ideologiat voivat muuttua.

EU onkin ollut yksi onnistuneimmista ja merkittävimmistä ideologisista vetureista nykyisessä maailmassa, mutta Venäjän kanssa samanlainen EU-integraation resepti ei toiminut. Ennen Venäjän täysimittaista hyökkäystä Ukrainaan erityisesti Saksa oli tavoitellut taloudellista integraatiota Venäjän kanssa energiasektorilla, mikä kuitenkin vain lisäsi Venäjän kykyä kiristää Eurooppaa energially sodan tullen. Pyrkimykset tehdä Venäjän kanssa yhteistyötä johtivat Ukrainan sodan alettua vain pettymyksiin ja esimerkiksi Sanna Marinin sanoittamaan pohdintaan siitä, että olisi ollut syytä alusta alkaen noudattaa Venäjän suhteen pessimistisempää linjaa Baltian maiden tavoin. Vuonna 2023 luottamuksesta Venäjään ei ole lännessä jäljellä juuri mitään, minkä pohjalta uuden rakentaminen on kauempana kuin koskaan.

Kohti yhteistä eurooppalaista kotia

Mitä tulee putinismin jälkeen? Synkästä tilanteesta huolimatta kysymys on Euroopan tulevaisuuden kannalta ratkaisevan tärkeä. Historia on osoittanut, että Venäjällä arvot ja ideologia voivat muuttua voimakkaastikin, mutta avoimeksi jää se, miten pysyvä rauha voitaisiin Venäjän ja muun Euroopan välillä saavuttaa. Jos Venäjä ei nimittäin muutu, Eurooppa joutuu uudelleen ja uudelleen sotaan, niin kuin se on joutunut jo vuosisatojen ajan. Jos viidesosan

maapallon maapinta-alasta kattava Venäjä ei muutu, myöskään ilmastomuutoksen ja luontokadon torjuminen tai napajäätiköiden pelastaminen ei ole mahdollista. Venäläisten näkökulmasta tietysti kyse on myös oikeudesta elää vapaassa maassa.

Venäjän muuttaminen on tietysti ensisijaisesti venäläisten omalla vastuulla. Samalla on kuitenkin äärimmäisen tärkeää kiinnittää huomio siihen, miten suuri rooli Euroopalla on ollut paitsi Venäjän vastavoimana, myös ihanteena venäläisille. Arvot ja identiteetit kehittyvät vuorovaikutuksen kautta, ja sen takia EU ja länsimaat tarvitsevat myös oman näkemyksensä siitä, minkälaisen Venäjän ne haluavat nähdä Putinin jälkeen. Jos Ukrainan sodasta tulisikin taitekohta Venäjän kehityksessä, muutokset voisivat alkaa piankin.

Putinismien jälkeen Venäjä voi hyvinkin kääntyä takaisin länteen päin, niin kuin se on tehnyt jo aiemmin useaan otteeseen historiansa saatossa. Ongelmaksi länsimaiden kannalta on kuitenkin muodostunut Venäjän pysyvä suuntautuneisuus suurvalta-ajattelua kohti. Vaikka Venäjä poikkeaisi hyvin radikaalistikin nykyisestä muodostaan, sen olisi vaikea esimerkiksi integroitua EU:n jäseneksi oman huomattavasti muita suuremman kokonsa takia. Suurvalta-ajattelun takia Venäjän ulkopolitiikassa vallitsee näkemys siitä, ettei Venäjän kuulu sopeutua muihin, vaan muiden on sopeuduttava siihen – vaikka länsimaiden kanssa olisikin hyvät välit. Myös esimerkiksi monet ukrainalaiset aktivistit ovat sodan aikana tuoneet esiin näkemystä siitä, ettei venäläiseen liberaaliin oppositioon voi luottaa, sillä nämä eivät heidän mukaansa pohjimmiltaan luovu imperialistisesta isovenäläisestä ajattelusta liberalismistaan huolimatta.

Vaikka suurvalta-ajattelusta irrottautuminen jäänee yhdeksi vaikeimmista kysymyksistä Venäjän suhteen, on paljon asioita, mitä Suomi ja EU voivat tehdä arvojen ja ideologioiden muuttamiseksi. Euroopan on avoimesti ja määrätietoisesti tuettava länsimielisiä aktivisteja, järjestöjä, mediaa ja poliittisia voimia Venäjällä. Euroopan on myös muodostettava selkeä visio siitä, minkälaisen Venäjän se haluaisi naapuriinsa: voisiko se olla esimerkiksi nykyistä parlamentaarisempi järjestelmä, kuten esimerkiksi Aleksei Navalnyi on ehdottanut? Jos Venäjä jonain päivänä alkaisi

taas demokratisoitumaan, miten muutoksista saataisiin pysyviä? Tärkeässä roolissa on tavallisten sotaa vastustavien venäläisten taivoittaminen, sillä tämänhetkisestä pakotetusta passiivisuudestaan huolimatta he voivat todennäköisimmin saada aikaan muutoksia Venäjällä.

Lyhyellä tähtämellä Eurooppa voi auttaa Ukrainaa voittamaan sodan ja säilyttämään itsenäisyytensä. Pitkällä tähtämellä Euroopan on kuitenkin myös vaikutettava siihen, että sodan jälkeinen Venäjä lakkaisi olemasta ongelmien, aggression ja imperialismin alkulähde. Ei riitä, että Venäjä häviää sotansa Ukrainassa, vaan Venäjän on muututtava maaksi, joka ei aloita sotia ylipäänsä. Henkisen Kremlin tilalle tarvitaan Venäjälläkin tunnetut yhteiset eurooppalaiset arvot.

Lähteet ja lisälukemista

- Bluhm, Katharina, & Varga, Mihai (toim.) (2018). *New Conservatives in Russia and East Central Europe* (1st ed.). Routledge.
- Birjulin, Yuri (2022). *Kulttuurin ja arvojen turvallistaminen Venäjän kansallisen turvallisuuden strategioissa 2009–2021*.
- Laruelle, Marlène (2016). *Russia as an anti-liberal European civilization*. Teoksessa *The New Russian Nationalism, Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15*.
- Laruelle, Marlène (2017). *Putin's Regime and the Ideological Market: A Difficult Balancing Game*.
- Leichtova, Magda (2014). *Misunderstanding Russia: Russian Foreign Policy and the West*. Routledge.
- Navalny, Alexei (2022). *This is what a post-Putin Russia should look like*. Washington Post 30.9.2022.
- Neumann, Iver B. (2016). *Russia and the Idea of Europe: A Study in Identity and International Relations*. London: Taylor & Francis Group.
- Petro, Nicolai N. (2018). *How the West Lost Russia: Explaining the Conservative Turn in Russian Foreign Policy*. *Russian Politics* 3 (2018) pp. 305–335.
- Prozorov, Sergei (2007). *The narratives of exclusion and self-exclusion in the Russian conflict discourse on EU-Russian Relations*. *Political Geography*, vol. 26, issue 3, pp. 309–329.
- Pursiainen, Christer (1998). *Venäjän idea, utopia ja missio: Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja nro. 6*. Gaudeamus.
- Reus-Smit, Christian (2013). *Constructivism*. Teoksessa *Theories of International Relations, 5th ed.* Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Tsygankov, Andrei (2006). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Rowman & Littlefield cop.
- Tsygankov, Andrei (2012). *Russia and the West from Alexander to Putin: honor in international relations*. Cambridge University Press.
- Wendt, Alexander (1992). *Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*. *International Organization* 46: 391–425
- Wendt, Alexander (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press.
- Zelenskyi, Volodymyr (2022). *Puhe Yhdysvaltain kongressille 21.12.2022*.

Toiveajattelusta arvopohjaiseen realismiin – Suomen Venäjä-suhde ja energia

VILLE NIINISTÖ

Toisen maailmansodan jälkeen presidentti Juho Kusti Paasikivi sanoi tunnetulla tavalla, että tosiasioiden tunnustaminen on viisauden alku. Tätä käytettiin erityisesti perustelevaan Suomen Neuvostoliitto-politiikkaa kylmän sodan aikana: Suomi haki hyväksyntää itäiseltä naapuriltaan asemalleen demokratiana ja sekamarkkinataloutena tekemällä YYA-sopimuksen, puolueettomuuspolitiikan ja kahdenvälisen kaupankäynnin kautta vastaantuloa Neuvostoliiton intresseille. Jossain vaiheessa Suomessa kuitenkin irtauduttiin tämän järjestelyn huolellisesta ankkuroimisesta tosiasioihin – ajatuksesta siitä, että tehdään vain se mikä on välttämätöntä itäisen naapurin rauhoittamiseksi ja oman tosiasiallisen liikkumistilan maksimoimiseksi. 1970-luvun Suomessa ns. kotiryssäperinne ja monien poliittisten päättäjien viehättyminen kommunismin tai Neuvostoliiton voimaan vaaransi oman demokratiamme, avoimen kansalaiskeskustelun ja sisäpoliittisen liikkumisvapautemme tilaa. Suomettumisen perinnöstä, itäisen naapurin mielistelystä vailla perusteltua analyysiä, tuli Suomen ulkopoliittikan yksi tosiasiallisista toimintatavoista myös suhteessa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeiseen Venäjään. Samalla Suomi unohti sen, että myös Venäjän omaa kehitystä on tarkasteltava tosiasioiden eikä oman harhaisen toiveajattelun pohjalta. Tämä näkyi myös Suomen kaupallisessa ja energiapoliittisessa yhteistyössä Venäjän kanssa.

1990-luvun alussa oli lyhyt hetki, jolloin Venäjällä oli aitoja haluja etsiä tulevaisuuttaan vahvemmassa sitoutumisesta eurooppalaisiin demokratian, markkinatalouden ja oikeusvaltion arvoihin. Tämä ajanjakso oli lopulta varsin lyhyt ja sen voi arvioida päättyneen viimeistään jo vuoden 1996 tammikuussa kun länsimielinen ulkoministeri Andrei Kozyrev erosi. Kozyrev on ollut ainoa Venäjällä merkittävässä ulkopoliittisessa johtoasemassa oleva henkilö, jonka puheissa oli johdonmukaisen myönteinen suhtautuminen läntiseen arvoyhteisöön ja Venäjän liittymiselle siihen. Presidentti Boris Jeltsinin kauden lopussa Venäjän ulkopoliitiikan suuntaa ohjasivat jo pääministeri Viktor Tšernomyrdinin sekä ulko- ja pääministerinä toimineen Jevgeni Primakovin kaltaiset hahmot, joiden ulkopoliittisissa puheissa korostuivat Venäjän pyrkimys saavuttaa euraasian suurvallan asema ja siten moninapaisen maailmanjärjestyksen voimatasapainon rakentaminen. Primakov-doktriinina tunnetaan ajattelu, jossa Venäjä, Kiina ja Intia muodostaisivat ”strategisen kolmiyhteyden” lännen voiman vastapainoksi.

Yllättäen ensin pääministeriksi ja sitten nopeasti Jeltsinin seuraajaksi presidenttinä noussut Vladimir Putin edusti alusta alkaen silovikkien eli turvallisuuspalvelun miesten nousua Venäjän poliittiseen johtoon. On vahvoja epäilyjä siitä, että koko Putinin kansansuosion alkutekijöinä olleet Moskovan terroristiset pommi-iskut olivat FSB:n lavastus, joiden verukkeella Putin käynnisti toisen Tšetšenian sodan. Tässä sodassa Venäjä ei välttänyt millään tavalla sotarikosten tekemistä ja Groznyn kaupunki pommitettiin maan tasalle. Putinin kansansuosio Venäjällä kuitenkin nousi. Talousliberaalit ja demokratiaa painottaneet uudistajat jäivät nopeasti sivuun Venäjän johdosta. Putinin voi arvioida ylläpitäneen tämän jälkeen ulkopoliitikassaan kaksijakoista strategiaa: Venäjän sotilaallista ja geopoliittista voimaa lähdettiin kasvattamaan samalla kun vielä yritettiin imeä kaikki hyöty irti läntisestä talousintegraatiosta. Käännös talousintegraation tavoittelun hylkäämisestä tapahtui kuitenkin viimeistään 2007 helmikuussa Putinin pitämän Münchenin turvallisuuskonferenssin puheessa. Viimeisetkin demokratian ja oikeusvaltion rippeet poistuiivat duuman vaalien vaalivilppiä vastaan protestoivien Moskovan laajojen mielenosoitusten tukahdut-

tamisen myötä joulukuussa 2011. Seuraavana keväänä Putin palasi presidentiksi, Dmitri Medvedevin kanssa pyöritetty tehtävänjako jäi historiaan ja Venäjän suunta autoritäärisen sotapolitiikkaan tuli sinetöidyksi. Tästä ei enää mennyt montaa vuotta siihen, kun Venäjä toteutti Krimin valloituksen keväällä 2014. Voi sanoa, että Putinin paluu presidentiksi keväällä 2012 poisti kaikki toiveet mallisemmasta kehityssuunnasta Venäjän toiminnassa.

Suomen poliittisesta keskustelusta analyysi tästä muutoksesta jäi tekemättä. Nousin itse eduskuntaan keväällä 2007. Tällöin olin nuorena tutkijana avustanut professori Timo Soikkasen tutkimusta Suomen ulkoministeriön historia -hankkeessa suomettumisen toimintatavoista, kesken jääneen väitöskirjani aiheena oli Suomen ulkopoliitiikan linjamuutos 1987–95 sekä sitä ennen gradussani olin selvittänyt Venäjän ulkopoliitiikan asiantuntijoiden ajattelutapoja Venäjän asemasta maailmassa vuosina 1994–2001. Tiesin itse siis varsin hyvin sekä suomettumisen toimintatapojen ongelmallisuuden sekä Venäjän kehityksen yhä autoritäärisempää imperiumiajattelua kohtaan. Suomen eduskunnassa järkytyksekseni tämä murros oli jäänyt täysin näkemättä: ulkopoliittista keskustelua johti jo 1970-luvulta oppinsa ammentaneen poliittisen sukupolven konkarit omalla itsetäyteisyydellään ja tyhjiyttä kumpuavilla liturgia-puheillaan, eikä tilaa nuoremmille helpolla annettu. Heidi Hautala (vihr), Alexander Stubb (kok) ja Jyri Häkämies (kok) toki haastoiivat Suomessa vallalla ollutta YYA-perinnöstä kumpuavaa ajattelua, mutta eroon siitä ei päästy. Stubbin ja Häkämiehen haasto liittyi lähinnä turvallisuuspolitiikkaan. Erityisesti kaupallisen ja energia-poliittisen vuorovaikutuksen riskien analyysi jäi täysin tekemättä.

Oli häkellyttävää seurata sitä käsienpesua, millä Suomen poliittisen eliitin valtavirta suhtautui sekä Nord Stream -kaasuputkihankkeeseen vuonna 2009 että Venäjän ydinase- ja ydinvoimayhtiön Rosatomin pyrkimykseen rakentaa Suomeen uusi ydinvoimala Fennovoiman kautta vuonna 2014. Samaan aikaan Suomen valtiomisteinen energiayhtiö Fortum teki useita kauppvoja Venäjän energiainfrastruktuuriin, joilla se syvensi omaa riippuvuuttaan Venäjältä. Heidi Hautala kritisoi 2009 kaasuputkihanketta eduskunnassa, kun enemmistö piti sitä ”vain ympäristökäsymyksenä”. Itse olin

vihreiden puheenjohtajana, kun lähdimme Stubbin hallituksesta sen esitettyä Rosatomin ja Fennovoiman ydinvoimahankkeelle periaatelupaa. Kuten silloinkin jo sanoin ääneen, minua ei ihmetyttänyt hallituskumppanien myönteinen suhtautuminen ydinvoimaan yleensä, vaan ennen kaikkea se että tämä ”poikkeuksellisen huono hanke”, jonka Venäjä-riskien olisi pitänyt olla kaikkien nähtävissä, meni sekä hallituksessa että eduskunnassa läpi ilman että ydinvoiman periaatteelliset kannattajat suostuivat katsomaan tämän hankkeen ongelmia asiallisesti. Pääministeri Stubb jopa haukkui ”russofobiaksi” eduskunnassa vihreiden kriittisiä puheenvuoroja ”Putinin voimalan hankkimisessa”. Se oli varsinainen täyskäännös hänen omiin kriittisiin puheihinsa Georgian sodan jälkeen 2008, ja osoitti sen että Suomessa ei osattu tunnistaa energiapolitiikan geopolittisia ja turvallisuuspoliittisia merkityksiä. Tämän vahvistivat sekä Stubb että elinkeinoministeri Vapaavuori (kok) omilla puheillaan, koska he toistivat sitä että hanketta pitäisi käsitellä ”vain energiana”. Kokoomuslaisten keskeinen rooli Fennovoiman ja Rosatomin hankkeen edistämisessä korostaa juuri sitä kuinka kaupallisten piirien naivius suhteessa Venäjään esti jopa kokoomuslaisia näkemästä Venäjä-riskkejä. Keskustalta tai SDP:lta sitä ei edes odotettu, sillä näissä puolueissa ankkuroituminen vanhaan Venäjä-linjaan oli syvää ja etenkin Keskustan piiristä oli voimakkaasti kritisoitu Krimin valloituksen jälkeisiä Venäjään kohdistuneita pakotteita ylipäätään.

Suomen Venäjä-suhdetta ja kaupallisia välejä ei analysoitu sen perusteella, mitä Venäjän johto itse sekä sanoi tavoittelevansa että mitä heidän politiikkansa tosiasiallisesti painotti. Suomi noudatti omaa vanhaa toimintalinjaansa siitä, että hyvät suhteet Venäjään pitää Suomen Venäjän ”hyvien maiden kirjoissa” ja antaa meille kaupallisia mahdollisuuksia Venäjällä samalla kun se sallii meille liikkumisvapautta suhteessa läntiseen integratioon. Näin toimineet eivät kuitenkaan yhtään ymmärtäneet sitä, että Putin tarkkaan analysoi EU-maiden käytöksen perusteella omaa liikkumatilaansa entistä aggressiivisemmän, sotilaallista voimankäyttöä ja pullistelua korostavan ulkopoliittikkansa rakentamisessa. Suomen ja Saksan kaltaiset maat omilla teoillaan näyttivät, että liikkumati-

la Venäjälle kasvattaa ja käyttää sotilaallista voimaansa etupiirinsä vahvistamisessa oli mittava. Tämä oli suuri strateginen virhe Euroopan unionin jäsenmailta ja Suomelta. Tämän riskin ottaminen ilman avointa keskustelua Rosatom-ydinvoimalan ongelmista oli juuri keskeisin syy sille, miksi sanoin hankkeen ympärillä olevan ”suomettumisen ilmapiiriä” paljon porua herättäneessä Financial Times-lehden haastattelussa juuri ennen eroamme hallituksesta syyskuussa 2014. Vihreiden vaihtoehto Fennovoimalle perustui täysin kotimaisiin uusiutuviin energiamuotoihin, energiatehokkuuteen ja kysyntäjoustopien kehittämiseen. Niiden investointien vauhdittamisen avulla olisimme olleet nykyistä paremmin varautuneita viime vuosien energiakriisiin – erityisesti huomioiden myös se satojen miljoonien eurojen pääomitus, jonka suomalaiset energiayhtiöt ovat jo hukanneet Fennovoimaan. Annoimme Putinille ”juuri sitä vipuvartta” (FT-haastattelussa käyttämäni sanamuoto) suhteessa länteen, mitä hän toivoi, ja viestimme oli, että kaupallinen yhteistyö kyllä jatkuu Krimin valloituksesta huolimatta. Kun Saksa antoi myöhemmin samaa viestiä Nord Stream 2 -kaasuputkihankkeen osalta, ei Euroopan unioni mitenkään itsekään osoittanut olevansa tosissaan Krimin laittomaan miehitykseen liittyvien pakotteidensa kanssa. Putin kyllä osasi laskea tämän tulevaan toimintaansa, mikä johti sitten lopulta laajamittaiseen maasotaan ja hyökkäykseen koko Ukrainaan helmikuussa 2022. Putin ei uskonut, että läntinen yhteisö ja EU-maat olisivat tiukasti hänen sotapolitiikkaansa vastaan.

Suomettumisen toimintalogiikka säilyi myös olosuhteissa, joissa Venäjän toiminta oli selvästi muuttunut eikä ajatusta molempuolisen taloudellisen riippuvuuden osapuolia lähentävästä vaikutuksesta osattu nähdä Venäjän näkökulmasta. Näin ollen 2000-luvun Suomen Venäjä-politiikka perustui toiveajatteluun siitä mihin Venäjän toivottiin tai ajateltiin kehittyvän. Toiveajattelun taustalla osalla Suomen toimijoista oli taloudellinen etu, toisilla aatteellinen kaiho hyviin Venäjä-suhteisiin. Näkisin, että talouspiirien Venäjä-kytkökset olivat suurin syy sille, miksi muutoin Venäjän kehitykseen kriittisesti suhtautuvat puolueet kokoomuksen tavoin antoivat suomettuneelle toimintalinjalle tukensa. Putinin

Venäjän johdonmukainen etäännyminen demokratian ja talouden liberalisaation tavoittelusta kohti yhä autoritäärisempää ja imperialistisempää sotapolitiikan linjaa jäi Suomessa analysoimatta. Samaa virhettä ei voi enää toistaa, kun Suomi alkaa arvioida uutta Venäjä-suhdettaan Venäjän Ukrainan-hyökkäyssodan jälkeen.

Suomen ja Venäjän energiatulevaisuus

Suomella ja Neuvostoliitolla oli yhteistyönsä myös energiapolitiikassa. Loviisan ydinvoimalat olivat 1970-luvulla Neuvostoliitosta hankittuja, tosin Suomessa modifioituja. Sen vastapainoksi Olkiluodon ydinvoimalat hankittiin lännestä. Kaikki Suomessa käytetty maakaasu tuli pitkään Venäjältä kaasuputkia pitkin. Tämän yhteistyön perusta rakennettiin Neuvostoliiton aikana, mutta Suomen puolelta jäi analysoimatta myös energiapoliittisen suhteemme tulevaisuus Venäjän aikaan siirryttäessä.

Neuvostoliitto oli kaikesta kylmän sodan ideologisesta jännitteestä ja vaarallisestakin vastakkainasettelusta huolimatta jälkikäteen ajatellen melko johdonmukainen ja ennakoitava toimija. Se oli saavuttanut supervalta-aseman, jota se halusi ylläpitää. Sen ylläpitäminen oli sille toki raskasta ja asevarustelukilpailu vei osin sen voimavaroja niin pahasti, että Neuvostoliiton romahtaminenkin osaltaan selittyi sillä muun talouden kehityksen jäädessä vähemmälle huomiolle. Venäjän toimintalogiikka on ollut 1990-luvun lopulta alkaen toinen. Sen keskeinen tavoite on ollut saavuttaa vastaava supervalta-asema tai ainakin alueellisen hegemonisen suurvallan asema sekä etupiiri, jossa sen naapurimaat ja niissä asuvat venäläiset toimivat Venäjän vallan puskureina. Suurin ero on siis siinä, että Venäjä halusi aktiivisesti saavuttaa tätä asemaa, jota sillä ei vielä ollut. Tämä on tehnyt Putinin Venäjästä osin arvaamattomamman ja aggressiivisemmän toimijan kuin mitä Neuvostoliitto oli. Venäjän ulkopoliittista eliittiä yhdistää kautta linjan imperiumin menettämisen aiheuttama ”haamukipu”, jota eräs venäläinen asiantuntija on verrannut raajan menettämiseen. Aivan kaikki Venäjän ulkopoliittinen, energiapoliittinen, taloudellinen, sotilaallinen ja kulttuurinen toiminta on 2000-luvulla perustunut tämän

kollektiivisen suuruuden aseman palauttamiseen. Myös ydinase- ja ydinvoimayhtiö Rosatomin strateginen laissa mainittu tehtävä on edistää Venäjän strategista intressiä ja sen asemaa maailmalla. Koska kollektiivisen suuruuden tavoittelulla on venäläisessä kulttuurisessa perinteessä niin vahva asema, ovat venäläiset erityisesti kasvavassa propagandaympäristössä antaneet myös tälle tavoitteelle vahvan tukensa. Krimin valtaus oli venäläisten silmissä suosittu aggressio, joka palautti sisäpolitiikan takia aiempaa laajempaan epäsuosiin joutuneen Putinin kansansuosiota.

Koska Venäjän talouden uudistukset ja sen taloudellisen menestyksen pohjan laajentaminen ovat pahasti epäonnistuneet, on Venäjän talous ollut koko 2000-luvun hyvin riippuvainen energiataloudesta: ennen kaikkea fossiilisista öljystä, maakaasusta ja kivihiilestä saaduista tuloista, mutta myös ydinenergiateknologian ja ydinpolttoaineen viennistä. Koska energia on Venäjän keskeisimpiä voiman ja vaikutusvallan lähteitä suhteessa sitä ympäröiviin maihin, ei ole ollut mitenkään epäselvää kuinka valmis presidentti Putin on ollut käyttämään energia-asetta Venäjän vaikutusvallan kasvattamiseen. Suomen pääministeri Sanna Marin (sdp) puhui eduskunnalle 2022 syksyllä, että Venäjän energia-asetta ”voi käyttää vain kerran” koska nyt se oli paljastunut. Tämä on virheellinen ja historiaton näkemys: Venäjä on käyttänyt energia-asettaan koko 2000-luvun sekä keppinä että porkkanana valta-asemansa vahvistamiseen. Olisi erittäin tärkeää, että Suomen poliittinen keskustelu nyt viimein tämän tunnustaa ja tunnistaa.

Näkyvin ja ensimmäinen laajamittainen energia-aseen käyttö Putinin valtakaudella tapahtui vuonna 2005. Ukrainassa oli ollut oranssi vallankumous vuonna 2004, eikä Putin pitänyt maan suuntautumisesta vahvemmin kohti läntistä yhteistyötä ja demokratiaa. Ensin Putin vaati Ukrainalta moninkertaista hintaa sen ostamista maakaasusta ja Putin supisti vaatimusta voimistaakseen kaasun vientiä Ukrainaan niin rajalliseksi, että se kattoi vain maan läpi muuhun Eurooppaan menevän tarpeen. Tätä ennen syksyllä 2005 Putin oli allekirjoittanut aiesopimuksen Saksan pääministeri Gerhard Schröderin kanssa Nord Stream -kaasuputken rakentamisesta. Venäjälle oli tärkeää saada uusi iso kaasuputki Eurooppaan Ukrai-

nan reitin lisäksi, jotta se voisi maksimaalisesti kiristää Ukrainaa sen kaasuputken sulkemisen uhalla. Pienempi Jamal-kaasuputki kulki puolestaan Valko-Venäjän kautta Puolaan, mutta myös niiden kiristäminen oli Putinin intresseissä. Saksa ei nähnyt mitään tästä vaan asettautui Putinin valtapolitiikan hyväksikäytettäväksi halvan ja toimitusvarman maakaasun toiveissa. Ukraina lopulta nipisti osan maahan tulleesta maakaasusta itselleen ja Italia syytti sitä maakaasunsa ”varastamisesta”. Lopulta Putin katkaisi koko maakaasun viennin tammikuussa 2006 ennen kuin asia sovittiin. Putin oli varmasti tyytyväinen aiheuttamastaan sotkusta. Motiivina hänellä oli vaikuttaa Ukrainan vaaleihin, jotta kansa valitsisi Venäjää miellyttävän johdon. Kesällä 2006 pääministeriksi nousikin Venäjän iloksi Viktor Janukovitsh. Venäjä käytti energia-asetta ja maakaasutoimituksilla kiristämistä Ukrainaa vastaan myös vuosina 2008–09 tarpeensa mukaan.

Toinen, vielä räikeämpi osoitus Putinin valmiudesta energiapolitiittisen aseiden käyttöön tuli tammikuussa 2006 Georgiassa. Länteen suuntautunut Georgian poliittinen johto ei ollut Putinin mieleen ja hänelle sopivasti Venäjän puolella rajaa Pohjois-Ossetiassa räjähti Georgiaan maakaasua toimittava Mozdok-Tbilisi -kaasuputki, joka ajoi tämän 4,5 miljoonan asukkaan maan energiakriisiin. Samassa räjähdyksessä tuhoutui Georgiaan vevä pääsähkolinjat. Venäjä ei ole koskaan myöntänyt tehneensä iskua ja on syyttänyt siitä terroristeja, mutta sopivasti se edisti Venäjän intressiä painostaa Georgiaa luopumaan läntisestä yhteistyöstä. Kun tämä ei tehonnut, vuonna 2008 seurasi sitten sota Venäjän ja Georgian välillä Etelä-Ossetian kohtalosta.

Viime vuosina Venäjän pyrkimykset käyttää energia-asetta ovat jatkuneet, ja sen perusteella meidän olisi pitänyt varautua paremmin tulevaan. Itse olin melko vakuuttunut jo talvella 2021–22 Venäjän Ukrainaa kohtaan kohdistuvan hyökkäysuhkan vakavuudesta. Sille oli useita syitä. Jo syksyllä 2021 Venäjä aloitti Eurooppaan kohdistuvien kaasutoimitusten vähentämisen minimiin ja Gazpromin kaasuväriä EU-maissa (olimme todellakin antaneet ison osan kaasuväriä Euroopan venäläiseen omistukseen!) laskivat noin 20–30 prosenttiin täydestä kapasiteetista, toisin kuin talven kulu-

tuspiikkien alla normaalisti menisi. Putin valmistautui selvästi Ukrainan tulevaan sotaan pyrkimällä aiheuttamaan EU-maissa sisäistä eripuraa energian hintojen nousulla, joka Venäjän manipuloinnin lisäksi oli muutoinkin tapahtumassa Aasian koronan jälkeisen kulu- tuspiikin takia. Joulukuun alussa Putin piti vielä tunnetun puheensa, jossa hänen imperiumiajattelunsa, kaipuunsa etupiirin rakentamiseen ja erityisesti Ukrainaa kohtaan kohdistettu retoriikkansa saavutti aiempaa paljaamman tason. Sen jälkeen tammikuun alussa kirjoitin muuttaneeni suhtautumiseni Suomen Nato-jäsenyyteen ja patistin suomalaisia poliitikkoja aloittamaan ”aktiivisen harkinnan” Nato-jäsenyyden hakemisesta lähivuosina. Riskit Venäjän uusille aggressioille olivat ilmeiset, ja oli tärkeää Suomen kaltaisille maille osoittaa asettavansa sille rajoja omalla toiminnallaan.

Suomi on ollut Venäjän energiapolitiittisen kepin ja porkkanan vastaanottajana enemmän porkkanan puolella, mikä johti Suomessa virheelliseen käsitykseen tämän energiakaupan vääjäämättömästä hyödyllisyydestä Suomelle. Venäjä ja Putin ovat ottaneet kuitenkin kaiken irti siitä riippuvuudesta, mitä Fennovoiman ja Rosatomin ydinvoimalahanke, Fortumin investoinnit Venäjällä sekä maakaasun, ydinpolttoaineen, öljyn ja kivihiilen toimitukset ovat Suomelle luoneet suhteessa Venäjään. Presidentti Putin on toistuvasti valtioidemme johtajien tapaamisissa korostanut tätä riippuvuussuhdetta tavalla, josta on ollut helppo ymmärtää Venäjän myötämielisyyden olevan riippuvainen Suomen valitsemasta yleisestä ulkopoliittisesta linjasta. Olen varsin vakuuttunut siitä, että vuosina 2014–15 tapahtuneet toistuvat mielenmuutokset suomalaisten toimijoiden puolelta Fennovoiman ja Rosatomin kompuroivan hankkeen pelastamisessa olivat lopulta seurausta siitä käsityksestä, että hankkeella ajateltiin ”pelastettavan” suomalaisille yrityksille lisää liikkumatilaa Venäjän energiamaarkkinoilla. Fortumin mukaantulo 10 prosentin osuudella hankkeeseen, jonka riittävä kotimainen omistus pohja ei olisi vuonna 2015 muutoin varmistunut, oli seurausta yhtiön johdon yrityksestä varmistaa toimintansa tulevaisuus Venäjällä. Se, mitä Suomen poliittinen johto ei tässä vaiheessa kyennyt oikein arvioimaan, oli se vaikutus mitä Suomen myötämielisillä päätöksillä on ollut Putinin käsityk-

seen omasta liikkumatilastaan sotapolitiikkansa jatkamiselle. Hän yritti sitoa Suomea itseensä, liekaansa, osin siinä onnistuen. Tästä suorasanaisesti varoitin jo vuosina 2014 ja 2015. Sen tekivät myös Ulkopoliittisen Instituutin tutkijat syksyllä 2016, jossa he laajasti kuvasivat Venäjän erilaisen vaikuttamisen ja energiariippuvuuden riskejä. Sekin raportti Suomen johtavien poliitikkojen osalta vähintäänkin osin pyrittiin leimaamaan yliampuvaksi. Itse puolustin raportin analyysiä, joka jälkikäteen ajatellen on osoittautunut pääosin oikeaksi (ehkä Suomen presidentinvaaleihin vaikuttamisen tapoja lukuunottamatta).

On selvää, että lähihistoriamme valossa Suomen on tulevaisuudessa pyrittävä kaikin mahdollisin tavoin vahvistamaan oman energiataloutensa riippumattomuutta Venäjän kaltaisista epädemokraattisista toimijoista, jotka eivät kunnioita reilun kaupan, kansainvälisen oikeuden ja oikeusvaltion periaatteita omassa toiminnassaan. Lähitulevaisuudessa on toimittava kaiken energiakaupan pysäyttämiseksi maidemme välillä sekä sen varmistamiseksi, että EU:n energiapakotteet ja rajoitteet Venäjän energiaviennille tulevat mahdollisimman laajasti koko kansainvälisen yhteisön hyväksymiksi. Tämä on keskeisin tapa sen varmistamiseksi, että Venäjän kyky ylläpitää hyökkäyssotaansa Ukrainassa sekä rahoittaa ylipäättään sotapolitiikkaansa ja aseteollisuuttaan tulevaisuudessa saadaan hiipumaan. Ei ole mitään syytä olettaa, että Putinin Venäjä tai hänen lähipiiristään tuleva seuraaja lopettaisi imperiumin tavoittelunsa lähes hinnalla millä hyvänsä. Minkään energiatalouden tai kaupan alan toimijan mahdollisuus toimia Venäjän markkinoilla ei ole näissä oloissa myöskään turvattua, vaan niiden tulisi toteuttaa mahdollisimman hallittu ja riskit minivoiva poistuminen Venäjän markkinoilta. Se tie, jossa Suomi tekee energiapolitiikassaan Putinin Venäjää miellyttäviä päätöksiä turvatakseen omien yritystensä tulevaisuutta Venäjällä, on käyty loppuun.

Toisaalta energiataloutemme tilanne on Suomelle keskipitkällä aikavälillä paljon valoisampi kuin vuosien 2021–22 energiakriisi antaa ymmärtää. Putin on osin onnistunut siinä, että EU-maissa on tullut eripuraa fossiilisten energiamuotojen ja erityisesti maakaasun saatavuuden ja hintapiikin aiheuttamassa energiakriisissä. Se ei ole

kuitenkaan vielä katkaissut kansalaisten tukea Venäjää eristävällä politiikalle, ei meillä Suomessa varsinkaan eikä myöskään muualla EU-maissa. Kaikesta suomettumiseen ilmapiiriin liittyvästä kritiikistä huolimatta on sanottava, että Suomen energiapaletti ei ole myöskään ollut monipuolisuudessaan niin riippuvainen Venäjästä kuin olisi voinut olla. Suomessa on kriisin aikana energian hinta ollut toiseksi alhaisin koko EU:ssa. Maakaasun osuus on Suomessa rajallinen, erityisesti kotitalouksissa (toisin kuin Keski-Euroopassa), ja LNG-vaihtoehdot ja Viron Baltic Connector-hanke ovat tehneet siitakin vähemmän Venäjästä riippuvaisen. Öljyssä, kivihiilessä ja ydinpolttoaineessa vaihtoehtoisia toimittajia on, joihin on nyt pikaisesti siirrytty tai siirryttävä samalla kun tehdään ylipäättään fossiilisten osuuden suunnitelmallista vähentämistä energiataloudessamme. Sähköntuonti on itse asiassa ollut lyhyellä aikavälillä hankalin riippuvuus Venäjästä, sillä se on osaltaan pahentanut merkittävästi syksyn 2022 hintapiikkiä.

Kaukolämmitykseen nojaavat vaihtoehdot on nykyisin huomattavasti aiemmin arvioitua helpompaa siirtää hiilineutraaleihin ratkaisuihin pois fossiileista. Kaukolämpöyhtiöistä esimerkiksi Turku Energia on jo siirtynyt lähes täysin fossiilivapaaseen ja päästöttömään tuotantoon. Suomen sähköntuotanto on jo nykyisellä, olemassa olevien investointien vauhdilla täysin fossiilivapaa seuraavan viiden vuoden kuluessa. Tärkein selittävä tekijä tälle on tuulivoiman valtavasti kasvavat investoinnit. Tuulivoiman osuus vuonna 2022 kasvoi 41 prosentilla ollen yhteensä 16,7 prosenttia Suomen sähköntuotannosta. Kasvu vain kiihtyy: Fingrid ja Energiateollisuus arvioivat Suomen sähköntuotannosta vuonna 2030 olevan 50 % tuulivoimaa, 25% ydinvoimaa ja 25% vesi-, bio- ja aurinkovoimaa. Vihreiden jo pitkään edistämä uusiutuvan energian vallankumous on juuri nyt täällä ja se takaa kohtuuhintaisen sähkönsaannin sekä erinomaiset investointimahdollisuudet teollisuudelle Suomessa pitkälle tulevaisuuteen. Samalla vihreiden huolet ydinvoimainvestointien ja uusiutuvien investointien kilpailemisesta samoista rajallisista pääomista on merkittävästi vähentynyt, sillä tuulivoiman ja jatkossa lisääntyvästi aurinkovoiman poikkeuksellisen hyvä tuottavuuskehitys takaa niille myös kansainvälisen inves-

tointipääoman saantia Suomeen. Samalla kun tuulisähköä pukkaa markkinoille hurjaa vauhtia ja talouden sähköistäminen etenee, kehittyvät mahdollisuudet varastoida tai kuluttaa osan siitä vetynä tai lämpönä, mikä osaltaan parantaa sähkö- ja energiamarkkinoiden kustannustehokkuutta. Fossiilisten osuus myös muussa energiataloudessa laskee seuraavan 10 vuoden aikana voimakkaasti. Ainoat uhat tälle erinomaiselle kehitykselle ovat poliittisen linjan muuttuminen uusiutuvien investoinneille negatiiviseksi tai taloudellisen investointiympäristön kasvava epävarmuus ja lama.

Putin käytti energia-asettaan näinä vuosina Ukrainan hyökkäyssotansa valmistelussa osin myös siksi, että nyt on viimeisiä hetkiä, kun EU-maat ovat näin riippuvaisia Venäjästä. Saksan, Suomen tai muiden EU-maiden tekemistä virheistä huolimatta riippuvuus Venäjästä on laskusuunnassa vihreän siirtymän puhtaiden investointien ansiosta. Osin siksi Putin on myös ollut hyvin aktiivinen äärioikeistolaisten EU-maiden liikkeiden retoriikan tukemisessa siinä, että hän usein puhuu lännestä arvoiltaan degeneroituneena homojen ja muiden vähemmistöjen asemaa sekä vihreää siirtymää liikaa korostavina. Putinilla on ollut valtaisa intressi torjua investointeja uusiutuvaan energiaan ja energiatehokkuuteen Euroopassa, ylläpitää riippuvuutta fossiileista sekä varmistaa ydinenergian osalta Rosatomin rooli EU:n markkinoilla.

Venäjän osalta sen riippuvuus fossiilitaloudesta on sekä vahvuus että heikkous. Tämä riippuvuus on ylläpitänyt Venäjällä haaveita olla uusimatta taloutensa rakennetta, mutta fossiilitalouden merkityksen vähentyessä globaalisti on Venäjä vääjäämättä jäämässä kehityksestä jälkeen. Taloudellisen eristämisen myötä sen fossiiliviennistä saamat tulot vähenevät jo nyt nopeasti ja merkittävästi, vaikka energiakriisin alussa se viennin supistumisesta huolimatta hyötyi markkinahintojen noususta. Joulukuussa 2022 Venäjän fossiiliviennistä saamat tulot laskivat merkittävästi, kun EU:n päätökset öljyntuontikiellosta ja G7-maiden päätös öljyn hintakatosta astuivat voimaan. Energiapakotteiden voima alkaa tuntua taantumaan joutuneen Venäjän taloudelle vuonna 2023 entistä laajemmin. Maa-kaasunsa viennissä Venäjä on riippuvainen Euroopan markkinoista, sillä valtaosa sen kaasuputkikapasiteetista suuntaa EU-maihin, eikä

korvaavaa vientiä ole mahdollista LNG-kapasiteetin rajoituksista sekä uusien kaasuputkihankkeiden hitaudesta johtuen mahdollista tehdä nopeasti. IMF:n arvion mukaan Venäjän kokonaisvientilaski vuonna 2022 16 prosenttia ja tuonti supistui 19,2 prosenttia. Silloin kun Venäjä on valmis palaamaan kansainvälisen yhteisön ja talouden yhteisiä pelisääntöjä ja oikeusvaltiota kunnioittavaksi jäseneksi, on mahdollista nähdä Venäjän oman energiatalouden ja laajemmin talouden uudistamisen olevan sekä sen itsensä, sen kansalaisten hyvinvoinnin ja myös suomalaisen kaupallisen yhteistyön intresseissä. Se edellyttää kuitenkin Venäjän merkittävää sisäpoliittista muuttumista demokratian ja oikeusvaltion suuntaan. Nykyisessä tilanteessa tällainen kehitys ei ole mahdollista pitkään aikaan, ja ylipäätään sellaisessa vuorovaikutuksessa on oltava hyvin tarkka strategisten riippuvuuksien välttämiseksi.

Koska fossiilitalous on ollut Venäjän 2000-luvun asevarustelun ja aggressiivisen sotapolitiikan voimanlähde, on selvää, että fossiilitalouden kansainvälisen merkityksen ja aseman supistaminen on keskeisimpiä tapoja varmistaa Venäjän uhan pienentyminen. Näin ollen Putinin valtakauden Venäjän pyrkimys saavuttaa imperiumiasemansa takaisin on siinäkin mielessä edustanut 1900-luvun maailmaa: Venäjä on maailman suurvalloista ainoa, joka elää yhä kolonialistisessa ja imperialistisessa ajassa, ajatellen itsellään olevan sisäsyntyinen oikeus omaan etupiiriinsä. Se on tavoitellut sitä 1900-lukua edustavan fossiilitalouden ja siihen perustuvan asevarustelun avulla. Katsoo asiaa mistä näkökulmasta tahansa, tällaisen vallan tavoittelun voima on tulevaisuudessa merkittävästi supistumaan päin. Se ei silti tee Venäjän kehityksestä vaaratonta sen omille kansalaisille, eikä sen naapurimaille ja kansainväliselle yhteisölle laajemmin.

Kaspianmeren kaasu – alueen historia, talous ja tulevaisuus

RIIKKA KEVO

Kaspianmeren alue Keski-Aasiassa voi tuntua eurooppalaisista kaukaiselta eikä kovin kiinnostavalta alueelta. Tunemme alueen läpi kulkevan historiallisen Silkkiteiden matkailuohjelmista ja uutisista, mutta kuinka moni meistä on tietoinen alueen merkityksestä Euroopan ja Aasian energiavarmuudelle ja tulevaisuudelle? Kaspianmeren alueen rantavaltiot ovat Azerbaidžan, Kazakstan, Turkmenistan, Venäjä ja Iran. Tässä tekstissä keskitytään nykyisin itsenäisiin, mutta aiemmin Neuvostoliiton kansantasavaltoina tunnettuihin valtioihin Azerbaidžan, Kazakstan ja Turkmenistan. Kolmen valtion väkiluku yhteensä on 35,4 miljoonaa (2021).

Neuvostoliiton hajotessa vuonna 1991 nosti puolta pienempi Venäjä itsensä sen manttelinperijäksi, ottaen nimiinsä monet Neuvostoliiton kansainvälisistä sopimuksista ja oikeuksista. Venäjällä on 143 miljoonaa asukasta (2021), Neuvostoliitossa oli 287 miljoonaa asukasta (1989). Neuvostoliiton perintö ja venäjänkieli yhdistää osin yhä sen entisiä tasavaltoja, joita kutsutaan tekstissä nimellä *IVY-maat, Itsenäisten valtioiden yhteisö*. Venäjä on pinta-alaltaan maailman suurin valtio ja teksti käsittelee sitä vain Kaspianmeren alueen toimijana, sen vuosien 2014–2023 sotaan Ukrainassa liittyen sekä tulevaisuusvisioissa.

Iran on Kaspianmeren eteläinen rantavaltio ja se ei kuulunut Neuvostoliittoon. Iran on vanhaa korkeakulttuurialuetta ja sen fossiilienergiavarat ovat mittavat, asukkaita on 89 miljoonaa (2021). Maan poliittinen epävakaisuus ja poliittisen, taloudellisen ja uskonnollisen eliitin päämäärien sekoittuminen toisiinsa on aihe-

uttanut maalle kauan vakavia ongelmia. Iranin sisäinen kuohunta brutaalia poliittisuskonnollista johtoa vastaan on talvella 2022–2023 voimakasta ja voidaan toivoa, että maassa tapahtuisi suuria uudistuksia yhdenvertaisuuden ja yhteiskunnallisen avautumisen saroilla lähitulevaisuudessa. Tulevaisuus on kuitenkin epävarma. Iran mainitaan silloin, kun sillä on merkitystä Kaspianmeren alueen kaupalle tai Venäjän pyrkimyksille väistää sille asetettuja kansainvälisiä talouspakotteita. 40% Iranin asukkaista puhuu turkkia ja katsoo Turkin televisiota.

Neuvostoliiton varjosta orastavaan itsenäisyyteen

Vuonna 2023 Keski-Aasian valtioiden ovat muutosvaiheessa ja niillä olisi ensimmäistä kertaa 30 vuoteen mahdollisuus valita todellinen itsenäisyys. Voikin olla, että tulevaisuuden energia- ja kauppasopimukset tehdään yksittäin ja erikseen jokaisen Kaspianmeren valtion kanssa, ilman Venäjän hyväksyntää. Vielä vuosi sitten ennen Venäjän helmikuussa 2022 kiihdyttämää valloitusotaa IVY-maa Ukrainaa vastaan, Keski-Aasian tuki Venäjälle oli vahva. Suhtautuminen muuttui kuitenkin nopeasti ja voidaan jo sanoa, että jokainen Ukrainaan osuva pommi vähentää Keski-Aasian arvostusta Venäjää kohtaan. Energiarikkaus tekee myös niistä potentiaalisia valloituskohteita. Ukraina, kuten Kaspianmeren valtiot, tuntevat ennestään venäläis-neuvostoliittolaisen sodankäynnin menetelmät. Maailma kehittyy, mutta Venäjän presidentti *Vladimir Putin* (1952–) käyttää nälänhätää sodan välineenä kuten teki neuvostojohtaja *Josef Stalin* (1878–1953). *Holodomor*-nälänhätä 1930–1934 tappoi Ukrainassa 3-10 miljoonaa ihmistä, samanaikainen *Asharshylyk*-nälänhätä Kazakstanissa 1,5–2,3 miljoonaa. Kansanmurhien motiivi oli tuolloin kuten nyt lopettaa valtaajaa kohtaan osoitettu vastustus. IVY-maille Venäjän pöyristyttävä julmuus 2022–2023 ei ollut yllätys.

Yli puolet Keski-Aasian väestöstä on alle 30-vuotiaita, jotka eivät muista neuvostoajoja, eivätkä käytä päivittäin venäjää, mutta käyttävät internetiä englanniksi. Nuori väestö ei tue Venäjän hyökkäystä Ukrainaan. Yksikään alueen valtio ei ole tunnustanut

miehitettyjä Ukrainan alueita Venäjälle kuuluviksi 2014–2023. Terroristisen käytöksensä sanktioima Venäjä kääntyi vuonna 2022 entistä aktiivisemmin läheisen Kaspianmeren alueen puoleen. Yhteistyö ja väestösiirtymä on lisääntynyt, mutta vielä nopeammin Aderbaidžanin, Kazakstanin ja Turkmenistanin yhteistyö on lisääntynyt miljardiluokan energia- ja kauppasopimusten kautta Kiinan kanssa, jonka tulevaisuus suunnitelmat ohittavat paikoin Venäjän edun. Venäjän maaperän kautta kulkee yhä 80% Kazakstanin öljystä, joten huolimatta sotatoimien tuomitsemisesta, on Venäjä alueen tärkeä kauppakumppani. Väestö on nuorta, mutta johtajat yhä Neuvostoliiton perintöä, vanhoja ja venäjänkielisiä toimivia.

Keski-Aasia on maantieteellisen asemansa vuoksi tärkeä Eurooppaa ja Aasiaa yhdistävä strateginen alue. Sen suuret fossiilienergiavarannot, merkittävä markkinapotentiaali tulevaisuudessa, kasvava keskiluokka, kehittyvä turismi, ja rooli alueellisena vakauttajana korostavat sen asemaa. Kiinan vuonna 2013 alulle laittama *Uusi Silkkitie* -projekti, *The Belt And Road Initiative (BRI, valmis 2049)* kuljettaa alueen läpi yhä enemmän tavaraa Euroopan ja Aasian välillä. Nykyaikainen rautatie- ja laivaliikenne, sekä energiakuljetukset Aasiasta Eurooppaan ja Euroopasta Aasiaan tulevaisuudessa Venäjän usein ohittaen, ovat osa suurempaa suunnitelmaa, jossa Kiinan ja Euroopan yhteistyö tiivistyy ja Venäjän vaikutusvalta vähenee. Venäjä ja sen eliitti ei kykene keräämään välitysmaksuja siitä energiasta, mikä ei kulje sen maaperän kautta. Muutos tulee laskemaan Venäjän tuloja ja kansainvälistä painoarvoa. Tämä keskustelu on ollut aktiivista kansainvälisellä energia-alalla jo 2010-luvun alussa.

Kaspianmeren ja sen rantavaltioiden talousjuridinen asema selkeni kunnolla vasta vuonna 2018 kun 20 vuoden kiistelystä jälkeen vesialueen päätettiin olevan meri, ei järvi. Jos alue olisi määriteltävä järveksi, luonnonvaroista saadut tulot olisi pitänyt jakaa tasan viiteen osaan. Koska Kaspianmeri määriteltiin mereksi, saa kukin rantavaltio aluevesiensä energiatulot itselleen. Sopimus oli voittovaltavat energiavarannot vesialueillaan omistaville Azerbaidžanille ja Kazakstanille. Sopimus vakautti energiatuotantosopimukset ja selkeytti tilanteen kansainvälisille investoijille. Kiina on inves-

toinut alueelle jo kymmeniä miljardeja ratkaisun jälkeen, koskien sekä energiayhteistyötä, turismin kehittämistä että BRI-projektia. Turkmenistan haluaa merialueen juridiikan vihdoin selkiytyttyä rakentaa kaasuputken Kaspianmeren halki Azerbaidžaniin ja sieltä Turkin kautta Keski-Eurooppaan (*Trans-Caspian-Gas-Pipeline*). Venäjä ja Iran eivät pidä hankkeesta, koska hanke ohittaisi niiden maaperät eväten niiltä mahdollisuuden energianvälitysmaksuihin ja geopoliittisen vaikuttamiseen. Turkki on halunnut hanketta pitkään, samoin turkinsukuisten kansojen muodostama *OTS*-ryhmä (*The Organization of Turkic States: Azerbaidžan, Kazakstan, Kirgistan, Uzbekistan, Unkari, Pohjois-Kypros, Turkki ja Turkmenistan*).

Venäjä ja Iran ovat molemmat vuodesta 2022 hyvistä syistä kansainvälisten taloussanktioiden alla. Ne löysivät toisensa. Iran myy Venäjälle tuotteita, joita Venäjä ei voi muualta ostaa kuten autoja, droneja ja ohjuksia. Näitä ohjuksia Venäjä ampuu Ukrainaan Kaspianmereltä. Venäjän varoja, lainoja ja sijoituksia on jäädytetty sen Ukrainaa vastaan käymän sodan vuoksi ympäri maailmaa lähtien maaliskuun alusta 2022, jolloin ensimmäisinä molemmat, *The Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB, 2016–, Peking)* ja *The New Development Bank (NDB, Shanghai)* jäädyttivät Venäjä ja Valko-Venäjä -toimintansa. AIIB liittyy Kiinan presidentti Xin (1953–) BRI-projektiin eli Kaspianmeren alueeseen. Venäjä voi puhua kukkaiškieltä kansainvälisissä medioissa Kiina-suhteestaan, mutta todellisuus on toinen. Kansainväliset sanktiot Venäjää kohtaan kovenivat helmikuussa 2023 jolloin se alkaa menettää 280 miljoonaa dollaria päivässä (USD, Bloomberg 1.1.2023). Venäjä haluaisi ymmärrettävästi myydä energiaa ohi sanktioiden ja siksi Iran ja Venäjä suunnittelevat parhaillaan uutta Kaspianmeren ja Iranin läpi Punaisellemerelle kulkevaa energiankuljetusreittiä. On mielenkiintoista seurata, etenevätkö sanktioidun parivaljakon suunnitelmat.

Taustaa Euroopan halvan kaasun vuosikymmenille

Suuri osa Eurooppaan viimeisen 20 vuoden myydyistä 'venäläiskaa-
susta' on todellisuudessa nostettu Turkmenistanin, Kazakstanin ja

Azerbaidžanin alueilta. Venäjällä ei ole Kaspian alueella suuria kaasuarantoja. Venäläiset energianvälitysyrietykset omistajineen ovat olleet asiasta hiljaa, koska järjestelmä on ollut niille erittäin kannattava. Halvalla ostettu kaspiankaasu on mahdollistanut valtaviin välitysmaksujen asettamisen sen päälle. Kaspiankaasu on vuosikymmenten ajan 'muuttunut kauppanimeltään venäläiseksi' matkatessaan Venäjän maaperällä kulkevia kaasuputkia myöten Eurooppaan. Toiminnasta ovat hyötyneet korruptoitunut toisiinsa kietoutunut ja erilaisia energianvälitysyhtiöitä pyörittävä oligarkiahallinto Venäjällä ja Keski-Aasiassa, mutta myös ne EU- ja Euroopan valtiot, jotka järjestelyn ansiosta ovat nauttineet erittäin halvasta energiasta pitkään.

Venäjän piti kaasuhintatason alhaalla, koska taktiikka piti kilpailijat pois Itä- ja Keski-Euroopan energiamarkkinoilta mahdollistaen markkina-alueen valtauksen. Halpa hinta, kahdenkeskiset sopimukset ja aktiivinen henkilökohtaisten suhteiden luonti eurooppalaisiin huippupäättäjiin takasivat Venäjälle korkean strategisen poliittistaloudellisen vaikutusvallan EU:n sisällä. Venäjän ja Keski-Aasian eliitti sekä osin myös Eurooppa olivat vuodesta 1991 vuoden 2022 helmikuuhun asti taktiikan voittajia. Järjestelyn käräjät löytyvät Kaspianmeren rantavaltioiden väestöstä, jotka saivat miljardikaupoista vain ropoja. Kaasun valtaviin vuosituotantomäärien korkein tuotto jäi omistukseltaan ja voitonjaoltaan läpinäkyvämmien venäläisten välittäjäyhtiöiden käsiin.

Azerbaidžanin, Kazakstanin ja Turkmenistanin alueen 35,4 miljoonasta asukkaasta liian suuri osa elää edelleen köyhyydessä huolimatta massiivisesta energiakaupasta. Yleisesti voidaan sanoa, että Keski-Aasian valtioilla on jo yli sadan vuoden ajan ollut huonot mahdollisuudet, ehkä olematon motiivi sekä alhainen osaaminen neuvotella alueelle ja sen kaikille asukkaille hyvin tuottavia ja vastuullisia energian tuotanto-, myynti-, jalostus-, kauppa- ja ympäristösopimuksia, tuottojen pitkäaikaisrahastoinnista puhumattakaan. Norjan kaltaista jokaiselle kansalaiselle energiatuottoja jakavaa rahastointijärjestelmää ei ole haluttu perustaa. Alueen sananvapaus ja ihmisoikeudet eivät ole hyvällä tasolla. Kansainvälisissä vastuullisuus- ja läpinäkyvyysvertailussa Kaspianmeren valtiot jäävät vuosi toisensa jälkeen listojen viimeisille sijoille.

Jo Kaspianmeren historia linkittyy kansainväliseen kauppaan

Maaperästä tihkuva palava 'tulivesi' (*fire water*) on tunnettu Azerbaidžanin alueella jo 2500 vuotta. Kaspianmeren alueen raakaöljytuotanto alkoi 1840-luvulla. Maailman ensimmäinen öljynnostotorni nousi Azerbaidžanin pääkaupunki Bakun lähelle vuonna 1846. Maailman ensimmäinen öljytankkeri rakennettiin Kaspianmerellä. 1900-luvun alkuun mennessä Baku oli maailman öljytuotannon ehdoton keskus, jossa tapasivat toisensa silloisen maailman kaikki teknologiaosaajat ja energiayhtiöt. Norjalainen Nobel oli ensimmäisiä öljy-yhtiöitä alueella ja Nobel-palkinnoista yhä muistettujen veljesten kekseliäisyys tankkereineen nosti heidät nopeasti öljyalan huipulle. Kaspianmeren alueen energiavarannot ovat olleet suuret ja pinnassa ja siksi energiaa on ollut halvempaa nostaa ja hyödyntää moniin muihin maailman energiaesiintymiin verraten pian 200 vuotta. Teknologiakehitys mahdollistaa nykyisin energianoston kilometrien syvyydestä, merenpohja mukaanlukien.

Venäjän suuriruhtinaskunnan sijaan Pohjois-Amerikan mantereen kokoinen Neuvostoliitto (1917–1991) otti Kaspianmeren alueen haltuunsa Irania lukuunottamatta alkaen 1917. Keskusjohtoinen suurvalta harjoitti sisämarkkinoidensa teollisuustuotannossa ja kaupassa alueellista erikoistumista. Itä-Saksa tuotti kemian alan tuotteita, Ukraina maataloustuotteita, Kaspianmeren maat tuottivat öljyä, puuvillaa ja kaasua, sekä testasivat ydinaseita. Tasavallat tuottivat ja myivät toisilleen keskusjohdon määräämiä tuotteita keskusjohdon määräämin tuotantotavoittein, materiaalimenekein ja -hinnoin. Tärkeää oli noudattaa keskusjohdon määräyksiä, toiminnan järjestyminen oli välillä toissijaista. Pitkään vain raakaöljyllä oli hinta ja käyttöarvo. Räjähdys- ja paloherkkä luonnonkaasu oli öljykenttien hankala sivutuote, mikä paloi nostoprosessissa usein pois, tarkoituksella tai vahingossa.

Vasta kun luonnonkaasun hyödyntäminen ja talteenotto alkoi teollisessa mittakaavassa, syntyi sille kuljetustarve. Kaasua on helpoin, halvin ja nopein kuljettaa alueelta toiselle putkia myöten. Kaasuputkiverkostojen rakentaminen on hidasta ja kallista. Ker-

ran rakennettuja putkistoja pyritään käyttämään mahdollisimman pitkään. Alueellisen taloudellisen ja tuotannollisen erikoistumisen vuoksi energianrikkaalta Kaspianmereltä rakennettiin koko Neuvostoliiton pohjoisen ja läntisen alueen kattava kaasuputkiverkosto energiatoimituksiin nykyiseen Itä-Eurooppaan saakka 1960-luvulla. Kaikki Kaspianmeren alueen kaasuputkistot johtivat kaasua Neuvostoliiton käyttöön. Keskusjohto saneli tuotantotavoitteet ja myyntihinnat. Azerbaidžan oli alueen ensimmäinen energiantuottaja, mutta fossiilienergiavarantoja löydettiin nopeasti useilta alueilta ympäri Kaspianmeren aluetta. Kazakstanin öljyvarannot ovat Kaspianmeren alueen suurimmat, Turkmenistanilla on alueen suurimmat kaasuvarannot.

Neuvostoliitto, sen hajoaminen ja perintö

Neuvostoliiton nopea hajoaminen vuonna 1991 teki 1990-luvusta kaikille IVY-maille vaikean. Keski-Aasian IVY-maat tuottivat vain öljyä, kaasua ja puuvillaa ja niillä ei ollut ollut Neuvostoliiton ulkopuolisia kauppasuhteita tai pääsyä merikuljetuksiin. Tilanne oli pitkien ja hankalien yhteyksien vuoksi kriittinen. Itsenäisten valtioiden oli saatava kansainvälisiä investointeja ja ulkomaanvaluuttaa nopeasti, Moskovan rahahanat olivat jo kiinni. Tuoreilta valtioilta ja niiden byrokraateilta puuttui sopimus- ja markkinatalousosaaminen. Uudet kansainväliset yhteistyökumppanit ja niiden kanssa pika-aikataululla tehdyt tuotanto- ja yhteistyösopimukset olivat pääosin valtiotasolla surkeita, mutta mahdollistivat edes vähän valuuttatuloja. Vain Turkmenistan säilytti energiateollisuutensa kokonaan valtiollisena. Kansainvälisten energiayhtiöiden lakiosastot hyväksikäyttivät tilannetta ja monia vuoden 1991 jälkeen tehtyjä energiantuotantosopimuksia on kyetty neuvottelemaan uusiksi vain oikeusteitse, ympäristölainsäädäntöön ja vakaviin luontotuhoihin vedoten. Asetelmaa ei parantanut se, että aiempien järjestelmien puuttuessa maaperän aarteista saatavat miljardit maksettiin monin paikoin monimutkaisten tilijärjestelyjen kautta ensin maata hallitsevien sukujen tileille, jotka tilittivät rahoja edelleen ei-kovinäpinäkyvästi valtion energiayhtiöille, työläisille ja kansalaisille.

Kolmen esimerkkimaan presidenteiksi nimitettiin neuvostotavallan aikainen aluejohtaja Neuvostoliitto-suhteineen ja -tapoineen eli moni asia säilyi muuttumattomana. Itsenäistyneet valtiot jatkoivat tietynlaisina vasallivaltioina suhteessa Venäjään, Venäjän keskusjohdon astuessa Neuvostoliiton keskusjohdon tilalle. Kaspianmeren alueen energiakauppa jatkui muutoksista huolimatta olemassa olevia neuvostoputkistoja myöten IVY-maihin. Näin valtiot, kuten Itä-Saksa, Unkari, Puola ja Baltian maat, jatkoivat Kaspianmeren kaasun käyttöä lähes keskeytyksettä. Yksisuuntaisen putkiverkoston vuoksi Venäjä oli ainoa mahdollinen Kaspianmeren kaasun ostaja ja edelleenmyyjä. Se hyväksikäytti tilannetta sanelemalla kaasun hinnan tuottajille, toimien kuten Neuvostoliitto. Venäjän johdon ympärille syntyi energia- ja mineraalikauppaan suuntautunut harmaan talouden hyväksyvä oligarkkiryhmä. Kaspialla Neuvostoliiton perintöjohtajat perheineen jakoivat energiavarallisuutta keskenään. Oli tavallista, että mahtiperheiden lapset kävivät koulua ja perheet asuivat kartanoissa Lontoossa, jonne syntyi erikoisjärjestelyin Keski-Aasian ja Venäjän eliitin pankkikeskittymä. Järjestely varmisti Putinin hallintoa lähellä oleville omistajille miljardivoitot ja turvallista elämää. Järjestely varmisti myös Euroopan rahamaailman keskukselle City of Londonille miljardeittain varoja, joilla käydä kauppaa.

Venäjä hintakilpaili vuosikausia muut kaasuntuottajat ulos Itä- ja Keski-Euroopan markkinoilta halvalla kaasulla, vallaten Euroopan energiamarkkinoita ja keräten energiavälittäjäyhtiöille miljardivoittoja. Halpa energia hyödytti Eurooppaakin, mutta kasvatti samalla Euroopan riippuvuutta Venäjästä, antaen sille strategista vaikutusvaltaa Euroopan sisällä. Kaspianmeren tuottajavaltioille maksettua energiahintaa kuvaa se, että korkeiden välittäjämaksujen jälkeenkin oli 'venäläiskaasu' yhä halvempaa kuin muualta ostettu kaasu. Itsenäistyneillä, mutta Neuvostoliiton aikaisiin verkostoihin yhä kiinnittyvillä ja korruptioalttiilla Kaspianmeren valtioilla ei ollut vuosikymmeniin edes ryhmänä todellista neuvotteluvoimaa eikä varoja rahoittaa kaasua ohi Venäjän vievien putkiverkoston laajentamista tai laajentaa ostajapohjaa. Kaspiankaasulle ei syntynyt siksi ostajien välistä hintakilpailua ja hinta nousi vain Venäjän

päättäjiä myötäilemällä. Alueen valtiot eivät vaurastuneet suhteessa tuotantomääriin paljoakaan, mahtiperheitä lukuun ottamatta.

Vuosien 2009–2023 mietteitä

Toimin 2009–2011 Kaspianmeren maa-analyysien tekijänä suomalaisille offshore öljy- ja kaasualalle pyrkiville yhtiöille ja kauppa- ja teollisuusministeriölle. Tuolloin oli jo selvää, että Keski-Aasian energiakauppa oli muuttumassa. Kiina ja Intia kehittyivät nopeasti, niiden energiantarve raketoi ja ne katselivat Kaspianmeren kaasukenttien suuntaan putkihankkeineen. Keskusjohtoisen Kiinan suunnitelmat etenivät ja realisoituivat nopeasti. Intian *TAPI*-suunnitelmia (kaasuputki Turkmenistan–Afganistan–Pakistan–Intia) hidastivat ja yhä hidastavat putkireitin epävakaa poliittinen tilanne. Yhdysvallat oli esittänyt suunnitelman myydä Turkmenistanin kaasua Kaspianmeren halki Azerbaidzaniin ja sieltä Turkin kautta Keski-Eurooppaan jo 1996. Venäjän ja Iranin ohittavan reitin turkinkuiset maat kannattivat kaasuputkiston rakentamista, Venäjä ja Iran vastustivat sitä. Motiivi *Trans-Caspian-Gas-Pipeline* -reitille oli monipuolistaa Eurooppaan kulkevan kaasun reittejä, välttää oligarkkien energiavälitysmaksut ja nostaa kauttakulkualueiden geopolittista statusta vaihtoehtoisina kaasuvälittäjinä Eurooppaan. Kehittymään lähtenyt Turkki halusi vahvistaa asemiaan lännen ja NATO:n silmissä. Kumpikaan putkihanke ei ole vielä kukaan konkreettisesti rakenteilla.

Ilmastonlämpeneminen oli vuonna 2009 energia-alan synonyymi viherpiipertämiselle, mutta ensimmäiset ilmakuvat Siperian ikirouta-alueelle ilmestyneistä syvistä kraatereista aiheuttivat keskustelua. Ihmetys muuttui mieteliääksi kun jättikraatereiden ymmärrettiin syntyneen sulavan ikiroudan sisältä ilmakehään vapautuneen metaanin pintaannousun seurauksena. Metaani on 80-kertaa voimakkaampi kasvihuonekaasu kuin hiilidioksidi. Venäjällä samoin kuin muualla alettiin ymmärtää, että Siperian yhä hyödyntämättömien mittavien energiavarantojen hyödyntämisen hintataso saattaisi nousta jopa kannattamattomaksi mikäli alueen ikiroudan varaan jo rakennettu ja tulevaisuudessa rakennettava

infra ja energiantuotantolaitokset vajoaisivat kesäisin sulavan maaperän sisään.

Venäjän kykyä säilyttää pelkästään mineraali- ja energiankaupan tuloille rakentuvaa geopolittista asemaansa alettiin epäillä. Oli selvää, että Kaspianmeren kaasun hintataso nousi Kiinan, Turkin, Intian ja Venäjän hintakilpailussa siitä. Venäjä ei voisi ostaa sitä enää alihintaan eikä se kykenisi myöskään korvaamaan kaasuvajetta Eurooppaan mahdollisesti yhä kalliimmaksi käyvällä sulavien maiden tuotannollaan. Kaspianmeren hintataso nousi yli miljardivoittoihin tottuneen oligarkkiryhmän toiveiden. Venäjän omat kiinteän maaperän ja halvemman tuotantotason kaasulähteet olivat pikkuhiljaa ehtymässä. Teollisuusmaiksi kehittyviä suuria Kiinaa, Turkia ja Intia ei kiinnostaisi antaa Venäjän sanella niiden energiankäyttöä tai ostovoimaa. Kaspianmeren valtiot myisivät energiansa parhaiten maksavalle. Tukevalle maapohjalle rakennettavat uudet Keski-Aasian putkiverkostot ohittaisivat Venäjän maaperän ja veisivät mahdollisuuden välitysmaksujen keräämiseen.

Esitettiin arvioita, että hintakilpailu pakottaisi Venäjän maksamaan kaspiankaasusta maailmanmarkkinahintoja alkaen 2015–2020. Halvan kaasun aika olisi ohi Euroopassa. Venäjä menettäisi strategisen vaikutusvaltansa ja erityisasemansa EU-alueella. Samanaikaisesti, oli tiedossa jo Neuvostoliiton ajoilta, että Ukrainan alueella olisi hyödyntämättömiä kiinteän maaperän energiavarantoja (kaasu, öljy, litium). Arveltiin kuitenkin, että 40 miljoonan asukkaan Ukraina ei antaisi luonnonvarojaan 'vapaaehtoisesti' oligarkkien rahastettaviksi, eli harvaanasutun Kaspianmeren taktiikka ei ehkä toimisi. Ukrainaa puolustaisi luultavasti myös Eurooppa, kunhan sen luonnonvarojen ja maanviljelysmaan hyödyntämismuutokset ja tarjolla olevat yhteistyökuviot olisivat EU:lle hyödylliset.

Venäjä aloitti sodan Ukrainassa vuonna 2014 miehittäen öljyrikkaan Krimin niemimaan vesialueineen sekä kaasukenttäaluetta Itä-Ukrainassa. Eurooppa muun maailman ohella suhtautui Venäjän tunnuksettomien vihreiden miesten aluekaappauksiin suvaitsevasti energiaruhtinas-Venäjää myötäkarvaan silittäen, tietäen tai tietämättömänä Ukrainan energiavarannoista miehitettyillä

alueilla. Euroopan passiivisuus mahdollisti Venäjälle valloitetuilla alueilla pysymisen ja kohdealueiden miehittämisen. Venäjä saavutti osatavoitteensa.

Venäjän helmikuussa 2022 äkkiä toteuttama suurhyökkäys Ukrainaa ja sen infraa ja laajaa siviiliväestöä vastaan toi julmalla tavalla ilmi yksipuolisen fossiilienergia-teollisuustuotannon varaan rakentuneen itsevaltaisen valtion vaarallisuuden ja haurauden niin ilmastolämpenemisen kuin muuttuvien kulutustottumusten edessä, niin eurooppalaisille kuin laajemmalle maailmalle. Fossiilienergiaan suhtaudutaan enää nuivasti, seuraava aika on päästöttömän energian, vastuullisuuden, sähköakkujen ja litiumin. Kuin satumalta Ukrainassa on kaasun ja öljyn lisäksi valtava tiedossa oleva litiumesiintymä, Mariupolin kaupungin ympäristöstä pohjoiseen. Mariupol taas kuin sattumalta oli ensimmäinen kohde, jonka Venäjä halusi itselleen hinnalla millä hyvänsä. Terroristimäisesti himoitsemiaan alueita valloittava Venäjä nostaa esiin demokratian ja läpinäkyvän hallinnon tärkeyden niin valtiotasolla kuin kansainvälisessä kaupassa ja politiikassa. Korruption tuhovoima on ääretön.

Faktoja kiinnostuneille

Kaspianmeren alue on kulttuurihistoriallisesti vanhaa korkeakulttuurialuetta. Zarahustralaisuus, jota pidetään kristinuskon, juutalaisuuden ja islaminuskon kantauskontona syntyi alueella 1500–600 eea. Kaupungistuminen, kaupankäynti ja työn eriytyminen alkoi nykyluokkajärjestyksen mukaan Keski-Aasiassa muutamia tuhansia vuosia ennen ajanlaskuamme. Nykyhetkeen hypäten, Kaspianmeren alueen sananvapaus- ja ihmisoikeustilanne ei ole hyvä. Vaalit järjestetään, mutta Stalinin sanoin: 'Äänestäjä ei ole yhtä tärkeä kuin ääntenlaskija.'

Kaspianmeren rantavaltiot ovat Iran, Azerbaidžan, Kazakhs-tan, Turkmenistan ja Venäjä. Maailman suurin sisämeri Kaspian-meri on maantieteelliseltä pituudelta vähän Suomea lyhyempi, 1030 kilometriä, leveimmillään se on 435 kilometriä. Neuvostoliiton aikana Kaspianmeren laaja ja kalaisa, keskisyvyydeltä vain kuusi metriä oleva pohjoisosa oli luonnonsuojelualue, jolla lisääntyi kaspiansampi ja kaspianhylje. Sama pohjoisosa on nyt kuollut energianteollisuuden saasteista.

Väestöä kolmen esimerkkivaltion alueella on yhteensä 35,4 miljoonaa, joista Azerbaidžanissa 10,1 miljoonaa, Kazakstanissa 19 miljoonaa ja Turkmenistanissa 6,3 miljoonaa vuonna 2021. Kaspianmeren rantavaltioita yhdistävät historiallisista syistä toisiinsa sekä venäjän- että turkinkieli. Vanha väestö käyttää yhä paljon venäjää Neuvostoliiton perintönä, nuoret käyttävät turkinkielisiä kansalliskieliä ja myös englantia. Tee on Kaspianmerellä kansallisujuoman asemassa ja alue on kuuluisa tekstiileistä.

Azerbaidžan

Azeri-kieli on sukua turkinkielelle. Pääkaupunki Baku. BKT per asukas PPP \$14,431 (2021). Päävientituotteet öljy, kaasua, öljytuotteet, kulta ja tomaatti. Pinta-ala neljännes Suomen pinta-alasta, siitä puolet vuoristoa, paljon jokia. Ilmasto subtrooppisesta vuoristokasvillisuuteen. Azerbaidžan on tasavalta, jota Aliyev-perhe

on hallinnut 25 vuotta. Presidentti vuodesta 2003 on *Ilman Aliyev* (1961–), entisen presidentin poika. Öljyntuotanto on tuonut maahan varallisuutta 1840-luvulta lähtien. Korkean öljynhinnan aikana vuosina 2004–2008, kasvoi maan talous vuosittain yli 20%. Azerbaidžanin öljyriikkaat matalat merialueet ovat pahoin energiantuotannon saastuttamat. Turkinsukuiset azerit ovat olleet huonoissa väleissä Venäjän tukeman Armenian kanssa pitkään. Venäjä aseistaa kiistojen molempia osapuolia, harjoittaa 'Hajota-ja-Hallitse' -taktiikkaa ja pitää aluetta epästabiilina. Baku ja sen lähialueet ovat kehittyneet valtavasti viimeisten 20 vuoden aikana. Kansainvälinen turismi on löytänyt maan, osin Kiinan satojen miljoonien dollarien BRI-investointien ja -markkinoinnin myötä. Iso osa väestöstä on silti yhä köyhää eliitin ja pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Halvin reitti kuljettaa Kiinasta tavaraa Eurooppaan kulkee Azerbaidžanin kautta.

Kazakstan

Asukkaita 19 miljoonaa (2021), Länsi-Eurooppaa suurempi maailman suurin sisämaavaltio. Kaksi virallista kieltä, turkinsukuinen kazakki ja venäjä. Pääkaupunki Astana. BKT per asukas PPP \$26,111 (2021), päävientituotteet öljy, kupari, kaasu, uraani, metallit ja uraani. Ilmasto mannerilmasto, laajoja kuivia aroja ja rajamaiden sateisempaa vuoristoa, korkein kohta on Khang Tengri vuori 7010m. Jokia ja runsas eläimistö. Kazakstan oli Neuvostoliiton ydinkoealue eli osa sen pinta-alasta on vakavasti saastunut. Kazakstanin öljyvarat ovat valtavat, mutta öljy on hyvin rikkipoista ja ympäristötuhoja aiheuttavaa. Kuuluisa Aral-järvi on kutistunut Turkmenistanin padottua joen mikä toi sinne täydennysveden. Maaperä on salinoitunut ja tuulen mukana pölyävä suola on myrkyllistä keuhkoille ja maaperällä. Kazakstanin samoin kuin Azerbaidžanin öljyvarannot olivat kansainvälisten energiayhtiöiden tiedossa Neuvostoliiton romahtaessa 1991. Ne ovat kenneet purkamaan erittäin huonoja 1990-alun tuotantosopimuksiaan oikeuden kautta, ja ovat pikkuhiljaa vaurastuneet entisestään.

Sopimuksia on muutettu vetoamalla kansainvälisten energiayhtiöiden maille aiheuttamiin massiivisiin ympäristötuhoihin. Kazakstanilla on 7,644 km raja Venäjää vasten ja se on ollut Venäjää myötäilevä. Presidentti on vuodesta 2019 entinen valtiosihteeri *Kassym-Jomart Tokayev* (1953-). Presidentin ja hallituksen vallankäyttöoikeus on laajaa ja kauppa pitkälti mahtiperheiden hallussa. Viime vuosina Kazakstan on kehittynyt ja avautunut yhä enemmän ulkomaailmaan, osin kasvaneen Kiinan kaupan ja turismin ansiosta.

Turkmenistan

Asukkaita 6,3 miljoonaa (2021). Turkmeeni on turkinsukuinen kieli, joka on myös Afganistanin virallinen kieli. Pääkaupunki Ashgabat. BKT per asukas PPP \$14,993 (2021), päävientituotteet kaasu, öljy, öljytuotteet, laivat ja lannoitteet. Ilmasto kuiva subtrooppinen aavikkoilmasto. Korkein kohta Ayrybaba-vuori 3137m. Tärkein joki Amu Darya, jonka patoaminen sekä puuvillankasvatuksessa vuosikymmeniä liikaa käytetyt kasvinsuojeluaineet ja lannoitteet yhdistettynä joesta nostettuun kasteluveden määrään ja maaperän suolaantumiseen ovat käytännössä tuhonneet, myrkyttäneet ja kuivattaneet maaperän, pohjaveden ja aiemmin laajan Aral-järven. Suurimittakaavainen karjankasvatus aavikoittaa. Yksipuoluejärjestelmä, presidentti *Serdar Berdimuhamedow* (1982-) voitti äänivyöryllä vaalit 2022, isänsä oli maan presidentti 2007–2022. Maan talous- ja työllisyysluvut ovat luovat, korruptio on laajaa. Kansa on köyhää, vaikka Turkmenistan on maailman suurimpia kaasuntuottajia. Kiinan putkiverkoston valmistuttua se nousi vain muutamassa vuodessa Kiinan suurimmaksi kaasuntuottajaksi vuonna 2022. Turkmenistan haluaisi myydä Kiinan ja Venäjän lisäksi kaasua Intiaan (*TAPI, Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-Intia*) ja Kaspianmeren ali Eurooppaan (*Trans-Caspian-Gas-Pipeline*). Kumpaakaan kaasuputkiprojektia ei ole vielä aloitettu. Kaasuputkien kohdemaita monipuolistamalla sillä on jo nyt asema kilpailuttaa energiaostajia ja nostaa siten myyntihintaa.

Lähteet ja lisälukemista

- AFP (8.4.2019). *Poverty, repression in shadow of Azerbaijan's shiny new skyline*, France24. <https://amp.france24.com/en/20190408-poverty-repression-shadow-azerbaijans-shiny-new-skyline>, luettu 26.12.2022.
- Agencies (29.6.2022). *Russia's Putin visits 'friendly' Central Asia on first trip abroad during war*, South China Morning Post SCMP/ Agencies Bloomberg, Agence France-Presse and Associated Press. <https://www.scmp.com/news/world/russia-central-asia/article/3183463/russias-putin-visits-friendly-central-asia-first>, luettu 6.1.2023.
- Ainger, John (11.1.2023). *Oil cap costs Russia \$170 million a day, researcher says*, Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-10/oil-price-cap-costs-russia-170-million-a-day-researcher-says>, luettu 11.1.2023.
- Associated Press (15.3.2022). *Son of Turkmenistan's all-powerful leader wins presidential election, establishing a political dynasty*, South China Morning Post SCMP. <https://www.scmp.com/news/world/russia-central-asia/article/3170532/son-turkmenistans-all-powerful-leader-wins>, luettu 10.1.2023.
- Aydin, Ulviyye – Azhgaliyeva, Dina (October 2019, No. 1011). *Assessing energy security in the Caspian region: the geopolitical implications for European energy strategy*, Asian Development Bank Institute ADBI. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/532701/adbi-wp1011.pdf>, luettu 6.1.2023.
- Barnes, Alice J. – Briggs, Nicholas S. (Winter 2003). *The Caspian Oil Reserves: The political, economic and environmental implications of "Black Gold" in the world market*. EDGE, Stanford Edu. <https://web.stanford.edu/class/e297a/Caspian%20Oil%20Reserves.pdf>, luettu 7.1.2023.
- Bloomberg (30.10.2018). *Silk Road leads to new 'bucket list' destinations – Uzbekistan, Azerbaijan and Northern Greece*, South China Morning Post SCMP/ Bloomberg. <https://www.scmp.com/magazines/style/travel-food/article/2170827/silk-road-leads-new-bucket-list-destinations-uzbekistan>, luettu 2.1.2023.
- Carter, Jamie (1.7.2018). *Five reasons to see Kazakhstan – caviar, kebabs, a grand canyon, and its weirdly futuristic capital among them*, South China Morning Post SCMP. <https://www.scmp.com/lifestyle/travel-leisure/article/2153137/five-reasons-see-kazakhstan-caviar-kebabs-grand-canyon-and>, luettu 2.1.2023.
- City of London (päivitetty 20.12.2022). *Our role in London*, City of London Corporation 2023. <https://www.cityoflondon.gov.uk/about-us/about-the-city-of-london-corporation/our-role-in-london>, luettu 11.1.2023.
- Colley, Emma (17.2.2022). *Turkmenistan became China's number one gas supplier*, Novastan. <https://novastan.org/en/turkmenistan/turkmenistan-became-chinas-first-gas-supplier/>, luettu 17.2.2022.

- EIA (26.8.2013). *Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region*, EIA. https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea, luettu 2.1.2023.
- Fant, Simone (1.4.2022). *Ukraine: all lithium reserves and mineral resources in war zones*, Renewable Matter. <https://www.renewablematter.eu/articles/article/ukraine-all-lithium-reserves-and-mineral-resources-in-war-zones>, luettu 1.4.2022.
- Graceffo, Antonio (16.12.2022). *Kazakhstan's pivot towards China*, Intellinews. <https://intellinews.com/kazakhstan-s-pivot-towards-china-265567/>, luettu 5.1.2023.
- Ip, Cyril (30.11.2022). *Energy supplies top agenda as Chinese, Kazakh leaders meet amid global instability*, South China Morning Post SCMP. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3201568/energy-supplies-top-agenda-chinese-kazakh-leaders-meet-amid-global-instability>, luettu 27.12.2022.
- Kinder, Tabby – Olcott, Eleanor – Rennison, Joe (3.3.2022). *China based AIIB freezes lending to Russia and Belarus over Ukraine war: Development bank's move threatens to strain relations between Beijing and Moscow*, Financial Times FT. <https://www.ft.com/content/5cdc910e-7a8a-4a3b-8c37-b831a0699cfb>, luettu 3.3.2022.
- Ng, Teddy (3.9.2013). *Xi Jinping secures greater security and energy ties with Turkmenistan*, South China Morning Post SCMP. <https://www.scmp.com/news/china/article/1302636/xi-arrives-turkmenistan-first-leg-central-asia-tour>, luettu 3.1.2023.
- Pantucci, Raffaello (19.3.2017). *Is China prepared for a new mantle in Central Asia amid the roll-out of its belt and road?*, South China Morning Post SCMP. <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2079931/china-prepared-new-mantle-central-asia-amid-roll-out-its>, luettu 28.12.2022.
- Pärssinen, Minna (12.8.2018). *Väsi rantavaltiota sopi vihdoin Kaspiannmeren laillisesta asemasta: Se on sittenkin meri!*, YLE Uutiset. <<https://yle.fi/a/3-10349277>>, luettu 6.1.2023.
- Shedd, David R. – Stradner, Ivana (9.7.2022). *Opinion: Waging Psychological War Against Russia*, Politico. <https://www.politico.com/news/magazine/2022/09/07/waging-psychological-war-against-russia-00054995>, luettu 5.1.2023.
- Silvan, Kristiina (12.1.2023). *Venäjänsä täytyy muuttaa suhdettaan Keski-Aasiaan: Onko se mahdollista?*, Ulkopoliittinen Instituutti FIIA. <https://www.fia.fi/julkaisu/venajan-taytyy-muuttaa-suhdettaan-keski-aasiaan>, luettu 12.1.2023.
- Silvan, Kristiina (3.11.2022). *Leadership successions in Central Asia: Elite pacts, dynasties and revolutions*, Ulkopoliittinen Instituutti FIIA. <https://www.fia.fi/julkaisu/leadership-successions-in-central-asia>, luettu 10.1.2023.

- Silvan, Kristiina (30.6.2022) *Russia's connectivity strategies in Eurasia: Politics over economy*, Ulkopoliittinen Instituutti FIIA. <https://www.fia.fi/julkaisu/russias-connectivity-strategies-in-eurasia>, luettu 10.1.2023.
- Tan, Su-Lin (28.8.2020). *China working with Azerbaijan on belt and road transport route even as Baku restricts investment*, South China Morning Post SCMP. <https://www.scmp.com/economy/global-economy/article/3098600/china-working-azerbaijan-belt-and-road-transport-route-even>, luettu 3.1.2023.
- Tian, Yew Lun (Beijing) – Aizhu, Chen – Chow, Emily (Singapore) (6.1.2023). *China's Xi calls for greater cooperation with Turkmenistan on natural gas*, Reuters. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/chinas-xi-calls-greater-cooperation-with-turkmenistan-natural-gas-2023-01-06/>, luettu 7.1.2023.
- Umarov, Temur (23.12.2022). *Russia and Central Asia: never closer, or drifting apart?*, Carnegie – Endowment for international peace. <https://carnegieendowment.org/politika/88698>, luettu 10.1.2023.
- Wettengel, Julian (4.1.2023). *Gas pipeline Nord Stream 2 – Symbol of failed German energy policy*, Clean Energy Wire – Journalism for the energy transition. <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/gas-pipeline-nord-stream-2-links-germany-russia-splits-europe>, luettu 10.1.2023.

Suomi Venäjän naapurina

SANTERI LEINONEN

Vanhan sanonnan mukaan ”Venäjä on toista maata”. Venäjä on suomalaisille paitsi ulkomaata, niin myös henkisesti ja kulttuurisesti toisenlainen kansankunta. Venäjää voisi kuvata esimerkiksi sanoilla eksoottinen, kaukainen, tuntematon tai jopa vaarallinen. Samalla erityisesti rajaseuduilla kaupankäynti on ollut tuottoisaa ja vuorovaikutus vilkasta. Yhteiseen historiaan mahtuu niin iloisia kuin synkkiäkin hetkiä.

Naapurimaa ja sen kansat on perinteisesti sekä kiehtonut että työllistänyt suomalaisia ajattelijoita, vaikka se 2000-luvulla ehdittiin ehkä hetkeksi jo miltei unohtaakin. Edellisistä presidenteistä ainakin Mannerheim, Paasikivi ja Kekkonen ovat esittäneet omat vaihtoehdot Venäjän idealle – Mauno Koiviston mukaan Venäjän ideana on laajentua.

Perinteisesti Suomen ulkopoliitiikan korkeimmaksi päämääräksi on asetettu rauha, Suomen pysyminen sotien ulkopuolella. Tämä on värittänyt myös vastauksiamme kysymykseen Venäjästä. Toisaalta, mikä on rauhan arvo, jos se tapahtuu ihmisoikeuksien kustannuksella? Harkinta on vakava, sillä sotapuheiden korkean hinnan maksajaksi joutuvat aina lopulta erityisesti Euroopan nuoret sukupolvet.

Tässä kirjoituksessa pyrin selvittämään, miksi Venäjä tuntuu olevan suomalaisille ongelma ja miten tätä ongelmaa on yritetty eri aikoina ratkaista. Mitkä ovat niin sanotun ”Venäjän ongelman” taustalla olevat juurisyyt? Kirjoituksen lähtökohtana on maantieteen yhteys historian poliittisiin valintoihin. Uskon, että myös tulevaisuudessa meidän on yhä uudelleen löydettävä vastaus siihen, miltä Venäjä näyttää Suomen naapurina.

Maantieteelle me emme voi mitään

”Maantieteelle me emme voi mitään” on perinteisesti presidentti J.K. Paasikivin suuhun laitettu ja yleisesti käytetty sitaatti, joka kuvastaa erityisesti reaalipolitiikan linjaa. Todellisuudessa lauseen sanoi kuitenkin Paasikivelle Stalin talvisotaa edeltävissä neuvotteluissa. Se kuuluu kokonaisuudessaan näin: ”maantieteelle me emme voi mitään – ettekä te voi sille mitään.”

Suomelle Venäjän ongelma on perinteisesti tiivistetty siihen, että pienen maan naapurissa on, jos ei nyt suurvalta, niin ainakin merkittävästi itseään suurempi valtio. Maiden välinen naapuruus ja sen aiheuttama erityissuhde on vaikutettu tunnustavan molemmien puolin rajaa – joskaan Venäjän kaltaisessa alueellisesti suuressa valtiossa ei kysymys Suomesta ole monillekaan erityisen merkittävä. Suomalaisille taas kysymys Venäjästä on usein ollut olemassaololle keskeinen.

Millainen siis on tämä maantiede, joka Suomen ja Venäjän suhdetta määrittää? Oikeastaan naapurisuhdetta ei pitäisi edes tarkastella kokonaisen Suomen tasolla, joka on loppujen lopuksi varsin uusi keksintö. Vielä 1800-luvulle asti monet suomalaiset itsekään identifioituivat pikemminkin alueelliseen heimoon (muun muassa hämäläiset, pohjalaiset, karjalaiset) kuin Suomen kansaan. Myös suhteessa Venäjään Suomea pitäisi tarkastella maantieteellisesti useammasta näkökulmasta. Eri alueilla Suomen ja Venäjän edut sekä myös suhteiden välinen dynamiikka ovat erilaisia. Tarkastelun kannalta Suomi voidaan jakaa ainakin Itämeren Suomeen, manteeiseen Suomeen ja arktiseen Suomeen, jotka viittaavat osin päällekkäisiin maantieteellisiin alueisiin.

Korostetuin maantieteellinen elementti Suomessa lienee pitkä eteläinen rantaviiva ja yhteys Itämereen. Tältä osin Suomen suhdetta Venäjään hallitsevat erityisesti Pietarin kaupungin maantieteellinen läheisyys, vesistöjen tärkeä rooli, Suomen merkitys Suomenlahden pohjoisrantaan sekä Etelä-Suomen itärajaan verrattuna helppokulkuinen maasto. Väestön keskittyminen ja hyvät kulkuyhteydet ovat usein tehneet juuri Itämerestä Suomen ulkopolitiikan hallitsevan alueen. Itämeri on myös ollut ja on edelleen Venäjälle

sotilaallisesti tärkeää aluetta. Toisaalta rauhan aikana Itämeren ympäristö on antanut edellytykset talouden ja kaupankäynnin kehittymiselle, josta vahvin esimerkki lienee autonomian aikana syntyneet taloussuhteet.

Mantereisessa Suomessa korostuvat Suomen pitkä itäraja, maantieteellinen läheisyys Venäjään ja yhteinen luonto. Raja paitsi erottaa, niin myös yhdistää ihmisiä. Venäjän läheisyys tarkoittikin monille rajaseudun asukkaille turismia, työtä ja ystävyyttä aina koronapandemian alkamiseen asti. Vahvan yhteistyön alueita ovat olleet esimerkiksi Imatra–Svetogorsk, Joensuu–Sortavala ja Kainuu–Kostamus parit. Toinen esimerkki on entisen Viipurin ja Pietarin välinen vahva yhteys. Mantereisen Suomen näkökulma on osin myös kulttuurisen yhteistyön näkökulma: siinä missä Itämeren ylitse on usein katsottu Ruotsiin päin, on Suomen, Pietarin ja Karjalan alue muodostanut kulttuurillisesti moninaisen jatkumon, jota ovat asuttaneet niin suomalaiset, inkeriläiset, vepsäläiset kuin karjalaisetkin. Kääntöpuolisesti Suomen sotilaallinen turvallisuus on usein kytketty juuri maavoimien ja Itärajan muodostamaan uhkaan.

Kolmas alue, arktinen Suomi, on noussut asemaansa erityisesti 1960-luvulta eteenpäin tullessa, kun kylmän sodan aikana suurvaltojen välinen konflikti kiristi jännitteitä myös pohjolassa. Lyhin mahdollinen lentoreitti Yhdysvalloista Venäjälle kun kulkee Suomen Lapin kautta. Nykypäivänä erityisesti ilmastonmuutoksen tuomat mahdollisuudet Pohjoisen jäämeren ja koillisväylän hyödyntämiseen ovat nostaneet alueen merkitystä, vaikkei Suomella omaa pohjoista rantaviivaa olekaan. Suomen Lappi sijaitsee myös Venäjälle tärkeän Kuolan niemimaan alueen läheisyydessä. Maantieteen lisäksi myös alkuperäiskansat, herkkä luonto ja kansainvälisyys tuovat arktisella oman lisämausteensa Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin.

Mikään maantieteellinen seikka itsessään ei kuitenkaan tunnu aiheuttavan Suomen ja Venäjän välisissä suhteissa muuta kuin sen, että naapurimailla on yhteyksiä toisiinsa. Historian saatossa samat maantieteelliset tekijät ovat johtaneet niin sotaan, rauhaan kuin kukoistavaan taloudelliseen kanssakäymiseenkin. Ongelman juurisyys lienee siis Suomen ja Venäjän omissa tavoitteissa, näiden

mahdollisissa ristiriidoissa sekä siinä, miten maat itse omaa naapuruuttansa määrittävät.

Suomella voidaan nähdä olleen monia valtiollisia tavoitteita, jotka ovat heijastuneet myös maan Venäjä-suhteisiin: talouden kehitys, poliittinen itsemääräämisoikeus, sotilaallinen turvallisuus, yksilönvapaus, joitakin mainitaksemme. Erityisesti sotilaallinen turvallisuus on hyvä esimerkki siitä, miten naapureiden samat tavoitteet voivat olla keskenään ristiriitaisia: kenties ilmapuolustusta lukuun ottamatta kaikki puolustavat joukot ovat aina myös hyökkäyskykyisiä, mikä aiheuttaa pysyvän jännitteen maiden välille, kun toisen taustaoletuksista ei voi olla täysin varma. Eräs syy Suomen ja Venäjän välisiin jännitteisiin lieneekin valtioiden välisen tavoitteenasettelun ristiriidoissa. Suomen näkökulmasta perimmäisin pelko lienee Suomen itsemääräämisoikeuden ja Venäjän poliittisen laajenemisen välinen ristiriita.

Klassisen määritelmän mukaan uhka on yhtä kuin kyky kertaata tahto. Venäjän politiikan tavoitteet, eli siis ulkopoliittikan tahtotila, määritetään pitkälti Venäjän sisäpolitiikassa, ja tähän Suomen vaikuttamismahdollisuudet ovat hyvin rajalliset. Katsotaan siis seuraavaksi, millä eri tavoin tätä Suomen ulkopoliittikan perustekijää on yritetty ratkaista.

Venäjä, Venäjä, Venäjä – idänpolitiikan linjaa etsimässä

Vaikka Suomi on ollut itsenäinen valtio vasta reilut sata vuotta, on lyhyeen historiaan mahtunut monenlaista idänpolitiikkaa. Tämä on varmasti seurausta niin omassa kuin naapurimaassakin tapahtuneista suurista muutoksista. Yksittäisten sopimusten ja aluevaatimusten menestyminen onkin usein ollut riippuvaista kulloisistakin suhdanteista, ja tilanteet ovat saatelleet vaihdella jopa kuukausittain. Nopea toiminta on korostunut poikkeuksellisin aikoina, kuten 1920-, 1940-, ja 1990-lukujen alussa. Välillä Suomen poliittiset päättäjät ovat osuneet toimimaan juuri oikeaan hetkeen, kuten esimerkiksi Suomen itsenäistyessä 1917 tai Neuvostoliiton romahtaessa 1991. Toisaalta taas on saatettu liiaksi

tuudittautua tilanteen pysyvyyteen, ja ohittaa ainutlaatuinen aikaikkuna.

Pitkän aikavälin linjaukset ovat olleet huomattavasti vähemmän suhdanneherkkiä, kuin yksittäisten poliitikkojen enemmän tai vähemmän onnistuneet seikkailuretket. Haukkala ja Vaahtoranta (2016) ovat kuvanneet Suomen Venäjä-politiikkaa kolmioksi, joka on kolmen eri ulkopoliittisen linjan yhteenliittymä. Eri aikakausina eri kolmion kärki on muuttunut hallitsevaksi, mutta yksikään niistä ei hallitse yksin ja kaikki piirteet ovat olleet eri aikakausina läsnä.

Ensimmäinen kärki on pienvaltiorealismi, jonka valtakausien edustajia ovat esimerkiksi 1800-luvun vanhasuomalaisuus tai Paasikivi-Kekkonen linjan puolueettomuuspolitiikka. Pienvaltiorealistit tunnustavat Suomen pysyvän aseman suuremman valtion naapurissa ja tekevät politiikkaa näistä lähtökohdista. Suomen etua ajetaan pienvaltiorealismissa mukautumalla kulloisiinkin suhdanteisiin ja välttämästä ärsyttämästä Venäjää. Pienvaltiorealismi, tai ehkä vastustajien mukaan ”suomettuminen”, ei itsessään tarkoita Venäjän tahdon myötäilemistä, vaikka se on siihen saattanut johtaakin. Esimerkiksi vanhasuomalaiselle puolueelle 1800-luvulla keinovalikoimaan kuului kyllä passiivinen vastarinta. Pienvaltiorealistien on myös ollut tapana korostaa, että viime kädessä suomalaiset yksin kantavat vastuun omista asioistaan.

Toinen kärki on ollut euroatlantismi eli liittoutuminen Venäjää vastaan yhdessä muiden toimijoiden kanssa. Euroatlantistien mukaan Suomen ei pienenä maana kannata jäädä yksin, vaan sen tulisi aktiivisesti hakea yhteyksiä länteen. Eri vuosikymmeninä turvatakuita ja taloudellista yhteistyötä on haettu eri suunnilta, kuten Ruotsista, Saksasta tai Yhdysvalloista.

Globalistien ytimessä taas on Suomen turvallisuuden vahvistaminen kansainvälisen yhteistyön, sopimusten ja sääntöpohjaisen järjestelmän kautta. Pienen valtion peruskivinä toimivat tällöin ihmisoikeudet, demokratia ja sopimusten puolustaminen. Yhtenä esimerkkinä tästä voidaan pitää esimerkiksi suomalaisten luottamusta Kansanliittoon 1930-luvulla, tai Euroopan unionin ja YK:n asemaa 2000-luvun Suomen ulkopoliittikassa.

Kuten aikaisemmin totesin, ei mikään linja ole ollut yksin hallitseva ja lähes kaikkien Venäjä-politiikan toimijoiden ajattelussa on ollut piirteitä useammasta kärjestä. Eri aikakausina tietyt piirteet ovat kuitenkin korostuneet. Kun pohdimme Suomen tulevaisuuden Venäjä-politiikkaa, meidän onkin hyödyllistä katsoa, millaisia ratkaisuja ja millä perusteella historiassa on aikaisemmin tehty.

Suomen historiassa ulkopoliitiikan ytimessä on aina vaikuttanut ajatus kulloisestakin pääuhasta. Uhkakäsityksen pohjan muodostavat ulko- ja turvallisuustilanteen analyysi.

Vaikuttaisi siltä, että kun pääasiallisena turvallisuusuhkana on pidetty eurooppalaista suursotaa, johon Suomi tempautuu olosuhteidensa seurauksena, on pääasialliseksi tavoitteeksi asetettu pienvaltiorealistien puolueettomuuspolitiikka. Näin varmistetaan Suomen pysyminen konfliktin ulkopuolella. Puolueettomuuteen liittyy usein omaan alueen käyttämisen kielto kaikilta konfliktin osapuolilta. Näin toimi myös kylmän sodan Suomi, vaikka käytännössä harjoiteltiin taistelua ainoastaan Neuvostoliittoa vastaan.

Jos taas pääasiallisena uhkana on pidetty irrallista konfliktia, Venäjän hyökkäystä yksinään Suomeen, on tavoitteeksi otettu liittoutumispolitiikka. Aina liittolaisia ei ole ollut mahdollista saada.

Analyysin haaste on toki tulevaisuuden ennustamisessa. Pitkälle 1930-luvun loppuun Suomen pääasiallinen sotilaallinen uhkakuva oli Suomen ja pohjoismaiden joutuminen ensimmäisen maailmansodan tavoin suurvaltojen konfliktin keskelle. Syksyn 1939 tapahtumat osoittivat sitten analyysin nopeasti vääräksi – tai ainakin vanhentuneeksi.

Puolueettomuuspolitiikan vastapainoksi esitetty liittoutumista eri suuntiin, joista jokaiseen on liittynyt erilaisia hyötyjä ja haittoja. Usein liittoutumispyrkimysten aikana Venäjä on ollut sotilaallisesti heikko tai muuten kyvytön estämään Suomen lähentymistä ulkomaihin. Toisaalta varsinkin 2000-luvulla suomalaisille on ollut tyyppillistä rusinat pullasta -ajattelu suhteessa liittoutumiseen: haluamme apua ulkopuolisilta, mutta emme itse asettua vaaraan auttaessamme muita.

Yksi luonnollinen liittoutumissuunta suomalaisille on ollut kääntää katse pohjanlahden ylitse Ruotsiin ja muihin pohjoismai-

hin. Voimakkaimmillaan nordismi on ollut varmaankin välirauhan aikana 1940 ja ilman sotilaallista ulottuvuuttaan erityisesti kylmän sodan alkupuolella. Liitto Ruotsin kanssa on usein tarjonnut houkuttelevan vaihtoehdon Euroopan suurvalloille, ja yhteinen kulttuuritausta on tuonut kannatusta erityisesti Suomen ruotsinkielisen väestön keskuudessa. Valitettavasti pohjoismaat ovat harvoin edes yhdessä olleet riittävän voimakkaita todellisten turvatakuiden tarjoamiseen, eikä myöskään Ruotsilla usein edes kiinnostusta.

Toinen liittoutumissuunta on ollut yhteistyö Puolaan ja Baltiaan eli niin kutsuttuihin ”Venäjän reunavaltioihin”. Vakavimmin tällaisia suunnitelmia on edistetty 1920-luvulla. Pohjoismaihin verrattuna erityisesti Puola on tarjonnut huomattavasti vahvempaa sotilaallista kykyä ja jakanut vahvan huolen Venäjästä, mutta kääntöpuolena on tullut Puolan hankala suhde Keski-Eurooppaan ja erityisesti Saksaan, joka on ollut Suomelle tärkeä kumppani, ei uhka. Reunavaltiot ovat myös olleet keskenään poliittisesti hajonaisempia kuin pohjoismaat. Euroopan unionin ja Nato-laajentumisen myötä Itä- ja Keski-Euroopan välinen vastakkainasettelu on muuttanut muotoaan, vaikka jäljet edelleen näkyvät. Toisaalta erityisesti Puola ja Baltia kokivat Ukrainan sodan myötä uuden arvonnousun myös monien suomalaisten silmissä.

Keski-Eurooppaan päin Suomea ovat yhdistäneet paitsi ulkopoliittiset edut, niin myös historialliset, uskonnolliset ja taloudelliset siteet. Kääntöpuolena tukeutuminen Saksaan on kuitenkin tehnyt Suomesta herkästi osallisen laajemmissa eurooppalaisista konflikteista – tilanteista, joista pienvaltiorealistien mukaan pitäisi pysyä kokonaan ulkopuolella. Suurempien uhkien edessä pohjoinen suunta muuttuu myös nopeasti Keski-Euroopan maille toissijaiseksi. Saksa-suhde on pysynyt Suomelle merkityksellisenä, oli kyse sitten 1910-, 1940- tai Euroopan unionin 2000-luvusta.

Anglo-amerikkalainen maailma on ollut Suomelle pitkään erityisesti kauppasuhteiden osalta tärkeä alue, sillä vientivoittoisena valtiona Ison-Britannian merivoimien suopeus on ollut Suomelle tärkeä asia. Toisaalta kylmän sodan myötä USA nousi koko läntisen maailman johtajaksi, ja liittoutuminen länteen on Suomessa tapattu viime aikoina nähdä erityisesti liittoutumisena USA:n

kanssa. Pienenä valtiona tämä tarkoittaa herkästi myös sitoutumista USA:n ulkopoliittiseen linjaan.

Toisena uudempana erikoisuutena voidaan pitää eurooppalaisia mallia, jonka pyrkimyksenä on koko Euroopan yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan muodostaminen. Tällaista mannermaista ajattelua on esiintynyt läpi vuosisatojen, mutta Suomessa se nousee varteenotettavaksi ulkopoliittiseksi vaihtoehdoksi käytännössä vasta EU-jäsenyyden jälkeen. Erityisesti Ranska onkin 2010-luvulla herätellyt keskustelua EU:n yhteisestä puolustuksesta, mikä on tarjonnut myös osalle suomalaisista houkuttelevan vaihtoehdon USA-johdolle Natolle.

Oma lukunsa on toki myös mahdollinen liittoutuminen Venäjän kanssa. Käytännössä tämä ei kuitenkaan sovellu Suomen ulkopoliitiikan ohjenuoraksi, onhan erityisesti itsenäisen Suomen identiteetti usein kytketty juuri vapauteen Venäjästä. Silti myös osalle suomalaisista liittoutuminen itään on ollut houkutteleva vaihtoehto – autonomian ajan tai punaisessa Suomessa Venäjä-yhteistyö oli monin paikoin jopa luonnollista. Vaikuttaisikin siltä, että liittoutumisen sijaan Venäjän aiheuttaman ongelman yhtenä taustana on Suomen ja Venäjän erilainen yhteiskuntarakente. Yhteys Moskovaan kun on historiassa usein muuttunut nopeasti yksipuoliseksi saneluksi.

Vaikka historia harvoin toisintuu, on se, joka ei tunne aiempia tapahtumia, tuomittu toistamaan menneisyyttä. Yksipuolisen puolueettomuus–liittoutumis-keskustelun sijaan onkin hyvä tunnistaa, mitä erilaisia toteutusvaihtoehtoja Suomen Venäjä-politiikan peruslinjoihin liittyy ja miten näiden yhdistelmät vaikuttavat eri aikakausina.

Naamiot on nyt riisuttu, mutta naapureina pysytään

2020-luvulla Suomen on jälleen rakennettava idänpolitiikkansa uudelleen, kun hyvien naapurisuhteiden aika on päättynyt ja toisaalta Venäjä itse on osoittanut haluttomuutensa sitoutua kansainväliseen sääntöpohjaiseen järjestelmään. Samanaikaisesti Suomen kyky kestää Venäjään sotilaallista ja poliittista painostusta on vah-

vempi kuin ehkä kertaakaan aikaisemmin Suomen historiassa. Venäjä-suhteita ei olekaan mahdollista tarkastella pelkän maantieteen kautta, vaan fyysiset realiteetit muodostavat alustan sille, millaiseksi Suomen ja Venäjän keskinäisten tavoitteiden välinen dynamiikka muodostuu. Perinteisesti Suomen politiikassa on pyritetty erottamaan poliittinen yhteistyö käytännön hankkeista, joihin sisältyvät esimerkiksi rajaturvallisuus ja ympäristönsuojelu. Kiinnostavaa onkin, minkä tavoitteiden pohjalta tällä vuosikymmenellä lähdetään rakentamaan uutta idänpolitiikkaa ja etsimään parhaita mahdollisia ratkaisuja.

Naapurisuhteiden ymmärtämisessä auttaa yrittää katsoa asioita myös aidan toiselta puolelta. Tarvitaan taktista empatiaa. Venäjän logiikan ymmärtäminen ei tarkoita keinojen tai tavoitteiden hyväksymistä.

Viimeisen kolmensadan vuoden aikana Suomen ja Venäjän alueiden välillä käydyissä konflikteissa Venäjä on ollut hyökkäävä osapuoli kolme ja Suomi/Ruotsi neljä kertaa. Nykyinen Venäjä hyödyntää sotamuistoja taitavasti lietsoessaan länsivihamielistä ja ihmisoikeuksia polkevaa politiikkaa. Menneisyyden vääryydet eivät oikeuta niiden kostamista nykyajan ihmisille. On silti tärkeää ymmärtää, että venäläinen militarismi on paikoin yhtä tiukassa, kun mikä on omien sotakokemustemme kulttuurinen merkitys. Kestävä idänpolitiikka edellyttäneekin tulevia suomalaisia katsomaan myös omaan menneisyyteensä. Valitettavasti rauhaa edistävä historian käsittely vaatii sellaista avoimuutta ja tutkijoiden työrauhaa, jonka saavuttaminen ei nykyisessä poliittisessa tilanteessa näytä mahdolliselta ainakaan lähitulevaisuudessa.

Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa on osoittanut, että rauha ja oikeudenmukaisuus voivat olla keskenään ristiriidassa. Väliön tulitauko pelastaisi kyllä ihmishenkiä, mutta ei auttaisi miehityksen alle jäänyttä siviiliväestöä tai pitkällä aikavälillä Ukrainan kulttuurin ja valtion olemassaoloa. Vuosien 2008 ja 2014 sodat osoittavat myös, että Venäjän nykyinen hallinto ole pysähtymässä ellei sitä pysäytetä. Kun Suomen ulkopoliitikassa perinteisesti kaikkein tärkeimmäksi tavoitteeksi on asetettu itsenäisyyden turvaaminen ja sotien ulkopuolelle pysyminen, herättää se kysymykseen siitä, mikä

on rauhan hinta. Voisiko esimerkiksi kylmän sodan suomettumista tarkastella tämän rauhan ja oikeudenmukaisuuden välisen ristiriidan kautta? Entä mikä on ihmisoikeuksien puolustamisen velvollisuus ja arvo? Näihin kysymyksiin ei liene yksiselitteisiä vastauksia, mutta sotapuheita on aina esitettävä varovasti. Niillä on korkein hinta ja maksajaksi joutuvat erityisesti Euroopan nuoret sukupolvet.

Mikä siis on Venäjän Suomelle aiheuttama ongelma? Pohjimmiltaan kyse on pienen demokratian sijainnista suuren, aika-kaudesta toiseen autoritäärisen valtion vieressä. Oli Venäjä sitten suurvalta tai ei, pysyy se aina riittävän vahvana Suomelle. Keinojen löytämiseksi onkin tärkeää olla määrittä, mitä me Euroopalta ja Venäjältä haluamme sekä välillä peilata itsekriittisesti omiakin käsityksiämme.

Suomen tulevasta idänpolitiikasta puhuminen ei tarkoita sitä, että suhde Venäjään automaattisesti kääntyy paremmaksi – myös huonolla tolalla oleva suhde on naapurisuhde, jonka kanssa Suomen on kyettävä toimimaan ja vahvistamaan omaa turvallisuuttaan. Riippumatta siitä, mitkä asiat lopulta asettuvat Suomen ja Venäjän ulkopolitiikan tulevaisuuden tavoitteiksi, niin naapureina valtiot pysyvät.

Lähteet ja lisälukemista

- Haukkala, Hiski & Vaahtoranta, Tapani (2016). *Suomen turvallisuuspolitiikan linjat ja koulukunnat*. Teoksesta Blombergs, Fred. *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohdat*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Kähönen, Aapo (2021). *Suomi Moskovasta nähtynä – Suurvaltapolitiikan, sisällissodan ja vallankumouksen leikkauspisteessä 1920–1930*. Helsinki: SKS.
- Lehtinen, Lasse (2018). *1918 – Kuinka vallankumous levisi Suomeen?*. Helsinki: Otava
- Murtorinne, Eino & Visuri, Pekka (2019). *Stalinin ja Hitlerin kaupankäynti Suomesta 1939–1940*. Jyväskylä: Docendo.
- Valtioneuvosto (2020). *Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko 2020*. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Visuri, Pekka (2013). *Mannerheimin ja Rytin vaikeat valinnat – Suomen johdon ratkaisut jatkosodan käännekohdassa*. Jyväskylä: Docendo.
- Visuri, Pekka (2015). *Paasikiven Suomi suurvaltojen puristuksessa 1944–1947*. Jyväskylä: Docendo.

Venäjän politiikka ja voima

ANDREI SERGEJEFF

Venäjän johdon ylin päämäärä Putinin valtakaudella on nostaa Venäjä Neuvostoliiton veroiseen supervallan asemaan. Putin itse muotoili tämän kaipuun supervallaksi selviksi sanoiksi jo keväällä 2005, jolloin hän kansakunnalle puhuessaan kutsui Neuvostoliiton hajoamista ”vuosisadan suurimmaksi geopoliittiseksi katastrofiksi”. Putinin mukaan Neuvostoliiton hajoamisesta oli seurannut kaikenlaista onnettomuutta. Miljoonat venäläiset olivat päätyneet asumaan maan rajojen ulkopuolelle, ja Venäjä itsessään oli heikkouden tilassa.

Neuvostoliiton hajoaminen oli Putinin mukaan nimenomaan geopoliittinen katastrofi – ei ideologinen. Hänen historiatulkintansa mukaan Neuvostoliitto oli Venäjän imperiumin viimeisin historiallinen ilmentymä, jonka kommunistinen aate oli oikeastaan sivuseikka. Kommunismia Putin ei ole kaivannut lainkaan. Sen sijaan kaipuu kohdistuu Neuvostoliiton luonteeseen Venäjän ja venäläisyyden ympärille rakentuneena imperiumina, sekä Neuvostoliiton asemaan kansainvälisesti tunnustettuna supervaltana.

Nyky-Venäjän kansainvälisesti tunnustettuja rajoja Putinin hallinto ei yksinkertaisesti hyväksy. Kuten ei periaatetta, että Venäjän imperiumista eri historian vaiheissa irtautuneet valtiot olisivat nyt tosiasiallisesti suvereenia valtioita. Kremlin silmissä ne ovat osa Venäjän ylihistoriallista valtapiiriä, jonka länsi on vääryydellä ja viikkauksella Venäjältä riistänyt. Näiden valtioiden luonnollinen ja oikeudenmukainen asema olisi olla joko osa Venäjää, Venäjän vasallivaltioita tai vähintään Venäjän tunnustettua etupiiriä, jonka ulkopoliittiseen päätöksentekoon Venäjällä on veto-oikeus.

Myös tavalliset venäläiset voivat samaistua tähän kaipuuseen suuren ja mahtavan supervallan asemaan. Tätä kaipuuta hallinto on tehokkaasti hyödyntänyt. Putinin pitkällä valtakaudella Neuvostoliiton perintöä on tuotu yhä kiinteämmäksi osaksi nyky-Venäjän itseymmärrystä, mutta irrotettuna kommunistisesta ideologiastaan. Valtaannousunsa jälkeen Putin palautti ensitöikseen Venäjän kansallislauluksi Neuvostoliiton hymnin uudelleen sanoitettuna. Samoin neuvostoaikaisia juhlapyyhiä elvytettiin, näistä näkyvimpänä suurellinen voitonpäivän juhlinta Saksasta toisessa maailmansodassa saadun voiton kunniaksi.

Ei olekaan ihme, että kun Venäjän joukot helmikuussa 2022 vyöryivät Ukrainaan kolmesta suunnasta, ainakin yhden T-72 panssarivaunun tornissa liehui Neuvostoliiton punalippu. Kyseessä oli oiva osoitus, miten Neuvostoliiton symbolit olivat karnevalisoituneet. Ne liitettiin nyt Venäjän historialliseen valtaan ja voimaan, ei kommunismiin. Lipun viesti oli, että Venäjän imperiumi oli tulossa ottamaan takaisin sen, mikä sille kuuluu.

Kansainvälisen politiikan näyttämölläkin Venäjä on Putinin valtakaudella onnistunut ajoittain asettumaan supervallan rooliin. Tämä on tehty paljolti siten, että Venäjä on asettunut välttämättömän ratkaisukumppanin rooliin konflikteissa, jotka se on itse luonut, tai ainakin kärjistänyt. Kreml on siis toiminut vuoroin pyromaanina ja vuoroin palokuntana. Siten se on onnistunut näyttämään paljon alueellista suurvaltaa isompana toimijana.

Venäjän pyrkimystä omaksua supervallan rooli helpotti suuresti, että Neuvostoliiton virallisena seuraajavaltiona se peri tämän aseman YK:n turvallisuusneuvoston pysyväisjäsenenä – sekä massiivisen ydinasearsenaalin. Näitä supervallan tuntomerkkejä on huolella vaalittu. Putinin aikana Venäjä on investoinut valtavia summia ydinasearsenaalinsa ylläpitoon ja päivittämiseen. Putinille tuntuu olevan ylpeyden aihe, että maan kuuden tuhannen ydinkärjen varasto on hiukan suurempi kuin USA:lla.

Mutta jos ydinaseet jätetään sivuun, millaiset edellytykset Venäjällä todellisuudessa on astua Neuvostoliiton jättämiin supervallan saappaisiin?

Romahtaneen supervallan raunioilla

Kadonnut väestö

Jotta Venäjän nykyistä heikkoutta suhteessa Neuvostoliittoon voi hahmottaa, täytyy ymmärtää, kuinka pirstaleiksi valtakunta meni Neuvostoliiton hajotessa. Käytännössä kolmen vuosisadan aikana haalitut valloitukset menetettiin hetkessä, näistä kivuliaimpana menetyksenä Baltia ja Ukraina. Karkeasti yleistäen, Venäjän imperiumi supistui kokoon, jossa se oli ollut ennen Putinin ihaileman Pietari Suuren valtakautta (1682–1725.)

Imperiumin romahdus oli aikanaan kivuliasta myös Länsi-Euroopan kolonialistisille suurvalloille, mutta venäläisille mahdollisesti vieläkin enemmän, sillä toisin kuin ensin mainituilla, Venäjällä oli maarajat alistamiensa alueiden kanssa. Nämä oli siten helpompi nähdä elimellisenä osana valtakuntaa kuin merten takaiset siirtomaat.

Väestön suhteen isku oli tyrmäävä. Kun Neuvostoliitto muuttui Venäjäksi, maa menetti noin neljänneksen pinta-alastaan, mutta lähes puolet väestöstään. Ennen hajoamistaan Neuvostoliiton väkiluku oli noin 288 miljoonaa. Tästä jäi Venäjän federaation alaisuuteen enää reilut 148 miljoonaa.

Kaiken huipuksi suhteessa arkkiviholliseen Yhdysvaltoihin, väestölliset voimasuhteet ovat keikahtaneet ylösalaisin. Neuvostoliitto oli vielä Yhdysvaltoja väkirikkaampi maa, mutta nyt Venäjän väestöpohja on yli puolet pienempi. Kaiken huipuksi USA on väestön ikärakenteeltaan terveempi ja sen väkiluku kasvaa. Venäjän väestö puolestaan on hyvin ikääntynyttä ja se supistuu jatkuvasti, kun vanhempia ikäluokkia kuolee pois nopeammin kuin uusia syntyy tilalle.

Putin itse on ilmaissut toistuvasti huolensa Venäjän väestökehityksestä, ja tämä on yksi mahdollinen syy hänen haluunsa kieltää ukrainalaisten erillinen kansallinen identiteetti ja sulauttaa nämä venäläisiin. Hyökkäyssota on kuitenkin vain pahentanut väestöongelmaa, sillä liikekannallepanon jälkeen Venäjältä on poistunut jo arviolta 900 000 ihmistä, eikä yli miljoonan kansalaisen menetys

ole mitenkään mahdotonta. Kaiken huipuksi lähtijät ovat voittopuolisesti nuoria ja koulutettuja. Tällä hetkellä Venäjän väkiluku on laskenut jo alle 144 miljoonan, ja suunta on edelleen alaspäin.

Taloudellinen keskisarjalainen

Myöskään taloudellisten voimavarojen osalta Venäjällä ei ole mahdollisuuksia asettua Yhdysvaltojen rinnalle supervallan rooliin. Sen lisäksi että Venäjällä on yli puolet vähemmän ihmisiä kuin Yhdysvalloissa, näiden taloudellinen tuottavuus on suhteellisen vaatimatonta. Venäjän kansantalouden koko onkin Yhdysvaltoihin verrattuna mitätön. Pelkästään New Yorkin osavaltion bruttokansantuote on samaa mittaluokkaa kuin koko Venäjän.

Putinin hallinto on kompensoinut väestön heikkoutta tuottavuutta raaka-aine- ja energiaviennillä, mikä on tuonut valtion kassaan muhkeita vientituloja, mutta samalla tehnyt talouden rakenteesta hyvin yksipuolisen. 2020-luvulle tultaessa Venäjän viennin arvosta neljäsosa koostui pelkästään jalostamattomasta raakaöljystä. Kun mukaan lasketaan muut fossiiliset polttoaineet, osuus on koko lailla puolet. Toinen puoli koostuu jalostusarvoltaan paljolti yhtä alhaisista maa- ja metsätalouden sekä kaivosteollisuuden tuotteista.

Toki Venäjä on energiaviennillään vaurastunut valtavasti Neuvostoliiton romahdusta seuranneen taloudellisen kaaoksen jälkeen, mutta näitä tuloja ei ole juurikaan investoitu kansantaloudellisesti tuottavalla tavalla koulutukseen, infrastruktuuriin tai talouden monipuolistamiseen. Sen sijaan varoilla on hankittu sotilasvoimaa. Venäjän puolustusbudjetti on ollut 2000-luvulla talouden kokoon nähden täysin suhteeton. Maan puolustusbudjetin osuus koko kansantuotteesta oli 2021 yli 4 %. Vaikka Yhdysvaltojen puolustusbudjetti on maailmassa omaa luokkaansa, se on silti kansantalouteen suhteutettuna vain 3,3 %, eli huomattavasti pienempi kuin Venäjän.

Talouden yksipuolisuus ja suhteellisen vaatimaton koko ei kuitenkaan tarkoita, että Venäjä olisi maailmantaloudessa merkitykseltön. Venäjällä on erikoistunut, mutta sitäkin tärkeämpi rooli energian viennin ohella erityisesti maailman ruokaturvan takaajana. Sen lisäksi että Venäjä on mm. maailman suurin vehnän viejä, se

tuottaa huomattavan määrän lannoitteita ja näiden raaka-aineita, joista monen maan sadot ovat riippuvaisia.

Venäjän nykyinen taloudellinen sota länttä vastaan perustuu juuri tähän erikoistuneeseen rooliin. Maa ei pysty valmistamaan juurikaan korkean jalostusarvon teollisuustuotteita tai palveluita, mutta se pystyy aiheuttamaan suurta epävakautta nostamalla ruuan ja energian hintaa. Tämä on ongelma erityisesti Venäjän energiasta riippuvaisessa Euroopassa, mutta myös Lähi-idän ja Afrikan maissa, jotka ovat riippuvaisia Venäjän ja Ukrainan viljasta. Sen sijaan Yhdysvallat on Venäjän taloudelliselle painostukselle immuuni, sillä maa on jokseenkin omavarainen sekä ruuan että energian suhteen.

Venäjä ei siis pysty uskottavasti ottamaan Neuvostoliiton paikkaa globaalina supervaltana sen enempiä väestönsä kuin taloutensa suhteen. Kummankin osalta se on korkeintaan alueellinen suurvalta. Pehmeän voiman suhteen tilanne on oikeastaan vielä huonompi. Neuvostoliitto pystyi vielä käyttämään globaalia ideologista valtaa vetoamalla eri maiden kommunisteihin, mutta Venäjällä ei tällaista vipuvartta ole. Kremlin korttipakassa on kuitenkin jäljellä vielä yksi kortti, jolla se on pyrkinyt pelaamaan kansainvälisen politiikan raskaassa sarjassa: sotilaallinen voima.

Venäjän sotilaallinen voima

Kärjistäen voidaan sanoa, että Venäjä on tavallinen valtio, jolla on supervallan arsenaali. Tätä arsenaalia se ei ole pystynyt tuottamaan omilla resursseillaan, vaan arsenaali perittiin Neuvostoliitolta. Ydinaseiden ohella romahtanut supervalta jätti jälkeensä suunnatomat tavanomaisten aseiden varastot, joita Venäjä parhaillaan kuluttaa Ukrainassa. Näiden varastojen mittakaavan ymmärtämiseksi on syytä ymmärtää niiden historiallinen tausta.

Neuvostoarmeija oli kaikkien aikojen massa-armeija. Sen pohjana oli yleinen asevelvollisuus, joka teoriassa koski jokaista jättiläisvaltion miespuolista kansalaista. Palvelusaika oli aluksi kolme vuotta ja 1960-luvun loppupuolelta alkaen kaksi, laivastossa vuoden pitempi. Tämä valtava koulutettu reservi tarvittiin lopulliseen

yhteenottoon kapitalistisen lännen kanssa, johon Neuvostoliitto varautui. Suunnitelma oli, että valtavasta väestöpohjasta muodostettu neuvostoarmeija vyöryisi länteen satelliittimaiden armeijoiden tukemana. Tässä suursodassa neuvostojoukot kohtaisivat teknisesti kehittyneemmät ja ammattimaisemmat Nato-joukot, mutta saisivat näistä voiton määrällisen etunsa turvin.

Luonnollisesti liikekannallepanon tapahtuessa miljoona-armeijan jokaiselle sotilaille olisi annettava varustus. Neuvostoliitto varastoi siksi valtavan määrän aseita, kalustoa, ammuksia ja muita varusteita, joiden valmistamiseen valtava, mutta hidastuokkeinen raskas teollisuus soveltui hyvin. Varsinkin, kun resursseja ei juuri tuhlatu kulutustavaroiden tuottamiseen. Kaikki varastoitu kalusto ei ollut ajanmukaista, mutta tätä ei pidetty suurena ongelmana. Neuvostokenraalit olettivat, että loppujen lopuksi määrä korvaa laadun. Kun suursota kääntyisi kulutussodaksi, vanhakin panssari-vaunu olisi parempi kuin ei panssari-vaunua ollenkaan.

Myöhemmin Putinin Venäjä on luopunut yleiseen asevelvollisuuteen pohjautuvan massa-armeijan ihanteesta ja pyrkinyt määrätietoisesti luomaan länsimaisen mallin mukaista ammattiarmeijaa. Vaihtelevan tasoisesti koulutetun ja motivoituneen asevelvollisen sijasta armeijan selkärangaksi haluttiin ammattimainen sopimussojilas eli *kontraktnik*. Mutta vaikka yleiseen asevelvollisuuteen pohjautuvan massa-armeijan periaatteesta luovuttiin, Venäjälle jäivät valtavaa neuvostoarmeijaa varten muodostetut asevarastot.

Kun Kremlin alkuperäinen suunnitelma Ukrainan nopeasta haltuunotosta epäonnistui surkeasti, Venäjä joutui pitkälliseen ja kuluttavaan sotaan. Tällaista se ei ollut suunnitellut, eikä varautunut sen mittaluokan talouspakotteisiin, mitä länsimaat sille asettivat. Pakotteiden seurauksena Venäjän kaikki teollisuudenalat joutuivat pahoihin tuotantovaikeuksiin, kun varaosia ja komponentteja ei enää saatu kansainvälisiltä markkinoilta. Myös aseteollisuus on käytännössä menettänyt kykynsä valmistaa uusia, kehittyneitä aseita, kuten lentokoneita, panssari-vaunuja ja täsmäohjuksia. Venäjä pystyy kuitenkin edelleen jatkamaan sotaa paljolti juuri Neuvostoliitolta perimiensä varastojen turvin. Mutta näiden varastojen määrä ja kunto on suuri kysymysmerkki.

Osa materiaalista on huollettu ja modernisoitu, osa on käytännössä maannut ruostumassa vähintään kolmen vuosikymmenen ajan – tai myyty vuosien varrella pois ohi virallisten rekisterien. Edes Kreml ei tarkalleen tiedä, mikä kokonaiskuva on.

Kleptokratian luonne: lahjonta ja valehtelu

Venäjä peri Neuvostoliitolta suhteettoman sotilaallisen kapasiteetin, mutta se peri myös neuvostohallinnon ydinongelmia, joita 1990-luvun kaoottinen tilanne enemmänkin pahensi kuin paransi. Näiden ansiosta Venäjän sotilaallinen suorituskyky on ollut Ukrainassa suhteettoman heikko, mutta ongelmat ulottuvat paljon asevoimia laajemmalle. Yhtäällä on massiivinen korruptio, toisaalla kaikille hallinnon tasoille ulottuva tiedon pimitys, vääristely sekä suoranaisten valehtelu.

Korruption suurvalta

Kun Venäjän hyökkäysarmeija yllätyksekseen törmäsi voimakkaaseen vastarintaan Ukrainassa, paljastui valtava epäsuhta armeijan teoreettisen suorituskyvyn ja todellisuuden välillä. Joukoilta puuttui valtavasti asioita, joita niillä piti olla. Tämä koski sekä kalustoa että osaamista. Syynä oli massiivinen korruptio.

Venäjän rikastuessa öljytuloilla, Putin kanavoi armeijaan valtavia rahavirtoja. Armeija oli kuitenkin jo tuolloin muun Venäläisen yhteiskunnan tavoin läpeensä korruptoitunut, ja kun rahaa alkoi sataa Kremlistä, kaikki ryntäsivät osille hierarkian joka tasolla. Ylimmällä tasolla puolustusministeri omisti useita valtavia huvijahteja, alimmalla portaalla Venäjän kehitysalueelta kotoisin oleva soppimussotilas vei lenkkitosut onnettoman asevelvollisen jaloista.

Suomen kaltaisessa käytännössä korruptoitumattomassa maassa on usein vaikea hahmottaa korruption tuhoisuutta. Suomessa hahmotamme helposti korruptiota hävikkinä tai verona. Se on kuitenkin vaikutuksiltaan paljon pahempaa. Veroista tietää aina, mistä kohtaa ne lähtevät, ja loput varat voidaan sijoittaa järkevästi. Korruptiossa asiat eivät kuitenkaan katoa sieltä, mistä ne olisi

kokonaisuuden kannalta järkevä ottaa, vaan sieltä mistä ne saadaan irti. Arvaamattomasti ja usein kokonaisuuden kannalta tuhoisasti.

Yksinkertaistettuna teoreettisena esimerkkinä: jos korruptio on 10 % ja armeijan yksikkö tilaa kymmenen panssarivaunua, se ei suinkaan saa yhdeksää toimivaa vaunua, vaan kymmenen enemmän tai vähemmän käyttökelpoista vaunua. Kaikista puuttuu 10 % asioista, joita niissä pitäisi olla, eikä kenelläkään ole kokonaiskuva, mitä puuttuu mistäkin.

Systeeminen korruptio on kuin musta aukko, joka imee investoinnin arvon. Vaikka korruptio on Venäjällä maan tapa, se on laitonta, joten välistä vedetty tavara on periaatteessa varastettua. Ja siten arvotaan paljon alhaisempaa kuin laillinen tavara. Kun sotilas tilaisuuden tullen varastaa esimerkiksi satojen dollareiden arvoisen pimeänäkölaitteen, hän myy sen mustassa pörssissä murto-osalla laitteen arvoista. Parhaassa tapauksessa laite vaihtaa omistajaa parista, muutaman dollarin arvoisesta vodkapullost. Pimeänäkölaitteen tuhoutuminen puolestaan saattaa johtaa suoraan vaikkapa T-72 panssarivaunun tuhoutumiseen. Tämä taas maksaa mallista ja valmistusajankohdasta riippuen puolesta miljoonasta pariin miljoonaan dollariin. Tämä on lopullinen hinta, joka korruptoituneessa järjestelmässä tuli lopulta muutamalle vodkapullolle.

Sen lisäksi että korruptio kadottaa arvon, se syö moraalin. Rivisotilaat ymmärtävät aivan hyvin, että järjestelmän joka portaalla varastetaan asioita, joiden viime kädessä tulisi hyödyttää heitä. Sotilaiden pitäisi saada vaikkapa uudet taisteluvyöt, mutta heille jaetaankin varastorasvalta haisevat vanhat remmit, joissa on edelleen Neuvostoliiton vaakuna. Samalla kapteeni vaihtaa autonsa uudempaan ja eversti tilaa huvilalleen uuden saunan. Tämä ei ole omiaan lisäämään luottamusta miehistön ja upseerien välillä. Ja varmistaa, että rivisotilaat varastavat itsekin aina, kun voivat.

Putin ei ole pitkällä valtakaudellaan pyrkinyt lainkaan suitsimaan tuhoisaa korruptiota asevoimista, sen enempiä kuin muualtakaan Venäjän yhteiskunnasta. Putinin Venäjällä korruptio ei ole syöpä järjestelmän sisällä, vaan korruptio on itsessään järjestelmä.

Kuten muissakin läpeensä korruptoituneissa yksinvaltaisissa järjestelmissä, virka-aseman mukana tulee ääneen lausumaton lupa ve-

tää välistä. Tämä periaate ulottuu alemman portaan virkamiehistä Kremlin valtaapitäviin. Taloudellinen hyötyminen on keino, jolla Putin palkitsee uskollisuutta, mutta myös rankaisee epäsuosioon joutuneita. Presidentti jakaa suojateilleen oikeutta kupata valtion resursseja, mutta voi myös ottaa sen pois. Ja koska järjestelmä on periaatteessa laiton, ketä tahansa voidaan koska tahansa rangaista korruptiosta, jos Putin niin päättää.

Kaikki korruptiota hillitsevät instituutiot on systemaattisesti tuhattu Venäjällä. Vallan vahtikoirona toimiva vapaa media on hiljennetty tehokkaasti, eikä oikeuslaitoksen riippumattomuudesta ole mitään jäljellä. Enemmänkin oikeuslaitos on alistettu Kremlin työkaluksi, jonka tehtävä on suojella korruptiota, ei kitkeä sitä. Huolimatta taloudellisesta ja hallinnollisesta kehityksestä, Putinin Venäjä on jopa korruptoituneempi kuin Jeltsinin Venäjä. *Transparency Internationalin Corruption Perceptions* Indeksillä mitattuna Venäjän korruptiosijoitus vuonna 2021 oli karsea 136, kun perää piti sijalla 180 Etelä-Sudan. Venäjän kanssa samantasoisissa lukemissa olevat maat olivat kaikkia rutiköyhiä Afrikan ja Aasian valtioita

Puolisokea hallinto

Korruption ohella toinen venäläisen hallintokulttuurin ominaisuus on systemaattinen valehtelu, tiedon vääristely ja asioiden parhain päin selittäminen. Kun asiat menevät pieleen, venäläisen sotilaan tai virkamiehen selkäydinreaktio on salata ja kieltää tapahtunut. Näin tapahtuu silloinkin, kun asian todellisen tilan paljastuminen ennemmin tai myöhemmin vaikuttaa väistämättömältä.

Valehtelemiskulttuuria on Suomessa paljon paheksuttu, yleensä yrittämättäkään ymmärtää ilmiön historiallista taustaa. Neuvostoliitossa kyky välttää vastuu oli käytännössä henkiinjäämistaito. Järjestelmä oli kiinnostuneempi rankaisemaan syyllisiä kuin korjaamaan ongelmia, joten kaikkia sellaisia ongelmia oli pakko peitellä, joista saattoi joutua vastuuseen. Järjestelmä rankaisi rehellisyydestä. Hierarkiassa ylempänä olevat osallistuivat alaistensa virheiden peittelyyn – elleivät pystyneet vierittämään syytä näiden niskaan, sillä muutoin heitäkin voitiin rangaista.

Hallinnon ylimmällä portaalla tilannekuva oli usein kaikkein kehnoin, sillä Kremliin asti saapuva tieto oli kulkenut monen hallintoportaan läpi ja joka käänteessä sitä oli siloteltu, paranneltu ja väritetty. HBO:n suosiossa *Tšernobyl*-sarjassa on mainio kuvaus, miten Neuvostoliiton keskuskomitea saa tiedon, että ukrainalaisessa ydinvoimalassa on tapahtunut jonkinlainen onnettomuus. Tilanne on kuitenkin tietojen mukaan paikallistasolla hallinnassa, eikä syytä isompiin toimenpiteisiin ole. Vasta kun ydinfyysikko Valeri Legasov inttää, että raportissa on räikeitä ristiriitaisuuksia ja epäjohtonmukaisuuksia, hänet lähetetään paikan päälle energiaministeriön johtajan Boris Štšorbinan kanssa toteamaan omin silmin, mikä tilanne oikeasti on.

Sarja on toki dramatisoitu, mutta kohtaaminen on silti realistinen. Tällaista tosiaan tapahtui Neuvostoliitossa. Keskuskomitea joutui välillä lähettämään jonkun jäsenistään fyysisesti paikalle selvittämään tosiasiat, sillä he eivät voineet luottaa virallisiin raportteihin. Nämä saattoivat olla koosteita pelkistä puolitotuuksista ja täysvalheista.

Venäjän hallintokulttuurissa on edelleen neuvostoperintönä tilanne, missä informaatio tuhoutuu salaamisen, vääristelyn ja suoranaisen valehtelun alle. Tämä tekee hallinnosta puolisokean. Kokonaiskuvan muodostaminen mistään asiasta on virallisten tietojen varassa hyvin vaikeaa, kun kaikki puhuvat muunneltua totuutta ja kaikki tietävät sen. Usein ylimmän johdon ainoa keino selvittää asioiden todellinen tilanne on mennä katsomaan omin silmin. Tämä selittää mm. useiden venäläisten kenraalien ja everstien kaatumisen etulinjassa, minne heillä ei olisi mitään tarvetta mennä, mikäli he voisivat luottaa alaistensa antamiin tietoihin.

Tulevaisuus?

Huolimatta päättäväisestä pyrkimyksestään asettua Neuvostoliiton asemaan Yhdysvaltojen kanssa kilpailevana suurvaltana, Venäjällä ei ole tähän realistisia edellytyksiä. Väestöltään Venäjä on puolet Neuvostoliittoa pienempi ja maailmantaloudessa se on lähes mitätön tekijä verrattuna Yhdysvaltoihin, EU:iin ja Kiinaan. Lisäksi Venäjän taloudellista tehokkuutta syö massiivinen korruptio ja

päätöksenteon tehokkuutta systemaattinen tiedon vääristyminen.

Venäjä peri kuitenkin Neuvostoliitolta ydinaseet ja valtavat asevarastot. Jälkimmäisten ansiosta se pystyy jatkamaan sotimista Ukrainasta vielä pitkään, vaikka sen oma teollisuuspohja kulkee kohti romahdusta komponenttien ja varaosien puutteiden takia.

Venäjän talous on yksipuolisuudestaan huolimatta tiettyyn pisteeseen asti vastustuskykyinen pakotteille, sillä sen vahvuudet ovat perustarpeiden tyydyttämisessä, energiassa ja maataloudessa. Valot pysyvät palamassa ja kansan ruokapöydässä tulee olemaan tarpeeksi kaloreita vielä pitkään. Mutta jossakin vaiheessa Venäjän talous menee väistämättä kuilun reunan yli, ellei Kreml pysty purkamaan talouspakotteita.

Sitä on mahdotonta tietää, millainen Venäjä tulee Putinin Venäjän jälkeen. Mutta länttä se ei enää koskaan pysty uhkaamaan vastaavalla tavalla. Sillä ei tule enää olemaan vastaavia sotilaallisia ja taloudellisia resursseja. Ukrainan sodan jälkeen Neuvostoliitolta perityt asevarastot ovat mennyttä, samoin sotaa varten kootut vararahastot. Uusi taloudellinen nousu tulee olemaan pitkä ja vaikea. Venäjä on menettänyt musertavan määrän taloudellista ja inhimillistä pääomaa, sen teollisuuspohja rapautunut ja tuottoisat energiamarkkinat Euroopassa on menetetty – todennäköisesti ikuisiksi ajoiksi.

Lähteet ja lisälukemista

- Bartles, Charles & Grau, Lester (2016). *The Russian Way of War. Force Structure, Tactics, and Modernization of the Russian Ground Forces*. Foreign Military Studies Office.
- Beliakova, Polina & Perlo-Freeman, Sam (2018). *Corruption in the Russian Defense Sector*. The Fletcher School at Tufts University.
- Dawisha, Karen (2014). *Putin's kleptocracy: who owns Russia?* New York: Simon & Schuster.
- Miller, Chris (2018). *Putinomies: power and money in resurgent Russia*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Pirani, Simon (2010). *Change in Putin's Russia: power, money and people*. London, New York: Pluto Press.
- Plokhly, Serhii (2018). *Lost kingdom: a history of Russian nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin*. London: Penguin Books.
- Plokhly, Serhii (2020). *Tšernobyli: ydinkatastrofin historia*. Helsinki: Otava.
- Reese, Roger (2001). *The Soviet military experience: a history of the Soviet Army, 1917–1991*. London, New York: Routledge.
- Shevchenko, Iulia (2004). *The central government of Russia: from Gorbachev to Putin*. Aldershot: Ashgate.
- Åslund, Anders (2019). *Russia's Crony Capitalism: The Path from Market Economy to Kleptocracy*. New Haven, CT: Yale University Press.

Nato-Suomen maanpuolustus Venäjän naapurina

ATTE HARJANNE

Ukraina käy Venäjää vastaan sitä sotaa, johon Suomi on varautunut vuosikausia. Venäjä pyrki ensin lamauttamaan Ukrainan strategisella iskulla pääkaupunkiin Kiovaan, saartamaan Ukrainan meriyhteydet ja etenemään nopeasti ratkaisevilla maa-alueilla. Tämä helmikuussa 2022 alkaneen laajamittaisen sodan ensimmäinen vaihe päättyi kevään edetessä Ukrainan torjuntavoittoon ja Venäjän hyökkäysjoukkojen karkoittamiseen Kiovan alueelta.

Nopean alun jälkeen sodan luonne muuttui jauhavaksi kulutus-sodaksi, jossa Venäjän joukot onnistuivat etenemään muun muassa Mariupoliin murskaavalla tuliylivoimalla, mutta jossa aloite siirtyi syksyn myötä Ukrainalle. Länsimaisen materiaalituen avittamana Ukraina onnistui kaappaamaan aloitteen ja vapauttamaan laajoja alueita miehityksen alta maan kaakkois- ja eteläosissa. Venäjä vastasti Ukrainan menestykseen kiihdyttämällä siviili-infrastruktuurin pommituksia ohjuksin ja lennokein. Kaiken aikaa käynnissä on sota myös kyber- ja informaatorintamalla.

Suomen puolustus Ukrainan sodan valossa

Ukrainan sota on toiminut tietynlaisena peilinä Suomen maanpuolustuksen ratkaisuille. Sodan kuva Ukrainassa on itse asiassa pitkälti omia odotuksiamme. Suomen puolustus on rakennettu ylläpitämään sekä terävimmän kärjen korkeaa valmiutta että laajaa reserviä ja näin torjumaan sekä lamauttavat strategiset iskut että laajamittainen maahyökkäys. Euroopan unionin jäsenyyden ja kansainvälisen

puolustusyhteistyön on ajateltu vahvistavan turvallisuutta: vaikka joutuisimme sotimaan yksin, voisimme luottaa vähintäänkin tiedustelu- ja materiaalitukeen. Kokonaisturvallisuusmallin avulla on varauduttu siviilikohteisiin, infrastruktuuriin ja logistiikkaan kohdistuvaan tuhoon ja vaikuttamiseen, toteutettiin se sitten ohjuksin tai hybridisodankäynnin keinopaletilla.

Ajoittain peili on ollut kouriintuntuvan konkreettinen, sillä Ukrainassa on nähty monille suomalaisille karttatarjoituksista tuttuja venäläisiä joukko-osastoja – niitä samoja, joita varauduimme torjumaan omien rajojemme sisällä. Näiden joukkojen tuhoamisessa on puolestaan käytetty suomalaisista varastoista kerättyjä aseita ja ammuksia, ja näiden joukkojen tulelta on suojauduttu Suomesta toimitettujen suojavarusteiden ja kuljetusvaunujen turvin.

Sotilaallisen uhkan on Suomessakin tietysti muodostanut vain ja ainoastaan Venäjä, vaikka tätä onkin varottu sanomasta liian suoraan ääneen.

Ukraina ei toki silti ole Suomi. Maiden koko, poliittinen historia ja geopoliittinen asema eroavat merkittävästi. Vuoden 2022 totaalista hyökkäyssotaa edelsi toki myös Krimin valtaaminen ja sota Itä-Ukrainassa vuodesta 2014. Suomen menneitä ja tulevia puolustusratkaisuja on silti perusteltua arvioida Ukrainan sodan valossa.

Puolustuskyvyn näkökulmasta maanpuolustuksesta on pidetty huolta varsin asianmukaisesti, erityisesti useisiin muihin Euroopan maihin verrattuna. Suomi on ylläpitänyt materiaalista kykyä käydä perinteistä, laaja-alaista sotaa. Asevelvollisuusjärjestelmä ja kyky kouluttaa ja varustaa noin 280 000 sotilaan vahvuinen armeija tilanteen niin vaatiessa luo itsessään vahvan pidäkkeen. Suomi on 2000-luvulla ostanut taistelupanssarivaunuja, panssarihaupitseja ja raketinheittäjiä, päivittänyt Hornet-hävittäjiin maataistelukyvyyn ja päättänyt korvata Hornetit niiden vanhentuuessa täysimääräisesti F-35-hävittäjillä.

Nämä hankinnat ovat perustuneet arvioon laajamittaisen maa-sodan mahdollisuudesta. Tämä arvio vastaa monin osin sittemmin Ukrainassa nähtyä. Vuoden 2014 Krimin miehityksen ja Itä-Ukrainan sotatoimien herättämänä panostettiin myös puolustusval-

miuden kehittämiseen. Tästä kenties näkyvin esimerkki on vuonna 2017 aloitettu varusmiesten valmiusyksikkökoulutus.

Maanpuolustus ei ole kuitenkaan vain joukkojen määrää ja laatua, ja kyky puolustautua ulkoisia uhkia vastaan riippuu myös toimista muilla hallinnonaloilla ja politiikassa, kansalaisyhteiskunnan ja yksityisen sektorin toiminta mukaan lukien. Näiltä osin herätys Ukrainan sodan myötä onkin ollut karumpi. Suomen riippuvuus Venäjän energiasta ja raaka-aineista on ollut merkittävä, ja liiketoiminnan Venäjä-riskeihin ei suhtauduttu niiden vaatimalla vakavuudella. Fennovoiman ydinvoimahanke ja Fortumin Venäjään ja venäläiseen kaasuun nojannut strategia näyttäytyvät nykytilanteen valossa järjettöminä ratkaisuin. Niitä kritisoitiin ja riskeistä varoiteltiin voimakkaasti jo vuosien ajan. Tätä kritiikkiä ei ainoastaan jätetty kuuntelematta, vaan sitä vastaan myös hyökättiin voimakkaasti erityisesti politiikkojen toimesta.

Varsinaisen puolustuskyvyn osalta laajalti jaettu analyysi on kuitenkin ollut se, että Suomen maanpuolustuksessa on tehty onnistuneita päätöksiä. Kustannustehokkaat, laajaan maasodankäyntiin varautuvat kalustohankinnat, laajan reservin ylläpito ja suorituskykyinen korkean valmiuden kärki näyttäytyvät Ukrainan sodan valossa varsin viisailta ratkaisuilta. Sodan seurauksena tehdyt puolustusmäärärahojen lisäykset on täällä suunnattu olemassa olevan puolustuskyvyn vahvistamiseen ja Ukrainaan toimitetun materiaallisen tuen korvaamiseen. Monessa muussa Euroopan maassa edessä on suurempi haaste, kun käytännössä alas ajettuja suorituskykyjä pitää rakentaa uudelleen.

Nato-jäsenyyden tarve ja perustelut

Suomen maanpuolustus näyttäytyy siis Ukrainassa nähdyn sodan valossa melko vahvalta ja tehdyt ratkaisut monin osin oikeilta. Tästä huolimatta sota aiheutti Suomen turvallisuuspolitiikan suurimman käänteen sitten EU-jäsenyyden, kun Suomi päätti hakea puolustusliitto Naton jäsenyyttä.

Miksi näin tapahtui? Teoriassahan yleinen johtopäätös olisi voinut olla toinenkin, eihän Suomen sotilastekninen puolustuskyky

suhteessa uhkasuuntaan ole heikentynyt. Itse asiassa Venäjän odotettua heikompi menestys sodassa, sodan paljastamat korruption kovertama materiaallinen kyky ja riittämätön osaaminen esimerkiksi eri aselajien toimintaa yhdistäviin monimutkaisiin operaatioihin korostavat, että Suomen puolustus voi olla suhteessa uhkaan jopa ennakoitua parempi.

Kansa, asiantuntijat ja päättäjät näkivät kuitenkin Nato-jäsenyyden välttämättömyytenä uudessa tilanteessa. Sodan jatkuessa tuki Nato-jäsenyydelle ei ole heikentynyt vaan vahvistunut.

Olen itse kannattanut Suomen Nato-jäsenyyttä jo vuosia. Mielestäni Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyys olisi ollut jo 1990-luvulla luonteva tapa selkeyttää ja vahvistaa maiden asemaa osana Euroopan turvallisuusjärjestelyitä, etenkin kun vuosien kuluessa kävi entistä selvemmäksi, ettei EU:n piirissä ole halua rakentaa rinnakkaisista puolustuskykyä Naton oheen.

Omakohaista kokemusta kannan muuttumisesta vuoden 2022 helmikuun 24. päivän jälkeen ei itselläni siis ole. Eri keskustelujen ja analyysien pohjalta voi kuitenkin hahmotella useita syitä siihen, miksi Nato muuttui välttämättömyydeksi. Syitä ovat ainakin tarve vahvistaa sotilaallista pidäkettä, luottamuksen romahtaminen Venäjä-yhteistyön edellytyksiin sekä kasvanut ymmärrys kansainvälisen toimintaympäristön vaikutuksesta Suomeen. Luottamuksen romahtamisen ohella muutkin syyt liittyvät luonnollisesti Venäjään.

Ukrainan sota sai epäilemään Suomen puolustuksen pidäkkeen riittävyttä. Ajatus on ollut se, että Suomen puolustus on riittävän vahva tuottamaan hyökkääjälle niin suuret tappiot, ettei hyökkäys ole mielekäs vaihtoehto. Hyökkäys Ukrainaan on osoittanut, että Venäjän tapa arvottaa riskejä ja hyötyjä eroaa omastamme todella paljon. Venäjä tavoitteli ja odotti toki Ukrainasta nopeaa voittoa, mutta on osoittanut kykynsä käydä halutessaan myös pitkään jatkuvaa, kuluttavaa hyökkäyssotaa. Kymmenet tuhannet kaatuneet eivät ole lopettaneet halua hyökkäyssodan jatkamiseen tai syöneet sen poliittisia edellytyksiä: vastaus tappioihin on ollut liikekannalleano ja entistä kovempi valtion kontrolli kotimaassa.

Samalla sota on muistuttanut, että menestyksekkäänkin puolustussodan inhimillinen ja taloudellinen hinta on valtava. Venä-

jän joukot ovat miehitysalueillaan kohdistaneet paikallisväestöön raakoja julmuuksia, ja todisteet viittavaat myös suunnitelmiin vielä laajemmista, järjestelmällisistä puhdistuksista. Useita ukrainalaisia kaupunkeja on jauhettu venäläisellä tykistöllä maan tasalle: kuvat esimerkiksi Mariupolista ja Bahmutista ovat lohduttomia. Venäjä on ohjus- ja lennokki-iskuillaan pommittanut siviilikohteita ja kriittistä infrastruktuuria koko Ukrainan alueella.

Vahvakaan kansallinen puolustus ei siis välttämättä takaa riittävää sotilaallista pidäkettä Venäjän riskihakuiselta ja laajentumis- haluiselta poliitikalta, ja Ukrainan sodan valmistelujen yhteydessä Venäjä osoitti, että se voi koota ja keskittää massiivisen hyökkäys- armeijan harjoittelun varjolla ilman liikekannallepanoa. Venäjä on myös kääntänyt ydinasearsenaalinsa tietynlaiseksi hyökkäys- saateenvarjoksi, jonka uhalla se on pyrkinyt ja pystynytkin rajoitta- maan kansainvälistä apua Ukrainalle. Tällainen asetelma on Suo- men kannalta karmeaa.

Pelkkien poliittisten pidäkkeiden arvo Venäjää vastaan on Uk- rainan myötä osoittautunut heikoksi. EU-jäsenyyden pidäkearvo on ennen kaikkea poliittinen, sillä unionilta puuttuu sotilaallinen kyvykkyys yhteiseen puolustukseen. Kahdenväliset ja monenkes- kiset puolustusyhteistyörakenteet ovat olleet arvokkaita Suomen puolustuksen kehittämisessä ja rakentaneet kykyä yhteistoimin- taan ja tuen saamiseen, jos sellaista halutaan tänne antaa. Ne eivät kuitenkaan vastaa puolustusliiton jäsenyyttä.

Venäjän hyökkäys osoitti siis, ettei Suomen turvallisuuden ta- kaaminen vain kansallisin toimin ja EU-jäsenyyteen nojaten riitä. Edes Nato-jäsenyys ei tietenkään takaa rauhaa, mutta nostaa pidä- keen Suomeen hyökkäämistä vastaan aivan uudelle tasolle.

Nato-jäsenyyden kannatuksen rakkaima nousua selittää tie- tysti myös se, että luottamus Venäjään romahti kerralla. Suomen turvallisuuspolitiikka suhteessa Venäjään on ollut kaksijakoista. Toisaalta Venäjä on ymmärretty ainoaksi todelliseksi sotilaalliseksi uhkaksi ja puolustusta ylläpidetty ja kehitetty tästä näkökulmas- ta, toisaalta politiikka on ollut vakautta hakevaa tasapainoilua, jossa Venäjää on varottu provosoimasta. Venäjän täysimittainen hyökkäys Ukrainaan oli viimeinen pisara, joka huuhtoi suomet

silmiltä sen suhteen, että Venäjään voisi luottaa. Vakautta hakevan tasapainoilun yhtälö muuttui tämän myötä perusteellisesti. Muo- dostuneessa tilanteessa minkäänlaista positiota Venäjän ja läntisen puolustusliitto Naton välissä olisi vaikea perustella turvallisuutta rakentavana tai edes moraaliseseti kestävä. Venäjä on asemoinut itseään entistä vahvemmin lännen ja sen edustamien arvojen kuten avoimen demokratian viholliseksi.

Sota Ukrainassa onkin korostanut ylikansallista näkökulmaa Suomen turvallisuuteen. Suomessa ymmärretään laajalti, ettei Uk- rainan sodassa ole kyse vain Ukrainasta, vaan koko Euroopan turval- lisuuden horjuttamisesta ja haastamisesta. Mikäli Venäjä saavuttaisi Ukrainassa minkäänlaisen tunnustettavan voiton, olisi se vaaralli- nen ennakkotapaus etupiirin julistamisesta ja lunastamisesta. Suomi onkin päättänyt historiallisesta ase- ja koulutusavusta sotaa käyvälle maalle. Poliittinen linjaus siitä, että tuki on perusteltua oikeudetto- malta hyökkäykseltä suojautumiseen alkoi muodostua helmikuussa jo ennen sodan alkua ja sinetöityi nopeasti sen alettua. Sotilaallisen tuen lailliset puitteet on muodostanut vuonna 2017 säädetty laki kansainvälisen avun antamista ja pyytämistä koskevasta päätöksen- teosta.

Suomen Nato-ratkaisua ja muuttunutta kantaa selittää siis sekin, että ymmärrys Suomen turvallisuuden kansainvälisesti kollektiivi- sesta luonteesta vahvistui ja konkretisoitui Venäjän hyökkäyksen myötä. Itse asia on tunnustettu toki ulko- ja turvallisuuspoliittisis- sa selonteissa jo pitkään ja on institutionalisoitu EU-jäsenyyden ja kansainvälisen puolustusyhteistyön muodossa. Silti sota paitsi ravisutti, myös selkeytti turvallisuuspoliittista karttaa. On entistä yksiselitteisempää, mihin viiteryhmään me koemme ja haluamme kuulua. Sen viiteryhmän turvallisuus rakennetaan yhdessä, ja sen keskeinen puolustusratkaisu on Nato, johon meidänkin on luon- tevaa liittyä.

Suomen aiempaan turvallisuuspoliittiseen aseointiin on kuu- lunut kiinteästi kansallinen liikkumatila. Tällainen liikkumatila lakkaa olemasta, jollei sitä radikaalisti muuttuvassa tilanteessa käytä siten, kuin tarpeelliseksi katsoo. Suomen päätös hakea puolustus- liitto Naton jäsenyyttä oli erittäin perusteltu ja käytännössä ainoa

riittävää turvaa tuova vaihtoehto. Yhdenaikaisuus ja koordinaatio lähimmäksi kumppaniksi muodostuneen Ruotsin kanssa oli asiasa luontevaa. Joidenkin hautoma ajatus puolustusliitosta Ruotsin kanssa vaihtoehtona Natolle ei vastaavia hyötyjä olisi tuonut.

Nato-jäsenyyden myötä moni asia muuttuu. Maantiede sen sijaan pysyy samana, ja Suomi ylläpitää ja kehittää maanpuolustustaan jatkossakin Venäjän naapurina.

Karhun vieressä uudessa asennossa

Ulkopoliittisen instituutin tutkijat Matti Pesu ja Tuomas Iso-Markku hahmottelivat joulukuussa 2022 julkaistussa “Finland as a Nato ally” -tutkielmassaan ^[1] Suomen todennäköistä Nato-profilia. Tutkijakaksikko toteaa, että Suomen Nato-politiikkaa määrittävät neljä keskeistä maantieteellistä realiteettia: 1) Riippuvuus Itämeren logistiikasta, 2) arktinen sijainti ja rooli Arktisen alueen puolustamisessa, 3) asema etulinjan maana suhteessa Venäjään sekä 4) periferinen sijainti suhteessa liittouman keskeisiin sotilas- ja teollisuusmahteihin.

Nämä realiteetit ovat tietysti olleet olemassa jo ennen Nato-jäsenyyttäkin. Jäsenyys muuttaa toki niiden ja niihin vastaamisen luonnetta, kun maantieteen haasteisiin voidaan vastata ylikansallisisella puolustus suunnittelulla ja valmistelulla ilman aiempia kynnyksiä ja saumakohtia. Kaikki realiteeteista liittyvät myös enemmän tai vähemmän Venäjään.

Keskeinen maantieteen sanelema johtopäätös on, että Suomen pääasiallinen tehtävä myös puolustusliiton jäsenenä on oman alueen puolustaminen. Pitkä raja ja suuri maa-ala tarkoittaa sitä, että tarve vahvoille maavoimille ja laajalle reserville on jatkossakin olemassakin, erityisesti kun tiedetään että juuri nämä kyvyt ovat liittoumassakin kortilla. Nato-jäsenyys ei siis poista tarvetta yleiselle asevelvollisuudelle. Järjestelmän päivittämiseen yhdenvertaiseksi ja sukupuolineutraaliksi on toki kasvava paine, ja tässä Nato ja Nato-maat voivat tarjota arvokasta oppia.

Naton puitteissa Suomelta edellytetään toki ainakin periaatteessa kykyä irroittaa joukkoja liittolaismaiden tueksi. Kuitenkin

kun Euroopassa perinteisen sodan uhan muodostaa nimenomaan Venäjä ja Suomi on rajamaa, ei Suomen joukkojen laajamittainen siirto muualle Venäjän ja Naton välisessä konfliktissa todennäköisesti olisi sotilaallisesti tarkoituksenmukaista. Osallistuminen esimerkiksi EFP-joukkoihin voi silti olla hyvinkin perusteltu tapa osoittaa sitoutumista ja ylläpitää yhteistyökykyä.

Omien vahvojen maavoimien ohella kansallisesta ilma- ja merivoimasuorituskyvystäkin on syytä pitää kiinni myös Nato-maana, vaikka näiden osalta on parempia edellytyksiä nojata liittouman suorituskykyihin. Ilmavoimilla on keskeinen rooli maasodankäynnin tukemisessa ilmauhkaa torjumalla, sensoriverkkoa täydentämällä ja ilmasta-maahan asevaikutuksella. Näitä kykyjä olisi vaikea ylläpitää laajassa maassa ilman riittävää omaa lentokalustoa. Vastaavasti merellä Suomen saaristo-olot edellyttävät erityiskalustoa ja -osaamista, joita olisi vaikeaa ulkoistaa. Silti logistiikan ja nykyisten kalustomäärien puitteissa ilma- ja merivoimavahvistukset ovat juuri niitä, joita Suomi liittouman kautta nopeimmin ja tehokkaimmin saisi avukseen. Naton myötä Suomi pääsee myös osaksi kokonaisuutta, jonka piirissä on monia suorituskykyjä, joita kansallisin voimavaroin olisi vaikeaa, kallista tai mahdotonta ylläpitää. Esimerkkejä löytyy ainakin kyber-, avaruus- ja tiedustelutoiminnasta.

Nato-jäsenyys ei siis suoraan suuresti muuta Suomen kansallisen maanpuolustuksen materiaalisena perusteita Venäjän uhkaan varautuvana maana. Naton logiikka ei toki muutenkaan ole se, että jäsenyyden turvin voidaan heikentää omaa puolustusta, vaan se, että liittouma muodostaa osiaan suuremman summan ja sotilaallis-poliittisen pidäkkeen.

Jäsenyys edellyttää kuitenkin uutta, ylikansallisempaa otetta puolustukseen. Kun aiemmin Suomi saattoi tarkastella erilaisia konfliktiskenaarioita kansallisesta näkökulmasta, on näkökulma nyt puolustusliiton jäsenen. Edellä mainittujen maantieteellisten realiteettien valossa tämä konkretisoituu erityisesti pohjoisen ja etelän suunnalla. Pohjoisessa Suomen puolustus suunnittelu nivoutuu jatkossa Suomen Lappia pidemmälle Pohjoismaiden pohjoisosien, Huippuvuorten ja Grönlannin, Islannin ja Brittein saarten GIUK-linjan muodostaman alueen puolustamisen osaksi ja Eteläisen

Suomen osalta vastaavasti Baltian puolustamiseen. Pidäke kattaa lopulta toki koko liittouman. Mikäli Venäjä hyökkäisi esimerkiksi Kaliningradin ja Valko-Venäjän välisen Suwalkin käytävän alueella, sen tulisi varautua Suomen alueen käyttämiseen vastatoimiin. On hyvä muistaa, että tämä on osa sitä samaa pidäkettä, jonka ylläpitäminen on nimenomaan Suomen etu.

Venäjä on viestinyt, että Suomen Nato-jäsenyys johtaa sotilaallis-teknisiin vastatoimiin. Toistaiseksi Suomen Nato-hakemuksen jälkeen on nähty lähinnä joukkojen vähentämistä Suomen lähialueilta, kun joukkoja on tarvittu rintamalle Ukrainaan. Mikäli Venäjä jatkaa Ukrainan sodan jälkeen nykyisellä linjallaan, tähtää se varmasti uudelleenvarusteluun myös Suomen suunnalla. Vaikka tosiasiallisesti Nato ei muodosta Venäjälle minkäänlaista hyökkäysuhkaa, vaalii Venäjän hallinto vainoharhaista saaretun linnoituksen mielikuvaa. Pietarin, Murmanskin ja Pohjoisen laivaston tukikohtien turvaaminen edellyttäneessä maailmankuvassa varustautumista Suomen rajojen tuntumassa, myös hyökkäykseen soveltuvien aseiden. Venäjä tunnetusti tulkitsee myös yksiselitteisesti puolustukselliset panostukset halutessaan aggressiona.

Suomen maanpuolustukselle tämä odotettavissa oleva kehitys ei sinänsä aiheuta suurta painetta suhteessa siihen, mihin olemme joka tapauksessa varautumassa. Vahva kansallinen puolustus yhdistettynä Nato-jäsenyyteen antaa selkänöjää pelottelua ja pullistelua vastaan. Valmiuden merkitys toki korostuu, ja erilaiseen kokeiluun ja kiusantekoon on syytä varautua, kun Venäjä etsii paikkoja häiritä, horjuttaa ja ylläpitää hallinnolle sisäpoliittisesti hyödyllistä vastakkainasettelua. Suomelle tilanteessa fiksu linja on pitää pää kylmänä, puolustus kunnossa ja tehdä osansa poliittisesti yhtenäisen ja sotilaallisesti vahvan Naton ylläpitämisessä.

Vastuunsa kantavana Naton, EU:n ja YK:n jäsenenä Suomen on syytä osallistua tarvittaessa kansainvälisiin operaatioihin eri puolilla maailmaa, mutta tämän edellyttämät panostukset ovat pieniä verrattuna varsinaiseen maanpuolustukseen. Lopulta Suomen maanpuolustuksen toimintaympäristön määrittää siis Venäjän kehitys, sillä Venäjä muodostaa Suomen ainoan suoran sotilaallisen uhan.

Venäjän tulevaisuuteen liittyy paljon epävarmuuksia. Autoritääriset hallinnot ovat luonnostaan epävakauden lähteitä ja jännitteisiä. Venäjän epäonnistumiset Ukrainan sodassa ja fossiilitalouden kyvyttömyys uusiutua aiheuttavat nykyhallinnolle painetta, mutta demokraattisen vastaliikkeen edellytyksiä on tehokkaasti murskattu vuosien ajan. Hallinnon muutos ei välttämättä johda vähemmän aggressiiviseen linjaan.

Nykytilanteessa edellytyksiä diplomaattiseen liennytykseen tai rakentavaan yhteistyöhön Venäjän kanssa ei ole. On Suomen etujen ja arvojen mukaista tukea Ukrainaa sen puolustustaistelussa voittoon asti, eikä rauhaa voi neuvotella ukrainalaisten päiden yli. Venäjän nykyinen johto on asetettava vastuuseen rikoksistaan. Jos ja kun diplomatian ja rakentavan yhteistyön edellytykset suhteessa Venäjään joskus palaavat, kannattaa niihin panostaa. Erityisesti ydinaseriisunnan eteneminen olisi jälleen tärkeää.

Sellaista nopeaa muutosta, joka muuttaisi Suomen maanpuolustuksen peruslähtökohdat, ei kuitenkaan ole näkyvissä. Historian oppitunti 1990- ja 2000-luvuilta kertoo, ettei turvallisuuspolitiikka kannata rakentaa vain toivon varaan. Puolustuskyvyn ylösajo on sen alas ajamista hitaampaa. Siksi miekkoja ei valitettavasti päästä takomaan auroiksi vielä näkyvissä olevassa tulevaisuudessa, ja Suomen maanpuolustusta määrittää jatkossakin varautuminen uhkaan idästä. Naton jäsenenä sen edellytykset ovat historiallisen hyvät, ja Suomi osallistuu samalla kokoaan suuremman pidäkkeen ylläpitämiseen, turvaten siten Eurooppaa Venäjän aggressioilta entistä selvemmin myös osana yhteisöä.

Lähteet ja lisälukemista

- [1] Pesu, Matti & Iso-Markku, Tuomas (2022). *Finland as a NATO ally: First insights into Finnish alliance policy*. Finnish Foreign Policy Paper 9. Ulkopoliittinen instituutti, Helsinki. <https://www.fia.fi/julkaisu/finland-as-a-nato-ally>

Pelon asepolitiikka ja Venäjän eskalaationnarratiivi Ukrainassa

EMIL KASTEHELM

Tarkastelen tässä kirjoituksessa pelon asepolitiikkaa. Käsitteellä tarkoitetaan tilannetta, jossa abstrakti ja irratiionaalinen uhkakuvien pelko kiilaa asetettujen tavoitteiden edelle. Tämän kirjoituksen viitekehyksessä pelon asepolitiikka estää mahdollisimman suorituskykyisten aseiden toimittamisen Ukrainaan, usean ukrainalaisen hengen ja sodan pitkittymisen kustannuksella.

Pelon asepolitiikka on perimmiltään osa Venäjän työkalupakettia, jolla se kykenee kontrolloimaan tai vähintään hidastamaan kolmansien osapuolten tekemiä avustusratkaisuja itselleen edullisella tavalla. Pelkoa ei synny ilman pitkäaikaisen, päättäjiin istutetun ja vaikeasti murrettavan narratiivin olemassaoloa.

Venäjän täysimittainen hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 muutti usean länsimaisen poliitikon ajatusmaailmaa peruuttamattomasti. Osa päättäjistä oli nähnyt jo pidempään Venäjän todelliset kasvot savuverhon takaa, osalle taas ulko- ja turvallisuuspoliittisen tilannekuvan realiteettien hahmottaminen vaati panssarivaunujen vyörymistä yli Ukrainan rajojen.

Konsensus Venäjän olemuksesta lävistääkin teoriassa nykyään lähes koko Euroopan valtavirran päättäjäkentän muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Tietyt Venäjän etuja myötäilevät narratiivit elävät silti edelleen vahvasti läsnä myös tämän hetken Ukrainaan liittyvissä turvallisuuspoliittisissa päätöksissä, tosin enemmän tahattomasti kuin tahallisesti. Tämän vuoksi kamppailu niitä vastaan onkin haastavaa – moni saattaa kuvitella edistävänsä rauhaa, mutta ei tosiasiaa tee sitä.

Yleisellä tasolla länsimaat jakavat yhteiset tavoitteet. Ukrainaa on autettava, Venäjä on syyllinen Ukrainassa tapahtuviin sotatoimiin ja Ukrainan tavoitteet kaikkien alueidensa vapauttamiseksi miehitysvallan alta ovat legitimejä. Useiden Ukrainaa tukevien maiden julkilausuttuna tavoitteena on avustaa Ukrainaa niin kauan kuin on tarve. Menneet käsitykset Venäjästä ja sen kyvyistä hämärtävät kuitenkin reittiä kohti vapaata Ukrainaa.

Ajattelu ilmenee etenkin siinä, miten aseavun oletetaan vaikuttavan laajempaan turvallisuuspoliittiseen ympäristöön, ja ongelmaa on syytä avata konkreettisten esimerkkien kautta.

Muun muassa Yhdysvallat on ollut haluton lähettämään Ukrainalle välineitä, joilla se voisi iskeä syvälle, satojen kilometrien päähän Venäjälle. Saksa, Ranska ja Yhdysvallat ovat yhdessä pantanneet länsimaisten taistelupanssarivaunujen lähettämistä Ukrainaan. Pitkän kantaman miehittämättömät lennokit ja jopa ilmatorjuntaohjusjärjestelmät ovat aiheuttaneet paikoin pelkoa Venäjän reaktiosta.

Läpi sodan useampien korkean teknologian tai suorituskykyvien aseiden toimittamista on jarruteltu. Niiden toimittamista Ukrainaan on jatkuvasti kuvattu eskalaatoriskiä korottavana toimenpiteenä. Käytännössä eskalaatoriskistä puhuminen tässä yhteydessä tarkoittaa, että mikäli Ukrainalle lahjoitetaan jokin tietty asejärjestelmä, kuten ohjus, jolla voi iskeä riittävän syvälle Venäjän alueelle, se ylittäisi niin sanotun punaisen viivan, jolloin Venäjä toteuttaisi vastaiskun. Sodan eskaloitumisen konkreettisia muotoja ei pelon asepolitiikassa kuitenkaan käsitellä, sillä pelko ei pohjaa konkreettisiin uhkakuviin, vaan abstrakteihin mielikuviin.

Tällaisessa tilanteessa pelko Venäjän reaktiosta on käytännössä se pohja, jonka päälle kaikki muu rakentuu. Ukrainan taistelua voidaan tukea niin kauan, kuin Venäjä ei hermostu liikaa. Sotarikosten ehkäisy ei paina vaakakupissa lopulta yhtä paljon kuin Venäjän mahdollisen reaktion tyynnyttely. Vaikka Venäjä kykenee hädintuskin valtaamaan muutaman kylän Ukrainalta kuukaudessa, osa länsimaista uskoo, että sillä olisi mahdollisuuksia johonkin yhä suurempaan ja uhkaavampaan.

Muun muassa Saksa on pelännyt eskalaatiokynnyksen olevan niinkin alhaalla, että vastatoimenpiteet alkaisivat jo Leopard 2

-panssareiden saapuessa taistelukentälle, vaikka Neuvostoliitossa valmistettujen taistelupanssarivaunujen lähettäminen ei ole vastareaktiota käynnistänyt. Pelko siirtää maalitolppia ja ottaa uusia muotoja aina, kun edelliset väitteet osoittautuvat perättömiksi, tai vaikka vertailukelpoiset referenssit osoittaisivat täysin päinvastaita. Pelot ja puheet eskalaatiosta eivät kestä kriittistä tarkastelua, eikä niille löydy perusteita myöskään jo toteutunutta aseapua tarkastelemalla.

Jarrutteleva ja tahmainen aseapu henkilöityikin kenties parhaiten tiettyihin Saksan liittokansleri Olaf Scholziin sekä hänen poliittiseen lähipiiriinsä. Saksa on sanonut ei muun muassa telatyksille, erinäisille ilmatorjuntajärjestelmille ja rynnäkköpanssarivaunuille. Lopulta niiden lähettämiseen on silti myönnytty. Kaikkien viemistä on vastustettu käytännössä samoilla argumenteilla, ja joka kerta argumentit ovat osoittautuneet yhtä tyhjiksi. Venäjä ole toteuttanut mitään pelättyjä toimenpiteitä yhdenkään toimitetun asejärjestelmän vuoksi.

Ajatus eskalaation mahdollisuudesta perustuu näkemykseen, jossa Venäjä pohjaisi toimiaan todellisuuteen. Ikään kuin oletetaan, että se tarvitsisi todellisia syitä konfliktin laajentamiseen. Venäjän luonne ei perustu tähän. Mikäli eskalaatio halutaan toteuttaa, sille keksitään syy sekä sorvataan uusi, keksittyjä syitä tukeva oma todellisuus. Mikäli Venäjällä on tahtotila sotilaallisen operaation tai iskun toteuttamiseen Nato-maita kohtaan, se tulee sellaisen toteuttamaan riippumatta siitä, avustavatko länsimaat Ukrainaa itä- vai länsivalmisteisilla taistelupanssarivaunuilla.

Edellä mainituista seikoista huolimatta on syytä tarkastella sitä, mitä monilta osin epämääräiset eskalaationarratiivit voisivat mahdollisesti tarkoittaa. Venäjän kyky sotilaallisen uhan luomiseen länsimaita kohtaan on etenkin Ukrainan sodan ollessa käynnissä huomattavasti alentunut, ja asevoimien rakentaminen Natoa vakavasti uhkaavaan kuntoon ei ole keskipitkänkään aikavälin realismia. Konventionaalisen sodankäynnin osaaminen on myös osoittautunut kuviteltua heikommaksi.

On totta, että Venäjä on sinänsä eskaloanut sotaa Ukrainassa askel kerrallaan. Eskalaatio on siis sinänsä ilmiönä olemassa, mutta

yksittäiset läntiset asejärjestelmät eivät ole toimineet niin sanotusti tapahtumia laukaisevana tekijänä.

Yksi Venäjän toteuttamista sodan eskaloinnin muodoista on ollut liikekannallepano, jolloin sota levisi koskemaan yhä suurempaa väestönosaa. Tässä eskalaatiossa pääkäräjänä olivat tosin Venäjän kansalaiset ja taistelukentällä ukrainalaiset, ja se oli luonnollinen sodan seuraava vaihe miespulan vuoksi. Länsimaita tapahtuma kosketti vain välillisesti.

Venäjä julisti myös taloudellisen liikekannallepanon Ukrainan rajan lähetytyillä sijaitsevista oblasteista, mutta tämäkään tuskin lienee monen länsijohtajan pelkäämä tapahtuma. Miehiä Venäjä tulee sodan pitkittyessä mobilisoimaan todennäköisesti yhä lisää, mutta uudet mobilisaatioaallot tuskin tuovat varsinaisia yllätyksiä enää laajemmassa eskalaation viitekehityksessä.

Eskalaatiokortit on lyöty pöytään myös Ukrainassa toimintojen osalta, sillä sota on jo niin totaalista kuin se voi olla. Venäjä toteuttaa jatkuvia ja laajamittaisia ohjusiskuja Ukrainan kaupunkeihin, eikä tunnu välittävän siitä, osuuko ohjus siviilikohteeseen vai vaikkapa energiantuotantolaitokseen. Rintamalla se on valmis tuhoamaan etulinjaan joutuvat kylät ja kaupungit, tarvittaessa kirjaimellisesti viimeistä taloa myöten. Laajamittaiset ryöstelyt, murhat, kidutukset, väestönsiirrot ja muut aihepiiriin liittyvät toimenpiteet ovat jo kuukausien ajan kuuluneet venäläisten työkalupakkiin. Lisäksi se on liittänyt osia Ukrainasta omalla päätöksellään itseensä, joten miehitettyjen alueiden kohtelu hallinnollisina yksikköinä on myös viety mahdollisimman pitkälle.

Eskalaation osana Venäjä voi toki toteuttaa pienempiä iskuja myös länsimaita kohtaan, ja on todennäköistä, että sellaisia on jo tapahtunutkin. Kasvavat iskut energiainfrastruktuuriin esimerkiksi Itämeren alueella tai laajemmat kyberhyökkäykset tärkeitä verkkopalveluja vastaan voivat aiheuttaa turvattomuuden tunnetta ja häiriöitä yhteiskunnassa aluksi, mutta eri maiden puolustusvoimat ja muut viranomaiset pystyisivät ajan mittaan vastaamaan niihin yhä tehokkaammin. Mikäli länsi haluaa suojella itseään kokonaan tällaisilta iskuilta hidastamalla aseapua Ukrainaan, on päätöksen inhimillinen hinta huomattavan korkea.

Ydinaseiden käyttö on kenties ainoa relevantti huoli eskalaatiokysymystä tarkasteltaessa. On epävarmaa, mihin uhkakuviin Venäjän johto oikeasti uskoo, ja mitä väitteitä se käyttää vain propagandan luomiseksi. Ydinaseen käytön kynnyks on korkealla etenkin niin kauan kun Ukraina ei ylitä Venäjän rajaa, mutta ydinaseuhka ei ole kokonaan poissa laskuista. Tilanne luo toisaalta erikoisen, ja pitkällä aikavälillä huolestuttavan ilmiön Euroopan turvallisuuspolitiikkaan, mikäli kynnyks oletetaan liian matalaksi. Venäjälle annetaan mahdollisuus pelkoa hyväksikäyttäen sanella, mitä sotilaallisia ratkaisuja länsimaat voivat eri kriisitilanteissa tehdä, ja pitäisi itsesensuurinomaisesti jättää tekemättä.

Eskalaatiokysymystä voi tarkastella myös Venäjän käyttämän retoriikan näkökulmasta. Venäjä viestittää useiden kommentaattoreiden sekä poliittisten tahojen suusta väittämiä Venäjän ja lännen välillä vallitsevasta vihamielisestä tilanteesta. Useissa puheenvuoroissa käytetään sotaisaa retoriikkaa, ja paikoin puhutaan jopa sodasta Natoa sekä länttä vastaan. Venäjällä kansaa on valmisteltu mielikuvatasolla vihollisuuksiin jo pidempään, eivätkä lännen Ukrainaa avustavat toimenpiteet oleellisesti enää pahenna tilannetta. Eskalaatiopuhe tuleekin tulkita osana Venäjän vaikuttamiskoneistoa etenkin omia kansalaisiaan kohtaan, ja samalla on tiedostettava, etteivät puheet realisoidu tekoina. Riippumatta siitä, millaista asepolitiikkaa länsi tekee Ukrainan osalta, Venäjän narratiivi länsimaista tulee olemaan sama. Vertauskuvallisesti ilmaistuna räksyttävä koira jaksaa kyllä haukkua, mutta se ei pure.

Venäjälle ei toisin sanoen ole kykyjä eikä todennäköisesti edes merkittävää tahtotilaa eskaloida tai levittää sotaa yleiseurooppalaiseksi konfliktiksi. Edellä tarkasteltujen esimerkkien kautta on kysyttävä, mikä on se turvallisuuspoliittisen analyysin taso, johon länsimaiden kovien päätösten ydin nojaa? Osalle länsimaisista johtajista on ilmeisesti syötetty turvallisuuspoliittiseksi analyysiksi naamioitua epätotuutta, sillä tiukkaan juurtunut pelko ei ole sota-kuukausien myötä kadonnut, vaan hallitsee edelleen osittain päätöksentekoa.

Lännen olisikin kysyttävä itseltään, mitkä sen tavoitteet Ukrainassa ovat, ja mitä kuviteltavissa olevia selkeitä hyötyjä voidaan

saada pelolle alisteisesta aseavusta. Jarruttamisen ja hidastelun suurin voittaja on Venäjä, joka on kyennyt todellisuudesta irrallisine narratiiveineen estämään länsivaunuja saapumasta Ukrainaan jo kuukausien ajan. Venäjä on pelon avulla suojannut itseään pitkän kantaman vaikuttamisyriyksiltä ja toisaalta mahdollistanut itselleen vapaamman operointikyvyn ilmatilassa.

Venäjä on pelannut peliä hämmästyttävän hyvin tuloksin. Se on onnistunut saavuttamaan pelkoa käyttämällä itselleen edullisemman aseman taistelukentällä ja samalla kuluttanut kollektiivisesti Ukrainan sekä sitä tukevien maiden resursseja verrattuna tilanteeseen, jossa länsimaat olisivat heti alusta asti tukeneet Ukrainaa täydellä voimalla. Tämä ei toki korjaa suoraan Venäjän omia, räikeitä puutteita sotilaallisessa toiminnassaan, mutta ehkäisee osaltaan potentiaalisia haasteita.

Resurssien kuluttaminen tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että tahmainen aseapu sitoo länsimaat tukevaan rooliin yhä pitkittyvässä sodassa, mutta koska ratkaisevia aseita ei uskalleta antaa, loppua ei ole näköpiirissä siitä huolimatta, että rahaa, ampumatarvikkeita ja kalustoa kuluu jatkuvasti. Niin sanotulla puoliteholla taistelemisen riittää Ukrainalle Venäjän hyökkäyksen torjumiseen, mutta terävin keihäänkärki hyökkäysoperaatioihin uupuu. Tilanne pakottaa samalla lännen jatkamaan valitulla linjalla – rintaman nykytilaa ja paikallisia menestymisiä edistääkseen lännen on sitouduttava pitkäaikaiseen sekä jatkuvaan tukeen. Valittu linja on haastava, sillä irtautuminen tuesta olisi poliittisesti vaikeaa ja Venäjän kuviteltujen punaisten viivojen ylittäminen pelottaa liikaa.

Tilanteen voi nähdä siten, että Venäjä on onnistunut vaikuttamaan aseapuun niin voimakkaasti, että auttajalta puuttuu kirkas päämäärä. Sumean, jopa reaktiivisen vision edistäminen vääriin analyysiin ja lähinnä mielikuvissa elävään narratiiviin pohjaten on yhdistelmä, joka heikentää pitkällä aikavälillä voiton mahdollisuuksia.

Pelon asepolitiikka näkyy selkeiten Ukrainan sodassa, mutta ilmiö voi toistua tulevaisuudessa myös muualla. Kuluttavan, hitaan ja inhimillisesti raskaan tilanteen ehkäisemiseksi päättäjien on nähtävä Venäjän narratiivien taa ja oltava valmiita turvallisuuspoliitti-

sesti rohkeisiin toimiin. Samalla olisi sisäistettävä, ettei Venäjä ole toimija, jolla olisi yhtään legitimiä turvallisuusintressiä omien rajojensa ulkopuolella, eikä sillä ole mitään oikeutta vaikuttaa niihin päätöksiin, joita suvereenit maat tekevät. Lisäksi on ymmärrettävä, ettei Venäjän kuviteltua tahtotilaa myötäilemällä voi saavuttaa mitään muuta kuin sotilaallista hyötyä suoraan Venäjälle.

Venäjä ei kiittele länsimaita ymmärryksestä nyt eikä tulevaisuudessa, vaan näkee eskaloinnin pelon heikkoutena, jota voi käyttää sopivan hetken tullen yhä voimakkaammin hyväkseen. Venäjää vastaan on pelattava samanlaista voimapeliä kuin mitä Venäjä pelaa kaikkia muita vastaan.

Karjalaiset konfliktin jaloissa – raja-alueen etnisyys nationalismien puristuksessa

TUOMO KONDIE

Nationalismi on yksi aikakautemme suurimpia megatrendejä, joka määrittelee vahvasti lähes kaikkia valtioita ja yhteiskuntia. Usein nationalismi yhdistetään julkisessa keskustelussa lähinnä sen äärimmäisimpiin ja radikaalimpiin ilmentymiin, eli lähinnä äärioikeistoon. Samalla koko yhteiskunnan läpäisevä, laajaa hyväksyntää nauttiva arkinen nationalismi jää huomiotta.

Nationalismilla tarkoitetaan kansallisuusaatetta eli ideologiaa, jossa korostetaan kansan tai kansakunnan merkitystä poliittisena toimijana ja valtiollisessa kontekstissa etenkin kansakunnan ja valtion yhteyttä. Kansallisuusaate siis pyrkii sulattamaan yksilöiden kansallisen identiteetin ja valtiollisen identiteetin yhteen.

Karkeasti nationalismi voidaan jakaa kahteen tyyppiin: etniseen nationalismiin ja kansalaisnationalismiin. Etninen nationalismi korostaa valtion ja etnisyyden yhteyttä, ja kansallisuus määrittellään juuri etnisiteetin kautta. Ajatellaan, että valtionrajojen tulisi vastata etnisen ryhmän asuinalueiden rajoja ja olla väestöltään etnisesti homogeeninen. Kansalaisnationalismissa taas korostetaan kansakunnan syntyvän osallisuudesta sen instituutioihin. Kansakunnan ajatellaan muodostuvan niistä, joilla on saman valtion kansalaisuus ja jotka jakavat etnisiteetin sijasta osallisuuden saman valtion toimintaan. Valtio siis määrittää kansakuntaa eikä kansakunta valtiota.

Etnisen nationalismin mukaan on yksi valtio, yksi kansa, yksi kieli, yksi kulttuuri ja yksi uskonto. Kansalaisnationalismin mu-

kaan taas kansa on se, jolla on samanlainen passi, joka äänestää samoissa vaaleissa ja noudattaa samoja lakeja, tai kärsii samat rangaistukset niiden rikkomisesta.

Todellisuudessa lähes kaikki valtiot ovat näiden kahden yhdistelmää. Suomen valtio luotiin Suomen suuriruhtinaskunnan alaisuudessa, ja 1800-luvun suomalaisuusaatteessa korostettiin kansallista yhtenäisyyttä sekä kielen ja kulttuurin merkitystä. Sitten suomalaisuutta on alettu määrittelemään enemmän instituutioiden kautta. Siinä missä 1800-luvulla suomalainen oli se, joka puhui suomea ja jonka suonissa virtasi ”suomalainen veri”, 2000-luvulla suomalainen on se, jonka viininpunaisessa EU-passissa on leijonavaakuna, joka valitsee Suomen eduskuntavaaleissa mieleisensä ehdokkaan, ja joka säntää onnistuneen jääkiekko-ottelun jälkeen torille vandalisoimaan historiallisia muistomerkkejä.

Suomen kansa on siis hyvinkin tyypillisellä nationalistisella kansakuntasapluunalla rakennettu. Selvin erityispiirre suomalaisessa nationalismissa on se, että se rakentui alusta saakka nimenomaan kaksikieliseksi. Kansallisuuden rajat määrittelee se ryhmä, joka onnistuu käyttämään eniten valtaa, ja Suomessa suomenkieliset ja ruotsinkieliset olivat molemmat poliittisesti kyllin vahvoja, että kansakunta piti rakentaa molempien ehdoilla. Tämän vuoksi Suomi valtiona on edelleen päivänä ennen kaikkea suomen- ja ruotsinkielinen, näiden väestönsien kulttuuriin nojaava ja niiden symboleita juhliava, vaikka Suomen alueella on aina asunut monia muitakin kansoja ja etnisyyksiä. Suomen- ja ruotsinkielisillä suomalaisilla on oikeus ja mahdollisuus käydä koulunsa ja elää elämänsä omalla kielellään ja oman kulttuurinsa puitteissa, kun taas pääosin kaikilla muilla on velvollisuus käydä koulunsa suomen tai ruotsin kielillä ja toimia heidän kulttuurinsa puitteissa omansa sijaan.

Nationalismi on siis kaikkialla ympärillämme ja Suomi on valtiona täysin nationalismien kehyksissä rakennettu, kuten lähes kaikki muutkin maailman valtiot. Kaksikieliselle valtaväestölle, sille Suomen kansalle, jonka ehdoilla Suomen kansa on määritelty, tämä arkinen nationalismi on niin luonnollistunut osa yhteiskuntaa, ettei sitä usein välttämättä edes tunnusteta nationalismiksi. Nationa-

lismimetsää ei nähdä, kun on koko ikänsä asunut omaa kansallista identiteettiä vastaavien puiden keskellä.

Nationalismin viitekehyksessä on vain yksi ongelma: se ei ole totta. Valtioiden rajat eivät oikeastaan ikinä vastaa etnisten ryhmien asuinsijojen rajoja. Kansat ja etniset ryhmät eivät ylipäätään ole luonteeltaan sellaisia, kuin nationalismi olettaa niiden olevan. Kansoja, kieliä, kulttuureja ja näihin liittyviä identiteettejä määrittää ennemmin limittäisyys, liukuvuus ja hybridimäisyys. Valtioiden rajat taas ovat ennemminkin historiallisten sattumien summa kuin minkään kansojen luontaisia rajoja. Toki kansallisvaltiot ovat myös olleet hyvin tehokkaita muokkaamaan kansallista ja etnistä todellisuutta mieleiseensä suuntaan, ja vakiintuneita valtiorajoja on vahvistettu mieluisalla kansallisuudella esimerkiksi fyysisen ja henkisen väkivallan, pakkoassimilaation, avulla. Silti lähes kaikissa valtioissa elää tänäkin päivänä sellaisia kansoja ja etnisiä ryhmiä, jotka ovat asuneet valtion alueella ennen kansallisvaltion rakentamista, ja jotka ovat säilyttäneet identiteettinsä siitä huolimatta, ettei sitä ole otettu minkään kansallisvaltion kehykseen mukaan.

Suomessa yksi näistä nationalismien väliin jäävistä etnisistä ryhmistä on karjalaiset. Tässä vaiheessa lienee hyvä pitää pieni määritelmätauco. Kun puhutaan karjalaisista, puhutaan tavallaan kahdesta ihmisryhmästä. Yleensä Suomessa on totuttu ajattelemaan karjalaisia yhtenä suomalaisista ”heimoista”, eli esimerkiksi savolaisiin, pohjalaisiin ja hämäläisiin rinnastuvana ryhmänä. Karjalaisia ovat ne, jotka asuvat Pohjois-Karjalan ja Etelä-Karjalan maakuntien alueella ja puhuvat suomen kielen savolaismurteita ja kaakkoismurteita. Karjalaiset ovat kuitenkin myös oma etninen ryhmänsä, yllirajainen kansa, joita asuu Suomen lisäksi Venäjällä. Karjalaisilla on oma, suomesta erillinen kielensä, suomalaisesta kulttuurista erillinen kulttuurinsa ja omat uskomuksensa. Siinä missä suomalaiset ovat valtaosin luterilaisia, on karjalaisten pääuskonto ortodoksisuus. Lisäksi karjalaisten parissa on säilynyt esikristillistä uskomusperinnettä. Suomessa tätä jälkimmäistä karjalaisryhmää edustavat ennen kaikkea Raja-Karjalan evakot jälkeläisineen, Vienasta 1920-luvulla tulleet pakolaiset jälkeläisineen ja Venäjän Karjalasta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Suomeen muuttaneet karjalaiset.

On siis kaksi karjalaisuutta, jotka ovat aika erilaisia, mutta molemmat ovat yhtä aitoja ja yhtä karjalaisia identiteettejä. Tämä jako on kuitenkin hyvin karkea, eivätkä karjalaisryhmien erot ole selkeitä tai jyrkkiä, vaan kyse on enemmänkin limittäisistä ja liukuvista identiteeteistä. Kuten todettua, kansallisuudet ja etnisyydet ovat luonteeltaan liukuvia. En nyt kuitenkaan mene tätä syvemmälle karjalaisten identiteettien hienouksiin, vaan hyväksyn karkean jaottelun tämän artikkelin työkaluksi. Kun puhun karjalaisista, tässä tekstissä tarkoitan karjalaisia etnisenä vähemmistönä, en karjalaisia suomalaisena alueellisena identiteettinä.

Maantieteellinen Karjala on ollut historiallisesti rajasetutua niin kauan, kuin Karjalan alueella on yleensä valtiollisia rakenteita ollut. Se on myös ollut monien sotien taistelutanner. Alueella ovat taistelleet ensin ruotsalaiset ja venäläiset, ja sitten suomalaiset ja neuvostoliittolaiset. Venäjän sisällissodan aikaan Karjalassa nähtiin myös lukuisten pienempien konfliktien sarja, jossa osapuolina oli valkoisia ja punaisia suomalaisia, valkoisia ja punaisia venäläisiä, liittoutuneiden interventiojoukkojen brittiläisiä, ranskalaisia ja serbialaisia, ja toki karjalaisia itse. Kaikissa Karjalan sodissa kärsijöinä ovat olleet pääosin paikalliset karjalaiset.

Karjalaisten asema raja-alueen etnisyytenä on nationalismiin aikakaudella aiheuttanut myös monia muita kärsimyksiä. Suomi on pakkoassimiloinut karjalaisia suomalaisuuteen ja Neuvostoliitto ja sittemmin Venäjä taas venäläisyyteen. Molemmat valtaetnisyydet ovat kohdistaneet karjalaisiin syrjintää ja ennakkoluuloja, ja molemmilla puolin rajaa karjalaisia on myös pidetty ulkopoliittisesti epäilyttävänä ja suorana uhkana. Karjalaiset ovat suomalaisille epäilyttävän venäläisiä, ja venäläisille epäilyttävän suomalaisia.

Nämä rajaetnisyyksiin kohdistetut ennakkoluulot tyypillisesti kiristyvät konfliktin ja valtiollisten välien tulehtumisen myötä. Nyt Venäjän Ukrainassa aloittaman invaasion myötä Suomen ja Venäjän suhteille on käynyt juuri näin, ja tämä on myös näkynyt asenteissa karjalaisia kohtaan. Suomessa yleinen vihamielisyys venäläisyyttä kohtaan on lisääntynyt selvästi helmikuun 2022 jälkeen, ja tämä kohdistuu myös karjalaisiin. Suomessa on aina ollut valtaväestön parissa vaikeuksia erottaa venäläisyyttä kaikesta muusta

itäeurooppalaisuudesta, ja karjalan kielen venäläisvaikutteet, karjalaisten ortodoksisuus ja karjalaisen kulttuurin suomalaisuudesta poikkeavat piirteet tekevät karjalaisista monen silmissä epäilyttävän venäläisiä, joten venäläisiin kohdistettu syrjintä kohdistuu osin myös karjalaisiin muiden ei-venäläisten ryhmien, kuten virolaisten tai ukrainalaisten, rinnalla. Karjalaisten ryssittely ei ollut tavatonta ennen hyökkäystäkään, mutta sen jälkeen se on yleistynyt selvästi. Suomen valtiojohdosta tällainen ympäriinsä roiskuva venäläisviha on tuomittu moneen kertaan, mutta kansan parissa se kuitenkin elää vahvasti, ja monet korkean tason poliitikot ja muut toimijat, kuten toimittajat ja jotkut tutkijatkin, ovat siihen yhtyneet.

Venäjällä on sinänsä vallalla suomalaista yhteiskuntaa monisyisempi käsitys etnisyyksien ja kansan suhteesta. Siinä missä Suomessa on vaikeuksia hahmottaa karjalaisia omana ryhmänään ja siksi karjalaisiin kohdistetaan sellaista etnistä vihaa, joka on tarkoitettu toista ryhmää kohtaan, Venäjällä karjalaisuus mielletään selkeämmin omaksi etnisyydekseen, ja valikoidut vähemmistökansallisuudet myös hyväksytään osaksi venäläisyyden kaanonin. Toki Venäjälläkin karjalaisuuteen liitetään negatiivisia stereotyyppioita, mutta yleisesti karjalaiset mielletään kuitenkin venäjänmaalaiseksi etnisyydeksi.

Hyökkäyksen myötä Venäjällä on panostettu vahvasti ääri-nationalistisen, paikoin suoran fasististen, asenteiden lietsomiseen kansan parissa, ja tämä kohdistuu myös vähemmistökansallisuuksiin. Venäjän kansalaisten on todistettava uskollisuutensa Venäjälle ja sen sotapyrkimyksille. On olemassa omia ja vihollisia, patriotteja ja pettureita. Tämä on saattanut monet karjalaiset erittäin vaikeaan tilanteeseen. Karjalaisten suhteet ovat tiiviitä yli rajojen, ja nyt näistä ylijarjaisista yhteyksistä on tullut epäilyttäviä. Suomessa asuu monia Venäjältä tulleita karjalaisia maahanmuuttajia, ja näiden perheiden tilanne on nyt erityisen vaikea. Työ ja asuinpaikka Suomessa on riskitekijä, minkä vuoksi matkustaminen Venäjän puolelle voi muodostaa uhkan henkilökohtaiselle turvallisuudelle. Venäjän puolella asuville karjalaisille taas Suomessa asuva perheenjäsen tai sukulainen voi langettaa epäilyksen varjon heidän yllensä.

Siinä missä Venäjällä vaatimukset todistaa lojaaliutta ovat valtiojohtoisia, Suomessa niitä esitetään spontaanisti kansan parista. Ryssittelyn lisäksi karjalaisiin kohdistuu nyt selvästi aiempaa enemmän epäilyksiä putinismista. Karjalaisuutta tutkivien tutkijoiden työtä pidetään epäilyttävänä ja sitä, että karjalaiset puhuvat kohtaamastaan syrjinnästä tai Suomen valtion harjoittamasta assimilaatiopolitiikasta, pidetään vaarallisena kansallisen yhtenäisyyden nakertamisena. Karjalaisten kansalaistoimintaa epäillään Venäjän propagandakoneiston masinoimaksi info-operaatioksi.

Samalla sota on herättänyt joissain suomalaisissa haaveita aluevaltauksista. Karjalalla maantieteellisenä alueena on suomalaisessa nationalismilla ollut erityinen paikka jo ennen talvi- ja jatkosodan aluemenetyksiä, ja moni suomalainen pitää Karjalaa maantieteellisenä alueena intuitiivisesti suomalaisten omaisuutena, vaikka alueella majoileekin toinen valtio, siellä asuu useita eri kansoja ja vaikka suurin osa Karjalaa ei ole koskaan Suomeen kuulunutkaan. Ajatukset aluevaltauksista eivät myöskään rajoitu esimerkiksi äärioikeiston pariin, vaan niitä esiintyy yllättävän laajalti, joskin onneksi erittäin hajanaisesti. Esimerkiksi autonomialiikkeissä toiminut kirjailija Anton Monti vaati Twitterissä suomalaisten panssari-vaunujen lähettämistä Venäjän maaperälle. ”Otamme takaisin sen mikä meille kuuluu. Viipurista Petsamoon. Suomi. Ainoa järjektivä poliittinen tavoite nyt.” Karjalaisille puheet sodasta iskevät arkaan paikkaan, sillä edellisen sodan arvet ovat vielä tuoreessa muistissa. Joillekin suomalaisille sota on nationalistinen haave, kuin pelkkää leikkiä, jossa kukaan ei kärsi. Karjalaiset taas kantavat sodan ja sitä seuranneen siirtolaisuuden traumoja mukanaan. Toki Montin hurmeisten haaveiden toteutumisesta kärsisivät ennen kaikkea suomalaiset, kun kokonainen sukupolvi suomalaisia nuorukaisia revittäisiin rikki niin fyysisesti kuin henkisesti.

Rajaseudun etnisyydet kärsivät jyrkkien asenteiden lisäksi myös ihan konkreettisista poliittisista toimista. Venäjällä rintamalle on lähetetty paljon etenkin vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia miehiä, ja pakkorekrytointikierrokset ovat kiertäneet Karjalan kylissäkin. Karjalaisia on jossain määrin suojellut alueen periferisuus. Ainakin yhdestä kylästä kuului uutisia, että kaikki kylän mie-

het sattuivat olemaan marjametsässä juuri silloin, kun rekrytoijat saapuivat kylään. Kaikki eivät valitettavasti ole onnistuneet sotaa välttämään, ja Ukrainassa on kuollut karjalaisiakin miehiä Venäjän veristen haavekuvien vuoksi.

Samalla Suomen ja Venäjän raja on käytännössä mennyt kiinni ja uusi rautaesirippu on halkaissut karjalaisen kansan kahtia. Ylirajaiselle yhteisölle tämä tarkoittaa monia ongelmia. Erittäin uhanalaisten karjalan kielen ja karjalaisen kulttuurin elvytyspyrkimykset ovat saaneet suurta vahvuutta ylirajaisesta yhteistyöstä. Venäjän puolelta on löytenyt paljon karjalaisista kulttuurista ja kielellistä osaamista, ja Suomesta taas enemmän rahallista pääomaa ja vapaampi toimintaympäristö. Näitä vahvuuksia on hyödynnetty tehokkaasti, ja tavaroiden ja pääoman lisäksi myös karjalaiset ihmiset ovat liikkuneet rajan yli ahkerasti. Nyt tuo liike on käytännössä kokonaan loppunut. Erityisen raskasta tämä on niille karjalaisille, joiden sukulaisia asuu molemmin puolin rajaa. Sota on hajottanut monia karjalaisia perheitä.

Lisäksi Suomen Venäjään kohdistamat rajoitteet iskevät karjalaisiin pahasti. Karjalaisen yhteisön ylirajaisuuden vuoksi Suomi on ollut monille Venäjän puolen karjalaisille luonteva muuttokohde esimerkiksi työn tai perheen perässä. Sodan alettua taas jotkut karjalaiset alkoivat kokemaan konkreettisemmin itseensä kohdistuvan uhkan, ja Suomi oli luonteva turvapaikka. Moni karjalainen tulikin Suomeen sillä aikomuksella, että jää tänne pakolaisena.

Pääasiallinen tapa karjalaisille tulla Suomeen on ollut turismiviisumi, ja Suomi käytännössä jäädytti turismiviisumien myönnön Venäjälle. Humanitääriseltä maahantulolta siis suljettiin pääasiallinen väylä, ja käytännössä korvaavia järjestelyjä ei luotu. Venäjältä voi teoriassa edelleen tulla Suomeen turvapaikanhakijana, mutta käytännössä se on vaikeaa. Anoaakseen turvapaikkaa ihmisen tulisi päästä Suomen raja-asemalle, mutta sitä varten heidän täytyisi ensin päästä venäläisten rajamiesten ohitse, mikä on ilman viisumia valtava riski.

Olen tässä kirjoituksessa kuvaillut niitä erilaisia negatiivisia vaikutuksia, joita karjalaisiin rajaseudun etnisyytenä nationalismien välissä olevana kansana kohdistuu. Kaikki tällainen on yhteisön

jäsenille kuormittavaa. Toki rasististen hyökkäysten kohteeksi joutuminen on itsessään yksilöille järkyttävä kokemus, mutta järkyttävää on myös pelko itselleen läheisten ihmisten turvallisuudesta ja hyvinvoinnista, kuten myös pelko koko yhteisön tulevaisuuden puolesta.

Samalla näistä kokemuksista jää hyvin vähän tilaa puhua yhteisön ulkopuolella. Kun Venäjän hyökkäyssodan vaikutuksista karjalaisiin puhuu julkisesti, on monen reaktio se, että ukrainalaisten kärsimykset ovat pahempia. Näin eittämättä on, mutta karjalaiset eivät ole millään tapaa syyllisiä sotaan, eivätkä ansaitse siitä rangaistusta sen enempää kuin suomalaisetkaan.

Kansallisvaltioiden aikakaudella raja-alueiden etnisyyksille on tavallista, että ne jäävät ikään kuin kilpailevien nationalismien väliin puristuksiin. Tämä näkyy sekä syrjivissä asenteissa molempien valtaväestöjen suunnalta että siinä, millaista politiikkaa kansallisvaltiot tekevät. Kansallisvaltiot pitävät toisia kansallisvaltioita luonnollisina toimintayksikköinä, ja niiden kohdistaessa politiikan toimia toisiaan vastaan, kohdistuvat ne erityisen rajusti etenkin rajaseudun vähemmistökansallisuuksiin, vaikkeivät ne olekaan toimien tarkoitettu kohde. Rajaetnisyyksien rooliksi jää olla voimattomina muurahaisina kansallisten elefanttien ottaessa mittaa toisistaan ja yrittää parannella haavojaan, kun pöly on laskeutunut.

Arktinen politiikka muuttuneessa turvallisuusympäristössä

JOHANNA SUMUVUORI

Sulavat jäätiköt, avautuvat merireitit, kasvaneet kaupalliset ja sotilaalliset intressit sekä Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa. Arktisen alueen haasteista ei puutu vaikeuskertoimia. Suomelle arktinen alue ja arktinen politiikka on aina ollut tärkeää, mutta alueesta kiinnostuneiden maiden ja toimijoiden joukko on vuosien varrella kasvanut merkittävästi. Arktis herättää nyt globaalia kiinnostusta, eikä vähiten alueen luonnonvarojen ja avautuvien merireittien vuoksi. Tällä hetkellä arktisen yhteistyön rakenteet ovat käymistilassa, kun poliittinen yhteistyö Venäjän kanssa on keskeytetty.

Arktiseen alueeseen kohdistuu yhä enemmän kaupallisia odotuksia ja turvallisuuskysymyksiä. Erityisen iso haaste on nopeasti etenevän ilmastonmuutoksen seuraukset, joihin olisi löydettävä nopeasti ratkaisuja. Ilmatieteen laitoksen tutkijoiden mukaan arktinen alue on lämmennyt vuosina 1979-2021 noin neljä kertaa voimakkaammin kuin maapallo keskimäärin. Lämpenemisen tahti on huomattavasti hurjempi kuin aiemmin on toisteltu. Jos politiikalla ja konkreettisilla toimilla ei pystytä hillitsemään ilmastonmuutoksen negatiivisia vaikutuksia arktisille alueille, käsissä on iso kohta-lonkysymys koko maailmalle.

Suomen hallitus linjasi kesällä 2021 maan arktisen politiikan strategiasta, ja lähtökohtana on, että koko Suomi on arktinen maa. Arktisella osaamisella, intresseillä ja politiikalla on valtakunnallista merkitystä.

Arktisen strategian keskiöön nostettiin erityisesti ilmastonmuutoksen hillintä ja siihen sopeutuminen. Yhtä lailla tärkeiksi painopisteiksi linjattiin arktisen alueen asukkaiden hyvinvoinnin edistäminen, alkuperäiskansa saamelaisten oikeudet, arktinen osaminen erityisesti elinkeinopolitiikan ja huippututkimuksen näkökulmasta sekä infrastruktuuri ja logistiikka.

Toimintaympäristö muuttui monin verroin haasteellisemmaksi jo seuraavana vuonna, kun Venäjä hyökkäsi Ukrainaan 24. helmikuuta 2022. Euroopan muuttunut turvallisuustilanne myllersi kertaheitolla myös poliittisen yhteistyön perusteet, ja myös arktiset yhteistyöhankkeet Venäjän kanssa keskeytettiin. Arktiselle neuvostolle tilanne oli erityisen haasteellinen, koska sen puheenjohtajuus osui Venäjän vahtivuorolle kaudella 2021–2023. Keväällä 2023 neuvoston puheenjohtajuus siirtyy Venäjältä Norjalle.

Arktinen neuvosto on tärkein arktista yhteistyötä edistävä foorumi, joka perustettiin vuonna 1996 Ottawan julistuksella. Neuvoston pysyviä jäseniä ovat Suomen lisäksi muut Pohjoismaat sekä Kanada, Venäjä ja Yhdysvallat. Hallitustenvälisen neuvoston tehtäväksi on määritelty arktisten valtioiden ja alkuperäiskansojen yhteistyö ympäristönsuojelussa ja kestävän kehityksen edistämisessä. Turvallisuuspolitiikka sen työlistalle ei kuulu. Teema on eksplisiitisti rajattu agendan ulkopuolelle Ottawan julistuksessa. Merkille pantavaa on myös, että alkuperäiskansojen edustajilla on neuvoston toiminnassa vahva ja uniikki rooli.

Suomella on itse asiassa merkittävä rooli Arktisen neuvoston synnyssä, sillä sen perustamisen lähtöpisteenä voi pitää arktisiin ympäristökysymyksiin keskittynyttä Rovaniemi-prosessia ja sen tuloksena vuonna 1991 solmittua ympäristönsuojelustrategiaa. Yhteistyön edistäminen ympäristönsuojelun saralla oli nimenomaan Suomen aloite. Neuvoston perustamiskokouksessa oli Suomesta läsnä myös nykyinen ulkoministeri Pekka Haavisto. Kun neuvosto juhli Reykjavikin ministerikokouksessa 25-vuotista taivaltaan toukokuussa 2021, paikalla oli niin ikään ulkoministeri Haavisto.

Suomi tekee arktista yhteistyötä myös Barentsin euroarktisisessa neuvostossa, joka perustettiin Norjan aloitteesta vuonna 1993.

Neuvoston tavoitteena on ollut vakauden ja kestävän kehityksen edistäminen Barentsin alueella eli Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän pohjoisosissa. Suomi on toiminut neuvoston puheenjohtajana 2021–2023, ja puheenjohtajakauden tärkeimmät tavoitteet ovat olleet muun muassa biodiversiteetin vahvistaminen, liikenteen sähköistämisen tukeminen, liikenneyhteyksien parantaminen, nuorten osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen ja vapaan liikkuvuuden edistäminen. Barents-yhteistyöhön ei myöskään kuulu turvallisuuspolitiikka. Neuvoston pysyviä jäseniä ovat Norja, Ruotsi, Suomi, Venäjä, Tanska, Islanti ja EU.

Arktisen yhteistyön eksistentiaaliset kysymykset

Valtioneuvosto julkaisi lokakuussa 2022 ulkopuolisen asiantuntijaselvityksen arktisen yhteistyön edellytyksistä uudessa tilanteessa ja Venäjän hyökkäyssodan vaikutuksista arktisen alueen kansainväliseen yhteistyöhön sekä kestävän kehityksen tavoitteiden toteutumismahdollisuuksiin. Yle uutisoi selvityksestä tuoreeltaan toteamalla, että ”Suomi on jäämässä syrjään arktisen alueen vaikuttajana, mikäli yhteistyö ja Arktinen neuvosto hiipuvat”.

”Venäjä hyökkäsi Ukrainaan – kuuluvatko arktinen alue ja sen kestävä kehitys sodan häviöihin?” selvitys kysyy. Suomelle tärkeät arktiset yhteistyörakenteet ovat nyt isojen eksistentiaalisten kysymysten äärellä.

Suomen arktisessa politiikassa yksi tärkeimmistä tavoitteista on edelleen, että arktisesta alueesta ei tule maaperää sotilaallisten jännitteiden kasvulle ja geopoliittiselle kilpailulle. Keskiössä on asukkaiden hyvinvointi sekä ilmastonmuutoksen torjuminen ja sen aiheuttamat maailmanlaajuiset negatiiviset seuraukset. Arktinen neuvosto on keskittynyt nimenomaan näihin kysymyksiin, eikä sen mandaattiin kuulu kovan turvallisuuden kysymykset, saati niiden ratkominen. Turvallisuuspoliittisten haasteiden voimistuminen myös arktisella on kuitenkin tosiasia, ja tällä hetkellä on vielä vaikeaa sanoa, miten näitä kysymyksiä tulevaisuudessa ratkotaan. Arktisen neuvoston kahdeksasta pysyvästä jäsenmaasta seitsemän on tällä hetkellä Naton jäseniä tai sellaiseksi pyrkiviä.

Suomen tavoite arktisen alueen pitämiseksi jännitteiden ulkopuolella ei muutu Nato-jäsenyyden myötä. Jäsenyys ei myöskään tee tyhjäksi aiempia arktisen strategian määrittelemiä painopisteitä, koska ilmastonmuutos ei katoa poliittiselta agendalta. Se on itse asiassa alueen ylivoimaisesti suurin turvallisuushaaste.

On erittäin tärkeää huolehtia, että keskiössä on demokratia ja alueen varsinaisten asukkaiden mahdollisuus vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon ja alueen tulevaisuuteen. Geopoliittinen kilpailu ei saa johtaa tilanteeseen, jossa ulkopuoliset toimijat sanelevat alueen tulevaisuuden asukkaiden sijaan.

Voimassa oleva valtioneuvoston arktinen strategia laadittiin koronakriisin keskellä, mutta toimintaympäristön muututtua se on jälleen päivityksen tarpeessa. Pandemia vaikutti monin tavoin arktiseen alueeseen, ja strategia nosti esiin vaikutukset matkailulle ja muille elinkeinoille sekä varautumisen terveysuhkiin ilmastonmuutoksen etenemisen ja ikiroudan sulamisen vuoksi. Pandemia rajoitti myös normaalia poliittista ja virkatason kanssakäymistä. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan ja sen johdosta keskeytetty yhteistyö vaikeuttivat kuitenkin valtavasti jo ennestään haasteellista tilannetta. Haasteiden mittaluokka ylittää valtioiden rajat, joten ei ole ihme, että arktisia yhteistyörakenteita halutaan pitää hengissä vaikeinakin aikoina.

Vaikka turvallisuuspolitiikka ei ollut Suomen nykyisen arktisen strategian keskiössä vuonna 2021, siinä huomioitiin tilanteen muutokset ja Venäjän tekemä Krimin laitton miehitys sekä toimet Itä-Ukrainassa. Strategiassa todettiin selväsanaisesti jo ennen Venäjän helmikuussa 2022 käynnistämää hyökkäystä Ukrainaan, että ”Venäjä on heikentänyt lähialueidemme ja Euroopan turvallisuutta liittämällä Krimin laittomasti itseensä sekä ylläpitämällä aloittamaansa konfliktia Itä-Ukrainassa”.

Tällä hetkellä Venäjä vahvistaa suunnitelmallisesti sotilaallista läsnäoloaan arktisella alueella pyrkien turvaamaan omat taloudelliset intressinsä. Venäjä on sijoittanut arktiselle alueelle myös ydinaseita. Kovan turvallisuuden kysymykset ja huolet tulevat nykyisessä turvallisuusympäristössä aiheuttamaan yhä enemmän päänsiväviä arktisille valtioille ja toimijoille.

Arktisen politiikan tulevaisuus

Edellä kuvatun valossa on selvää, että ilmastonmuutoksen ja kiristyneen kansainvälisen ilmapiirin haasteet vaikuttavat jatkossa arktisen alueen toimintaympäristöön yhä voimakkaammin, oli arktisen politiikan rakenteet mitkä hyvänsä. Niin ikään kansainvälinen kiinnostus arktiseen alueeseen sen ulkopuolisten maiden ja toimijoiden parissa kasvaa monesta syystä. Kun Arktisen neuvoston poliittinen yhteistyö on katkolla, uusi tilanne on herättänyt luonnollisesti erilaisia pohdintoja myös ulkopuolisten toimijoiden parissa. Aasian ja Kiinan geopoliittinen merkitys kasvaa, ja toisaalta Arktisen neuvoston kahdeksasta valtiosta kaikki muut paitsi Venäjä ovat nyt sotilasliitto Naton jäseniä tai sellaiseksi pyrkiviä, kuten Suomi ja Ruotsi.

Vaikka Arktisen neuvoston poliittinen työ ei voi edetä tällä hetkellä, alueeseen vaikuttavat kehityskulut eivät pysähdy. Neuvoston nykyinen agenda ei ole vanhentunut tai tullut millään tavalla tarpeettomaksi.

Ei ole myöskään niin, että Arktisen neuvoston yhteistyö olisi pysähtynyt kokonaan näissäkään oloissa. Vaikka poliittinen yhteistyö ei ole tällä hetkellä mahdollista, arktiset valtiot jatkavat oikeudellisten sopimusten kautta tehtävää yhteistyötä, yhtenä esimerkkinä keskisen Jäämeren kalastussopimus, jossa Venäjä on edelleen mukana. Venäjä ei ole myöskään irtautunut kansainvälisestä ilmasopimuksesta, jonka toimeenpanon merkitys Arktiselle alueelle on sanomattakin selvää.

Arktinen neuvosto on käynnistänyt uudelleen kaikki sellaiset projektit ja toiminnot, joissa Venäjä ei ole mukana. Suomen intressi on, että arktisen politiikan rakenteita pyritään säilyttämään. Arktisen politiikan päätavoitteet eivät siis ole vanhentuneet, mutta ne tarvitsevat terävöittämistä ja uudenlaista strategista ajattelua nykyisessä turvallisuusympäristössä.

Myös Barentsin euroarktinen neuvosto tekee nykytilanteessa edelleen käytännön yhteistyötä eri alojen työryhmissä, vaikka yhteistyö Venäjän kanssa on pysähtynyt. Esimerkiksi neuvoston alkuperäiskansatyöryhmän edustajat kokoontuivat tammikuussa 2023

ja tapasivat myös Suomen ulkoministeri Pekka Haaviston. Alkuperäiskansatyöryhmällä on keskeinen rooli Barents-yhteistyössä, koska se toimii myös neuvoston neuvoa-antavana elimenä. Koska yhteistyö Venäjän kanssa on jäissä, työryhmä on toistaiseksi jatkanut toimintaansa Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaisten edustuksella.

Yhdysvallat päivitti syksyllä 2022 arktisen strategiansa seuraavaksi kymmeneksi vuodeksi. Ilmastokriisi, kestävä kehitys, ympäristönsuojelu ja arktisten alueiden asukkaiden elinolosuhteet ovat edelleen strategian keskiössä, mutta linjauksien pohjavirtana tunnustetaan lisääntyvä strateginen kilpailu sekä Venäjän hyökkäyssodan aiheuttamat voimistuneet jännitteet alueella. Strategia rakentuu neljän pilarin varaan: turvallisuus ja eskalaation vähentäminen, ilmastomuutos ja ympäristönsuojelu, kestävä taloudellinen kehitys sekä kansainvälinen yhteistyö ja hallinto. Vaikka viimeksi mainittu tavoite on huomattavasti vaikeutunut Venäjän hyökkäyssodan vuoksi, Yhdysvallat katsoo, että Arktinen neuvosto on edelleen sirkumpolaarisen yhteistyön keskeisin formaatti. Strategiassa korostetaan, että maa on vahvasti sitoutunut säilyttämään ja vaalimaan arktisen yhteistyön instituutioita, mukaan lukien Arktinen neuvosto.

Suomen ulkopolitiikassa yksi keskeinen prioriteetti on sääntöpohjaisen kansainvälisen järjestyksen ylläpitäminen ja vahvistaminen. Kansainvälinen lainsäädäntö ja sääntely turvaavat myös arktisten alueiden tulevaisuutta, joten oikeusperustaisen arktisen yhteistyön jatkumista ja vaalimista ei voi kyllin korostaa.

Kaikessa arktisen alueen yhteistyössä on jatkossakin pidettävä kiinni siitä, että arktisen politiikan keskiössä ovat arktisten alueiden asukkaat. Suomen on painotettava erityisesti alkuperäiskansojen oikeuksia ja vahvistettava omalta osaltaan arktisen politiikan tavoitteita myös Euroopan unionissa.

Kun tavoitteita päivitetään ja toimeenpannaan, on äärimmäisen tärkeää tehdä yhteistyötä myös kansalaisyhteiskunnan toimijoiden, elinkeinoelämän ja akateemisten yhteisöjen kanssa. Suomella on laadukasta ja monitieteistä arktista osaamista ja tutkimusta, yhtenä esimerkkinä Lapin yliopiston Arktinen keskus kansainvälisine ver-

kostoinen. Tutkijoiden kansainvälinen yhteistyö on hankaloitunut nykyoloissa valtavasti, koska Venäjää koskeva tutkimusyhteistyö on niin ikään keskeytetty. Tämä luo aluetta koskevaan tärkeään dataan ja tietopohjaan hankalasti paikattavia aukkoja ja vaikeuttaa analyysien tekemistä.

Valtioneuvoston teettämän selvityksen päätelmissä todetaan, että ”uuden kattavan arktisen politiikan strategian aika on siinä vaiheessa, kun tilanne vaikuttaa vakiintuvan johonkin asentoon”.

Poliittista yhteistyötä Venäjän kanssa ei ole mahdollista käynnistää nykytilanteessa ja luottamuksen palautumisen aikataulu on hämärän peitossa, koska rauha ei ole tällä hetkellä näköpiirissä. Siksi on todella tärkeää, että Suomi etsii nyt käytännön ratkaisuja muiden arktisten valtioiden ja toimijoiden kanssa niin ilmastomuutoksen hillitsemiseen kuin demokratian ja ympäristönsuojelun edistämiseen. Ilmastokriisi ei anna aikalisää. Se edellyttää myös EU:n entistä vahvempaa sitoutumista kestäväen kehityksen ja vaikkauksen tukemiseksi arktisilla alueilla.

Lähteet ja lisälukemista

- Arktinen yhteistyö uuden edessä: Analyysi Venäjän hyökkäyssodan vaikutuksista:* https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164369/2022_2_VN_Selvitys.pdf?sequence=4
- Ilmastokatsaus: ”Arktinen alue on lämmennyt voimakkaasti”: <https://www.ilmastokatsaus.fi/2022/10/20/arktinen-alue-on-lammennyt-voimakkaasti/>
- ”The Rovaniemi Process: The Beginning of the Arctic Era”: <https://www.arcticfinland.fi/news/The-Rovaniemi-Process-The-Beginning-of-the-Arctic-Era/39969/15e81f13-69fe-4972-9668-a4dob578318d>
- Suomen arktisen politiikan strategia: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163245/VN_2021_53.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- US National Strategy for the Arctic Regions: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>
- YLE: ”Selvitys: Suomen on pysyttävä arktisen alueen toiminnassa mukana lähes keinolla millä hyvänsä”: <https://yle.fi/a/74-20001181>

Ydinaseet ja yhden ihmisen monopoli

TARJA CRONBERG

Julkaistu alun perin englanniksi European Leadership Network -ajatuspajan kautta | Published first in English by the European Leadership Network 11.1.2023 (www.europeanleadershipnetwork.org)

Kansainvälinen keskustelu ydinaseista on Ukrainan sodan aikana keskittynyt yhteen kysymykseen: käyttäkö Putin ydinaseita? Ajatus siitä, että ydinaseita voitaisiin käyttää Ukrainan sodassa, ei ole enää abstrakti pelko. Ydinsota saattaa olla lähempänä kuin koskaan. Tämä uusi todellisuus sisältää harvoin puhutun riskin, joka on sisäänrakennettu komento- ja ohjausjärjestelmiimme: yksi ihminen voi päättää koko maapallon kohtalosta. Ydinaseiden peruskysymys ei ole se, voiko Putin tai joku muu presidentti tai diktaattori turvautua ydinaseisiin viimeisenä vaihtoehtona. Meidän pitäisi sen sijaan kysyä, haluammeko todella ylläpitää järjestelmää, jossa yksi henkilö voi muodollisesti päättää kaikkien meidän kohtalostamme.

Perinteisesti maailmassa on valinnut ”ydinasetabu”: ydinaseilla voitiin uhkailla, mutta ei käyttää. Ne oli tarkoitettu vain pelotteeksi ja ydinhyökkäyksen estämiseen, ei sodan voittamiseen. Kuuluu Reagan-Gorbatšov-lausunto teki selväksi, että ”ydinsotaa ei voida voittaa eikä sitä saa koskaan käydä”. Aiheesta oli myös tilastonäyttöä. Ydinaseita ei ole Hiroshiman jälkeen käytetty, vaikka kylmän sodan aikana maailmassa oli yli 70 000 ydinasetta. On helppo väittää, että ydinpelote on taannut rauhan ja vaurauden yli 70 vuoden ajan. Lähes täydellisessä luottamuksessa pelotteeseen oli kuitenkin

aina olemassa pieni poikkeus.

Pahin mahdollinen skenaario perustui diktaattoriin Yhdysvaltoja kohtaan vihamielisessä maassa, joka onnistuisi salaa pääsemään käsiksi ydinasekyvykkyyksiin. Länsimaisessa skenaarioajattelussa tämänkaltainen henkilö saattaa valtansa ja mahdollisesti jopa henkensä menettämisen pelosta räjäyttää ydinaseen tai ainakin jonkin ydinpohjaisen pommin. Irak tai Pohjois-Korea toimivat varteentottavina esimerkkeinä. Henkilökulttia edustavat diktaattorit vihamielisissä valtioissa olivat – ja ovat – riskiryhmä maailmassa, jossa ydinteknologia on tullut helpommin saataville ja tarvittavaa osaamista voidaan ostaa sekä avoimia että salaisia kanavia pitkin. Pelko hulluista diktaattoreista tai ”hulluista mullaheista” on hallinnut myös politiikkaa ja pyrkimyksiä estää ydinaseiden leviäminen.

Nyt siirrymme tämän uhkaskenaarion uuteen vaiheeseen. Painopiste on edelleen tulevaisuuden näköalat menettäneessä johtajassa, joka pelkää paitsi valtansa menettämistä niin myös henkeään. Enää hänen ei kuitenkaan välttämättä kuvitella johtavan vihamielistä maata, jolla on salainen ydinohjelma. Sen sijaan huomio on siirtymässä parhaillaan sotaa käyvään suurvaltajohtajaan, jolla on tuhansia tunnettuja ydinaseita välittömässä käyttövalmiudessa. Venäjän sota Ukrainaa vastaan on paljastanut uudelleen maailman haavoittuvuuden yhden ihmisen vallalle ydinasevaltiossa. Sekä ydinaseiden että Venäjän ydinpolitiikan asiantuntijat ovat kirjoittaneet artikkeleita toisensa jälkeen pohtien, käyttäkö presidentti Putin lopulta ydinasetta vai ei.

Huolelliset kustannus-hyöty-analyysit osoittavat, että Putinilla olisi ainoastaan hävittävää, jos yrittäisi ydinaseita käyttämällä painostaa Ukrainaa neuvottelupöytään Venäjän ehdoilla. Kiinan ja Intian lisäksi myös Aasian ja Afrikan valtiot, jotka eivät nykyään tue aktiivisesti Ukrainaa, voisivat kääntää selkensä Venäjälle. Venäjältä saattaisi tulla kansainvälisen yhteisön hylkiövaltio, aivan kuten Pohjois-Koreasta. Ongelmana on, että emme voi täysin luottaa näihin arvioihin. Totuus on, että emme voi tietää. Tilanne tekee näkyväksi ydinasetasapainoon rakennettun perustavanlaatuisen virheen. Aseiden käyttäminen on lopulta ihmisen päätös, eikä hän välttämättä ole henkisesti terveessä mielentilassa.

Ensimmäinen askel tähän uuteen tulevaisuuteen otettiin Yhdysvalloissa Trumpin presidenttikaudella. Presidentinvaalikampanjan aikana Hilary Clinton esitti kysymyksen, voidaanko Trumpiin luottaa ydinaseisiin. Yhdysvalloissa yksin presidentti voi päättää ydinaseiden käyttämisestä. Tuloksena oli lainsäädäntöaloite, jonka mukaan presidentti voisi tehdä päätöksen vain, jos kongressi on julistanut sodan iskun kohteena olevalle maalle. Kongressin puolueista ei kumpikaan kuitenkaan halunnut rajoittaa presidentin oikeutta päättää ydinaseiden käytöstä. Entinen kansallisen turvallisuusneuvoston työntekijä ja Duken yliopiston valtiotieteen professori Peter Feaver totesi senaatin ulkoasiainvaliokunnalle, että tällaisilla muutoksilla ”voi olla tahattomia ja vaarallisia seurauksia, jotka saattavat saada pääasialliset vastustajamme ja liittolaisemme kyseenalaistamaan Yhdysvaltojen kyvyn reagoida nopeasti kriisin aikana”.

Tilanteen takia maailma on vaarallisessa paikassa. Gaddafit ja Husseinit voidaan tuhota sotilaallisella väliintulolla ja hallinnon muutoksella ennen minkään katastrofin syntymistä. Tämä ei koske Trumpeja ja Putineita. Maailman suurvaltojen johtajien kohdalla ei ole ulkopuolista voimaa, joka voisi puuttua asiaan, vaikka Putinin tappamista onkin saatettu suunnitella. Ydinasein varustetut suurvaltajohtajat valitaan enemmän tai vähemmän demokraattisesti ja heidän erottamisensa tapahtuu kyseisen valtion lakien ja poliittisen järjestelmän mukaisesti. Mihin tämä jättää meidät?

Johtajatkin ovat vain ihmisiä, joilla on omat ylä- ja alamäensä. He saattavat sairastua, olla epäinhimillisen poliittisen paineen alaisena tai pelätä henkilökohtaista selviytymistään. Yhdysvaltojen entinen presidentti Nixon Watergate-skandaalin aikaan on tästä esimerkki. Edustajainhuoneen oikeuskomitea hyväksyi kolme Nixonin syytteenpanoa: oikeuden estämisen, vallan väärinkäytön ja kongressin halveksunnan. Kun Nixonin osallisuus peittelyyn tuli julkisuuteen, hänen poliittinen tukensa rapautui täysin. Nixon erosi tehtävästään 9. elokuuta 1974. Tutkimusten aikana hänen tiedetään juoneen ja olleen usein humalassa öisin. Näin ollen virkamiehet siirsivät vastuun ydinaseista hänen ulkoministerilleen Kissingerille.

Se, että kansakunta voisi kriittisissä olosuhteissa siirtää valtaa, näyttäisi olevan hyvä ratkaisu, jos siihen on hyväksytty laillinen

mekanismi. Tällaisen laillisen, kansallisen järjestelyn luominen on kuitenkin ongelmallista, varsinkin, jos kyseessä ovat johtajan mielenterveyden ongelmat. Tämä edellyttäisi julkista keskustelua presidentin terveydentilasta ja riippumattomia lääketieteellisiä kokeita, jotka – jos ne julkistetaan – murentaisivat luottamusta ja tukea paitsi johtajalle niin myös itse suurvallalle.

Ongelmaan ei myöskään ole olemassa kansainvälistä ratkaisua. Ydinsulkusopimusta (Nuclear Non-Proliferation Treaty, NPT) pidetään ydinasetasapainon kulmakivenä. Vaikka ydinsulkusopimus ei millään tavalla rajoita ydinasevaltioiden oikeuksia, on olemassa sanaton oletus, että YK:n turvallisuusneuvoston pysyvät jäsenet käyttäytyvät ydinasevaltoina vastuullisesti. Yhdysvallat, Ranska ja Iso-Britannia kiinnittivät huomiota Venäjän vastuuseen ydinasevaltiona ydinsulkusopimuksen tarkistuskonferenssissa elokuussa. Koska ydinsulkusopimuksella ei kuitenkaan ole mekanismeja ydinasevaltojen ja niiden johtajien vastuun käsittelemiseksi, lausunto ei johtanut mihinkään toimenpiteisiin.

Ilman luotettavaa hallintajärjestelmää ydinkatastrofin estämiseksi on maailman selviytyminen sen suurvaltojen johtajien käsissä. Vaikka päätöksentekoprosessiin saattaa liittyä neuvotteluja, päätös on viime kädessä jopa nykyisen Venäjän tapauksessa yhden henkilön käsissä. Koska maailmaa uhkaa jälleen ydinsota, pitäisi meidän käydä vakavaa keskustelua siitä, kuinka tämän ”yhden hengen ydinkomennon” riskit voitaisiin välttää tai ainakin minimoida. Keskustelu voi saada ainakin kolme erilaista suuntaa.

Itsestään selvä ratkaisu olisi kaikkien ydinaseiden poistaminen, kuten vuonna 2021 voimaan astuneen ydinaseiden kieltosopimuksen ratifioineet valtiot ovat ehdottaneet. Koska yksikään ydinasevaltio ei ole allekirjoittanut tai ratifoinut sopimusta, ja YK:n turvallisuusneuvoston pysyvät jäsenet ovat päinvastoin korostaneet, että he eivät koskaan aio niin tehdä, ei kielto ole välitön ratkaisu. Siitä huolimatta nykyinen komentojärjestelmä on ilmeinen argumentti ydinaseita vastaan.

Kuten edellä todettiin, kriisitilanteissa on käytetty kansallisia ratkaisuja. Tiedossa on ainakin Yhdysvalloissa toteutetu ratkaisut, jotka olivat sekä tilapäisiä että laittomia. Nykykäytäntö näyttää ole-

van sellainen, että luotettu virkamies ryhtyy toimenpiteisiin, joita ei ole missään määritelty, ja ottaa niistä henkilökohtaisen vastuun. Esimerkkeihin Yhdysvalloista lukeutuvat kenraali Milley, joka oli huolissaan Trumpin mielentilan vakavasta heikkenemisestä vaalien jälkimainingeissa, ja puolustusministeri James Schlesinger, joka huolestui Nixonin epävakasta käytöksestä. Molempien kerrotaan asettaneen rajoituksia presidentin kyvyille laukaista ydinaseita. On vaikeampaa tietää, kuka voisi toimia tässä roolissa nykyisen Venäjän tilanteessa. Koska ydinaseiden uhka ei koske vain yhtä maata vaan koko maailmaa, kysymyksellä on selkeä kansainvälinen ulottuvuus.

Hiroshiman jälkimainingeissa tehtiin useita radikaaleja hallinnollisia ehdotuksia, joissa vastuu ydinaseista olisi siirretty kansainvälisille instituutioille. Ydinaseen pääkehittäjä Oppenheimer ehdotti, että YK:n pitäisi perustaa kansainvälinen atomikehitysjärjestö valvomaan kaikkea fissiiliä materiaalia. Tuolloin tiedemies Hans Morgenthau jopa ehdotti maailmanlaajuista hallitusta välttääkseen kansalliset valvontaongelmat. Viimeisten 70 vuoden aikana tämä keskustelu on kuollut. Aloitteen seurauksena syntynyt instituutio, Kansainvälinen atomienergiajärjestö, arvioi ainoastaan ei-ydinasevaltojen mahdollisia ydinsulkusopimusrikkomuksia. Ydinasevaltiot ja näiden menettelytavat eivät ole minkään ohjeistuksen tai valvonnan alaisia.

Siitä huolimatta tarvitaan kiireesti vahvempaa kansainvälistä institutionaalista vastuuta ydinaseuhkia ja niiden käyttöä koskevien kansallisten päätösten hallinnoinnista. Ensinnäkin tarvitaan kansainvälinen voimuustutkimus siitä, kuinka ydinasevaltiot ovat määrittäneet velvollisuutensa ensi-iskuun tai ydinaseiskuun vastaamiseen. Toisessa vaiheessa pyrittäisiin laatimaan kansainvälisiä suuntaviivoja kansallisille menettelyille, jotta vältetään tapauskohtaiset, laittomat toimenpiteet aidossa kriisissä. Toistaiseksi olemme olleet onnekkaita, mutta ”onni ei ole strategia”, kuten YK:n pääsihteeri niin taitavasti huomautti vuoden 2022 ydinsulkusopimuksen tarkistuskonferenssissa.

Lähteet ja lisälukemista

- Alkuperäinen teksti:** Cronberg, Tarja (2022). The one-person monopoly of nuclear Launches. European Leadership Network. <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/the-one-person-monopoly-of-nuclear-launches/>
- Feaver, Peter (2017). *Dr. Peter Feaver, Duke University – Statement to the Senate Foreign Relations Committee On the Authority to Order the Use of Nuclear Weapons*. Verkkolähde: Yhdysvaltojen senaatin ulkoasiainvaliokunta, julkaistu 14.11.2017 https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/111417_Feaver_Testimony.pdf
- Guterres, Antonio (2022). *Secretary-General's remarks to the Tenth Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*. Verkkolähde: YK, julkaistu 1.8.2022 <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2022-08-01/secretary-generals-remarks-the-tenth-review-conference-of-the-parties-the-treaty-the-non-proliferation-of-nuclear-weapons#:~:text=We%20have%20been%20extraordinarily%20lucky,miscalculation%20away%20from%20nuclear%20annihilation.>
- Maddock, Shade J. (2010). *Nuclear Apartheid – The Quest for American Atomic Supremacy from World War II to the Present*. Raleigh: University of North Carolina Press. <https://uncpress.org/book/9781469613932/nuclear-apartheid/>
- Mecklin, John (2017). *Commentary: Can Congress stop a president waging nuclear war?* Verkkolähde: Reuters, julkaistu 30.11.2017 <https://www.reuters.com/article/us-mecklin-nuclear-commentary-idUSKBN1DU2HW>
- Pengelly, Miley (2021). *Top general feared Trump would launch nuclear war, Woodward book reports*. Verkkolähde: The Guardian, julkaistu 14.9.2021 <https://www.theguardian.com/books/2021/sep/14/mark-milley-donald-trump-bob-woodward-nuclear-war>
- John, Rebecca (2022). *100 Seconds to Midnight – With Putin rattling his nuclear saber and Trump back on the campaign trail, even battle-hardened generals are gripped with atomic anxiety*. Verkkolähde: Air Mail, julkaistu 31.12.2022 <https://airmail.news/issues/2022-12-31/100-seconds-to-midnight>
- Ranskan ulkoministeriö (2022). *NPT – Ministerial statement of France, the United Kingdom and the United States of America*. Verkkolähde: Ranskan ulkoministeriö, julkaistu 1.8.2022 <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/security-disarmament-and-non-proliferation/news/2022/article/npt-ministerial-statement-of-france-the-united-kingdom-and-the-united-states-of>

Yksinäisen tsaarin varjoissa – Venäjän opposition menetetyt vuosikymmenet

HEIDI HAUTALA

Ajatellaan, että suomettuminen päättyi Neuvostoliiton hajoamiseen. Helmikuun 24. päivä 2022 osoitti kuitenkin toisin. Tuon kohtalokkaan päivämäärän jälkeen on tarkasteltu uudelleen Putinin Venäjän varjossa elettyjä vuosikymmeniä. Juuri tällöin, 2000-luvulla, suomettumisen toinen aalto pyyhkäisi ylitsemme.

Usein kysytään, miksi tulevaa ei nähty? Tiedosta ja analyyseistä ei todellakaan ollut pulaa. Monet kirjeenvaihtajat sekä tutkijat välittivät jatkuvasti tietoa Venäjän huolestuttavasta kehityksestä. Ihmisoikeusaktivisteja, toimittajia ja muista demokraatteja murhattiin. Itselleni Tšetšnian sodista ja sen uhreista raportoineen Anna Politkovskajan murha Putinin syntymäpäivänä 2006 oli isoin järkytys. Pieni joukko häneen tutustuneita suomalaisia kokosi murhaa seuranneena iltana Tehtaankadulle 5000 ihmistä osoittamaan mieltä. Jopa poliisit olivat liikuttuneita.

Virallisen Suomen ja poliitikkojen suhteet Venäjään sujuivat tuttuun tapaan.

Vuonna 2016 Ulkopoliittisen instituutin kirkasnäköinen raportti Venäjän tilasta aiheutti suuren kohun. Kansanedustaja Sirkka-Liisa Anttila sanoi tuolloin, että raportti “ei ole hyväksi Suomen ja Venäjän suhteille”. Anttilan mukaan raportti ei ollut riittävän tieteellinen, ja se loi haitallisia uhkakuvia. Lausunto oli varoitus eduskunnan yhteydessä toimivalle instituutille, jonka itsenäisyys on elinehto sen uskottavuudelle.

Ymmärtääksemme, mikä on johtanut demokratian vastaiseen kehitykseen Venäjällä, on syytä palata ajassa kauemmaksi kuin viimeiset kaksikymmentä vuotta. Tsaarin Venäjän perintö painaa rasakaasti kuten myös neuvostovallan vuodet, mutta aloitan vuodesta 1991.

Hyvin vähän on kiinnitetty huomiota siihen, että Neuvostoliiton romahtaessa vanhat turvallisuuspalvelut säilyttivät asemansa uudessa muodossa ja ottivat vähitellen Venäjän valtion hallintaansa. Putinin Venäjä on puhdas valtiokaappaus.

Ero DDR:n loppuun on erittäin suuri. Muurin kaaduttua demokraattiset voimat ottivat haltuunsa Stasin päämajan Normanenstrassella Itä-Berliinissä 15. tammikuuta 1990. Samalla onnistuttiin pysäyttämään monien tärkeiden asiakirjojen tuhoaminen. Asiakirjat luovutettiin myöhemmin tutkijoiden ja Stasin uhrien käyttöön erityisessä valtion virastossa, jonka ensimmäisenä johtajana toimi kansalaisyhteiskuntaryhtymän johtaja ja pappi Joachim Gauck. Hänestä tuli sittemmin Saksan liittotasavallan presidentti. Saksa on menneisyydenhallinnan esimerkkimaa.

Mitään vastaavaa ei tapahtunut siirryttäessä Neuvostoliitosta Venäjään. Ainoastaan Felix Dzerzhinskyä, bolshevikkien salaisen poliisin Tšekan johtajaa, esittänyt patsas kaadettiin.

Olisiko Venäjä ottanut toisen suunnan, jos KGB ja muut turvallisuuspalvelut olisi saatu demokraattiseen valvontaan? Olisiko Saksa ottanut toisen suunnan, jos Stasin olisi annettu selviytyä yhdistymisestä?

Avoimuuden välähdyksiä nähtiin Mihail Gorbatšovin Neuvostoliiton viimeisinä vuosina, kun Andrei Saharov ja muut toisinajattelijat olivat käynnistäneet liikkeen, jossa suurkaupunkien kaduilla kerättiin adresseja Stalinin vainojen uhrien muistamiseksi.

Noin vuoteen 1996 asti Venäjällä vallitsi erikoinen vapaus. Kaikki näytti mahdolliselta. Kansanedustaja Pekka Haavisto järjesti vuonna 1992 viranomaisten suosiollisella myötävaikutuksella kansainvälisen ympäristökonferenssin Pietarissa, jossa eri toimijat solmivat kumppanuuksia. Käytössä olivat tsaarinaikaiset palatsit. Samoihin aikoihin pääsin myös lentämään Venäjän armeijan helikopterilla itsenäisessä Virossa ja matkustamaan tsaarin vaunussa

yöjunalla Kiovaan. Asiat olivat siis todella sekaisin.

Mahdollisuuksia alkoi kasaantua myös niille, jotka osasivat hyödyntää valtion omaisuuden uusjakoa. Heistä tuli myöhemmin Putinin oligarkkeja. Putinin itsensä kokoama omaisuus arvioidaan milljardeiksi. Toimittaja Catherine Belton on dokumentoinut tämän kehityksen yksityiskohtaisesti kirjassaan Putinin sisäpiirissä. Suomella on ollut pieni roolinsa omaisuuksien siirtymisessä länteen, sillä osa Putinin lähipiiristä sai helposti Suomen kansalaisuuden. Suomi oli helppo astinlauta länteen Rotenbergeille ja Gennadi Timtšenkolle, jotka ovat saaneet valtavia etuoikeuksia Putinilta.

Tuuli alkoi kääntyä 1990-luvun lopulla. Huomasin tämän ensin Alexander Nikitinin kohtalosta. Venäjän laivaston upseerina toiminut Nikitin oli tehnyt yhteistyötä norjalaisen ympäristöjärjestön Bellonan kanssa (jonka suosiosta tietämätön pääministeri Lipponen nimitti terroristijärjestöksi) Kuolan niemimaan ydinjätteisiin liittyvien valtaviin ympäristöriskien ratkaisemiseksi Norjan valtion tuella. Turvallisuuspalvelu FSB syytti Nikitiniä valtionpetoksesta. Vasta vuonna 2000 tuomioistuin päätti, ettei hän ollut syyllistynyt rikokseen. Nikitin jatkaa tärkeää ympäristötyötään.

Uusi vuosituhat koittaa. Juhlien keskipisteenä on Vladimir Putin, joka vannoo tappavansa tšetšeeniterroristit kaikin mahdollisin keinoin. Hänen presidenttikautensa alkua ovat vauhdittaneet suurkaupunkien kerrostalojen kellareissa sattuneet räjähdykset. Virallisesti tšetšeeniterroristit olivat näiden kauheiden rikosten takana. On kuitenkin todennäköistä, että tämäkin oli vain osa Putinin presidenttikauden lähtölaukauksia.

Hän kävi sotaa Tšetšenian siviiliväestöä vastaan samoilla raaokilla menetelmillä, jotka tulivat myöhemmin tutuiksi Venäjän sodan käynnissä Syyriassa ja nyt Ukrainassa.

Putinin presidenttikausi uuden vuosituhaten alussa saatoi loppuun Venäjän turvallisuuspalveluiden vallankaappauksen. Menneiden vuosikymmenien väkivallan ja repression uhrien kärsimykset kiellettiin ja lopulta historiallinen muisti kiellettiin kokonaan. Tämä kehityskulku sai väijäämättömän päätöksensä Putinin diktatuurin aikana, kun vainojen historiaa dokumentoinut ihmisoikeusjärjestö Memorial suljettiin vuoden 2021 lopulla äärijärjestö-

nä. Historiallisen muistin kiellosta on tullut ase diktatuurin käsissä. Ilman sitä Putin ei olisi voinut kehittää epätieteellisiä teorioitaan Ukrainasta.

Suomessa nähtiin heräämisen hetkiä. Ulkoministeri Alexander Stubbin huomiota herättävä ”o8o8o8” – puhe Venäjän hyökkäyksestä Georgiaan ja sitä seuranneesta miehityksestä on yksi niistä. Uskottinko Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö ETYJ:n puheenjohtajana tuolloin toiminutta Suomen ulkoministeriä? Ei suinkaan, vaan Stubbin katsottiin liioittelevan suuresti, kun hän arvioi tuoreeltaan Georgian sodan muodostuvan kansainvälisen politiikan käännekohtaksi.

Aika on nyt toinen. Kukaan ei ole kyseenalaistanut presidentti Niinistön vuoden 2023 uudenvuoden puheessaan esittämää arviota, että on mahdotonta rakentaa Eurooppaan kestävä turvallisuuksjärjestystä niin kauan kuin on olemassa raja, jonka puolin on niin erilainen käsitys ihmisarvosta ja ihmisyydestä.

Demokraatteja, kriittisiä toimittajia ja ihmisoikeuspuolustajia hakattiin, ammuttiin ja myrkytettiin tasaiseen tahtiin uudella vuosituhatella, eikä vain Venäjän rajojen sisällä. Vain harvoin on saatu selvitettyä valtion rooli niiden teettäjänä. Yksi asia on selvä: Putin on vastuussa yhteiskunnallisesta ilmapiiristä, joka on täynnä vihaa ja uhkauksia toisinajattelijoihin kohtaan. Hirvittävät rikokset eivät olisi mahdollisia ilman sitä.

Surin Anna Politkovskajan lisäksi erityisesti Boris Nemtsovia, joka oli Jeltsinin entinen varapääministeri ja Putinin valtaannousun myötä demokraattisen opposition kärkihahmoja. Hän veti minutkin mukaan mielenosoitukseen Pietariin ja Moskovaan. Nemtsov ammuttiin Kremlin johtavalla sillalla 27. helmikuuta 2015 illan pimeydessä. Hänenkään murhansa tilaajia ei ole saatu vastuuseen.

Putinin kolmas presidenttikausi vuonna 2012 merkitsi kansalaisoikeuksien entistä vahvempaa tukahduttamista. Putin puristi nyrkkiä virkaan astuessaan ja Bolotnajan aukion nyky-Venäjän kaikkien aikojen suurimpaan rauhanomaiseen mielenosoitukseen osallistujista syytteeseen asetettiin 37 ihmistä. Duuma sääti ulkomaisia agentteja ja ei-toivottuja järjestöjä koskevat lait. Jehovan todistajat tuomittiin äärijärjestöksi. Homopropagandaista on

tullut voimakas ase – myös länttä vastaan, jossa Venäjän mukaan vallitsee rappio ja joka on matkalla omaan tuhoonsa.

Kehitysministerinä vuotuisten suurlähettiläspäivien aikana vuonna 2012 minulla oli tilaisuus esittää kysymys Venäjän ulkoministeri Sergei Lavroville. Halusin tietää, etsiikö YK:lle, Euroopan neuvostolle ja ETYJ:lle perustavanlaatuisista arvoista yhä enemmän etäännyvä maa todella vaihtoehtoista kansainvälistä järjestystä nykyisten instituutioiden ulkopuolella. Lavrov piti 30 minuutin lunnaspuheen. Tarina on kuultu sittemminkin lukemattomia kertoja. Länsi kaksoisstandardeineen saa syyttää itseään, eikä sillä siten ole oikeutta arvostella Venäjän valintoja. (Lopuksi hän vitsaili, että vain ministerit saavat esittää kysymyksiä. Kyselytunti oli ensimmäisen kysymyksen jälkeen ohi.)

Venäjän vaatimukset turvallisuusetujensa ja etupiirinsä kunnioittamisesta eivät olisi yllättäneet niin monia, jos olisi seurannut tarkemmin niitä askelia, joita maa systemaattisesti otti pois vallitsevasta kansainvälisestä järjestyksestä. Otiinko hereillä, kun pari vuotta sitten järjestettiin kansanäänestys muun muassa siitä, että maan lait ovat sen kansainvälisten velvoitteiden yläpuolella?

Venäjän hyökättyä Ukrainaan sortotoimet saavuttivat loogisen päätepiteensä. Viimeiset riippumattomat tiedotusvälineet suljettiin. Jokainen sotaa kritisoiva kansalainen – myös ulkomailla asuva – voidaan tuomita 15 vuodeksi vankeuteen.

Ryhmä tunnettuja venäläisiä ihmisoikeuspuolustajia korosti avoimessa kirjeessään helmikuun 24. päivän hyökkäyksen jälkeen, että kansalaisoikeuksia tukahduttava maa avaa tien hyökkäyksille naapurimaita vastaan. Selvemmin sitä ei olisi voinut sanoa. Oma ymmärrykseni Venäjästä on alusta asti perustunut yhteyksiin vapaisiin toimittajiin, opposition toimijoihin ja muihin kansalaisaktivisteihin, jotka puolustavat ihmisoikeuksia ja haluavat Venäjästä normaalin eurooppalaisen demokratian.

EU on edelleen johtotähti vapauden puolesta taisteleville. Se kävi jo vuosia sitten selväksi monta kertaa Anna Politkovskajan, Boris Nemtsovin ja muiden venäläisten demokraattien vieraillessa Euroopan parlamentissa. Nyt EU nähdään yhä laajemmin myös turvallisuustehtävänä, vaikka se ei olekaan sotilasliitto. Ei ollut

mitenkään yllättävää, että heti Venäjän suurhyökkäyksen jälkeen talvella 2022 Ukraina, Georgia ja Moldova hakivat peräkkäisinä päivinä EU:n jäsenyyttä.

Sodan tuomitsevien venäläisten toisinajattelijoiden yhteisöjä on nyt useissa eurooppalaisissa pääkaupungeissa kuten Pariisissa, Berliinissä, Prahassa ja Brysselissä, ja Venäjän naapurimaissa Baltiassa, Kaukasuksella ja Keski-Aasiassa. Nämä uudet pakolaiset eivät pyri säilömään miljardeja Dubaissa tai Singaporessa vaan jatkavat työtään ”moraalisina emigrantteina” Venäjän demokratian ja ihmisoikeuksien puolesta.

Suomi ei ole juuri saanut tästä maastamuuton erityisestä aallosta osaansa. Hiukan se harmittaa, mutta syynä voi olla se, että Suomi ei kulttuurisesti tai kielellisesti ole kuulunut ”venäläiseen maailmaan”? Saattaa muuten olla, että saamme samasta syystä olla edelleen rauhassa Venäjän aggressioilta, vaikka maantieteellisesti olemmekin levottomaksi käyneen suurvallan kyljessä.

1990-luvun alussa ikkuna oli Venäjällä hetken avoinna demokraattiselle kehitykselle. Tuo aika päättyi nopeasti, kun Putin aloitti nousunsa valtaan. En kuitenkaan usko, etteikö Venäjästä vielä voisi rakentua demokratia. Tarpeeksi moni venäläinen ajattelee olevansa oikeutettu samoihin kansalaisoikeuksiin ja -vapauksiin kuin me eurooppalaiset. Jonain päivänä heistä voi tulla kriittinen massa. Mutta ennen kuin tilanne voi muuttua paremmaksi, se voi vielä muuttua huonommaksi.

Venäjän on kohdattava menneisyytensä rikokset ja tehtävä sopu historiansa kanssa. Viime aikoina Aleksei Navalnyi ja Mihail Hordorkovski ovat kumpikin tahollaan esittäneet, että demokraattisen Venäjän on välttämättä perustuttava parlamentarismiin. Ei ole hyvää tsaaria. Ongelman ydin on yksinvalta, ei se kuka on hallitsija.

Lähteet ja lisälukemista

Koskinen, Teppo (2016): *Sirkka-Liisa Anttila: UPI:n Venäjä raportti ei ole hyväksytty Suomen ja Venäjän suhteille*. Savon sanomat, julkaistu 30.8.2016 <https://www.savonsanomat.fi/paikalliset/3040642>

Kirjoittajien esittelyt

Yuri Birjulin työskentelee SYL:n kansainvälisten asioiden ja EU-edunvalvonnan asiantuntijana ja toimii vihreänä kuntavaikuttajana Helsingissä. Birjulinin pro gradu -työ käsittelee Venäjän ulkopoliittikkaa, ja hän on työskennellyt myös toimittajana venäjänkielises-
sä Yle Novostissa.

Tarja Cronberg on Helsingin Yliopiston Aleksanteri-Instituutin vieraileva professori, European Leadership Network -ajatushautomon hallituksen jäsen sekä Suomen rauhanliiton puheenjohtaja. Cronberg on myös entinen vihreiden puheenjohtaja, kansanedustaja ja Euroopan parlamentin jäsen.

Atte Harjanne on helsinkiläinen kaupunginvaltuutettu, vihreä kansanedustaja ja diplomi-insinööri. Eduskunnassa Harjanne on puolustusvaliokunnan jäsen, minkä lisäksi hän toimii vihreiden varapuheenjohtajana.

Heidi Hautala on vihreä europarlamentaarikko ja Euroopan parlamentin varapuheenjohtaja. Hän on myös kansainvälisen kaupan valiokunnan ja ihmisoikeuksien alivaliokunnan jäsen sekä Venäjävaliokunnan varajäsen. Hautala on myös entinen kansanedustaja ja kehitysministeri.

Emil Kastehelmi on sotahistorian asiantuntija, valtiotieteiden kandidaatti ja tietokirjailija. Kastehelmi on helmikuusta 2022 alkaen ylläpitänyt työryhmän kanssa avoimista lähteistä sotatilannetta Ukrainassa seuraavaa karttaa (OSINT).

Riikka Kevo on yrittäjä-opiskelija sekä TalousVihreät ry:n perustajajäsen. Kevo on suorittanut Aalto Arts -maisterintutkinnon ja opiskellut kansainvälistä kauppaa Turun kauppakorkeakoulussa. Kevo on entinen Kaspianmeren ja IVY-alueen öljy- ja kaasualan maa-analyttikko.

Tuomo Kondie on filosofian maisteri, karjalan kielen tutkija ja kansalaisvaikuttaja. Kondie tekee väitöskirjaa sosiolingvistiikasta erikoisalanaan vähemmistökielten elvytys ja karjalan kieli. Lisäksi hän on toiminut vihreiden eri tehtävissä paikallis-, piiri- ja liittotasoilla.

Santeri Leinonen on puolueen ulko- ja turvallisuuspoliittisen työryhmän toinen puheenjohtaja sekä vihreä kaupunginvaltuutettu Hyvinkäältä. Leinonen on opiskellut venäjän kieltä ja maailmanpolitiikka Helsingin yliopistossa sekä sotatiedettä maanpuolustuskorkeakoulussa.

Ville Niinistö on vihreä europarlamentaarikko ja Turun kaupunginvaltuuston jäsen. Aikaisemmin Niinistö on toiminut mm. kansanedustaja, ympäristöministerinä ja vihreiden puheenjohtajana sekä ennen uraansa politiikassa tutkinut suomettumista ja Venäjän roolia Suomen ulkopoliitikassa.

Andrei Sergejeff on Lähi-itään erikoistunut historioitsija ja tietokirjailija, joka on kirjoittanut mm. ensimmäiset suomenkieliset yleisesitykset Afganistanin ja modernin Egyptin historiasta. Sergejeff on toiminut vihreissä useissa luottamustehtävissä, mm. vihreänä kaupunginvaltuutettuna Hämeenlinnassa.

Johanna Sumuvuori on ulkoministeri Pekka Haaviston valtiosihtööri sekä entinen vihreiden kansanedustaja ja kaupunginvaltuutettu. Sumuvuori on toiminut mm. rauhanjärjestö Sadankomiteassa ja tehnyt väitöskirjaa suomalaisesta rauhanturvaamisesta.

